

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Рівненський інститут слов'янознавства

Київського славістичного університету

На правах рукопису

УДК 061.213 (477)

Візитів Юлія Миколаївна

Пластовий рух на Волині

в міжвоєнний період

20.02.22 – військова історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Науковий керівник -
кандидат історичних наук, доцент,
Матійченко Віктор Іванович

Ідентичність всіх примірників дисертації

ЗАСВІДЧУЮ:

Вчений секретар спеціалізованої

вченої ради К 35.052.15

(Зінкевич Р.Д.)

Рівне – 2006

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографічний огляд.....	9
1.2. Аналіз джерел.....	17
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ВОЛИНСЬКОГО ПЛАСТУ І ФОРМУВАННЯ ЙОГО ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ	
2.1. Організаційна розбудова	44
2.2. Програмно-методичні засади та розвиток традицій галицького Пласту на Волині.....	64
РОЗДІЛ 3. ПЛАСТОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ НА ВОЛИНІ	
3.1. Культурно-освітня робота молоді	87
3.2. Участь пластунів в українському національно-патріотичному русі	107
РОЗДІЛ 4. СТАВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ ДО ПЛАСТОВОГО РУХУ	
4.1. Волинський Пласт у документах центральної і місцевої влади.....	131
4.2. Діяльність репресивно-каральних державних органів Речі Посполитої проти прогресивної молоді краю.....	145
ВИСНОВКИ.....	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166
ДОДАТКИ	198

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

арк. – аркуш;
б/д – без дат;
зв. – зворот, зворотній;
зл. – злотий;
ілюстр. – ілюстрація;
ім. – імені;
ін. – інші, інше;
м. – місто;
оп. – опис;
рр. – роки;
с. – село;
С., с. – сторінка, сторінки;
св. – святий;
Спр., спр. – справа;
ст. – століття;
т.д. – так далі;
Ф. – фонд;
х. – хутір;
р. – page (англ.);
s. - stronica (пол.).

* * * *

ВПК – Верховна Пластова Команда;
ВПР – Верховна Пластова Рада;
ДАВО – Державний архів Волинської області;
ДАРО – Державний архів Рівненської області;
КЕ – Крайова ексекутива;

КПЗУ – Комуністична партія Західної України;
КОП – Корпус Охорони Пограниччя;
НТШ – Наукове товариство імені Тараса Григоровича Шевченка;
ОПК – Окружна Пластова Команда;
ОУН – Організація Українських Націоналістів;
Сельроб – Українське селянсько-робітничє об'єднання;
СУНМ – Союз української націоналістичної молоді;
УВО – Українська Військова Організація;
УКРТОДОМ - Українське товариство охорони дітей та опіки над молоддю;
УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання;
УПУ – Український Пластовий Улад;
УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія;
УУПС – Український Улад Пластових Сеньйорів;
УУПЮ – Український Улад Пластового Юнацтва;
УУСП – Український Улад Старших Пластунів;
ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань
України;
ЦДІА України у Львові – Центральний державний історичний архів України у
Львові.

ВСТУП

Український Пласт виник у Східній Галичині у Львові в 1911 році. В умовах нової хвилі українського національно-визвольного відродження він став частиною патріотичного виховання молоді, в той же час, наслідуючи традиції скаутських організацій Західної Європи, які основну увагу приділяли фізичному та моральному вихованню підростаючого покоління.

На початку 20-х років пластові ідеї проникають і на Волинь. Базуючись на власній організаційній та ідейній основі, волинський Пласт перетворився на своєрідну молодіжну організацію, яка вплинула на формування світогляду без сумніву освіченої частини міжвоєнного покоління. Ця організація значною мірою підготувала ґрунт для національно-визвольних змагань в краї.

Актуальність теми зумовлена необхідністю створення цілісного наукового дослідження проблеми у зв'язку з її недостатньою розробкою; пов'язана з введенням у науковий обіг нових архівних документів і мемуарів, з історії виникнення та діяльності пластових організацій в краї; полягає у встановленні участі пластунів в українському громадсько-політичному русі; є у розкритті вкладу відомих у пластових колах скаутмайстрів, інструкторів у військово-патріотичне виховання молоді; впливає з потреби скласти хронологію пластової історії на Волині; обумовлюється з'ясуванням українсько-польських відносин у міжвоєнні 20-30-ті роки ХХ століття; нарешті, окремі виявлені форми і методи пластової роботи цілком можуть бути використані з метою удосконалення сучасних пластових методик.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках комплексної наукової теми, яка розробляється кафедрою українознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славистичного університету під назвою "Україна-Польща: історія і сучасність".

Об'єкт дослідження – пластові організації на Волині.

Предмет дослідження – вплив галицького Пласту на розвиток молодіжного руху в краї. Волинські пластові осередки; особливості їх створення; роль і місце у вихованні української молоді; участь пластунів у боротьбі за Українську державу. Досліджується діяльність Волинського воєводського управління, повітових староств, постерунків державної поліції, Корпусу Охорони Пограниччя (КОП) проти волинського Пласту.

Хронологічні рамки роботи - міжвоєнний період 20-30-х років.

Територіальні межі дослідження – сучасна Волинська і Рівненська області, Кременецький та Шумський райони Тернопільської області, які входили до складу Волинського воєводства у Другій Речі Посполитій.

Мета дисертації - створити цілісну картину діяльності Пласту на Волині; дослідити специфічні особливості, форми і методи пластової роботи; розкрити роль пластунів у громадському і політичному житті краю; показати вклад пластових провідників в історію молодіжного руху.

Об'єкт, предмет і мета дослідження зумовили такі **завдання**:

- визначити історичні передумови виникнення Пласту на Волині;
- розкрити етапи його організаційного та ідеологічного становлення;
- охарактеризувати методологію, уточнити понятійний апарат дослідження;
- обґрунтувати значення військової підготовки, фізичного виховання молоді;
- визначити головні напрямки практичного пластування;
- дослідити особливості культурно-освітньої діяльності пластунів;
- проаналізувати участь пластової молоді у громадських, просвітніх товариствах та політичних партіях;
- з'ясувати роль пластунів у боротьбі за українську державність, їх зв'язок з УВО, ОУН;
- охарактеризувати політику польської влади щодо Пласту;
- вивчити методи роботи волинського Пласту після його заборони у 1927 р;

- відновити в історичній пам'яті народу імена наставників пластової молоді;
- створити об'єктивну картину перебігу пластових подій.

Теоретико-методологічну основу дисертації складають принципи об'єктивності, науковості, історизму, комплексності та системності, пріоритету загальнолюдських цінностей. Дослідниця застосовувала як загальнонаукові методи – типологізації, класифікації так і спеціальні історичні – проблемно-хронологічний, порівняльний, структурно-систематичний, статистико-аналітичний. Це дало можливість підійти до висвітлення проблеми комплексно.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації розглядається актуальна малорозроблена в українській історіографії проблема. У дослідженні вперше науково висвітлені витoki Пласту на Волині, проведений комплексний науковий аналіз внутрішніх механізмів, загальних тенденцій та специфічних рис розвитку молодіжного товариства. До наукового обігу залучено понад дві тисячі аркушів нових архівних документів, що дало змогу реконструювати різноманітні аспекти пластового руху, сформулювати ряд важливих положень і достовірних висновків, звернути увагу на помилкові твердження, які мають місце в окремих публікаціях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути використані фахівцями гуманітарних і суспільних наук при підготовці узагальнюючих наукових праць з історії України та Волині, історії українського Пласту та світового скаутингу; при дослідженні українсько-польських відносин; в освітньо-виховному процесі навчальних закладів під час вивчення загальних і спеціальних курсів з новітньої історії України, Польщі, Волині, військової історії, фізичної культури; при проведенні семінарських занять; у краєзнавчій роботі наукових установ, архівів, музеїв, бібліотек та навчальних закладів різних рівнів. Окремі положення дисертаційного дослідження надруковані автором у пластовій пресі та розміщені на пластовому Інтернет-сайті в розділі "Історія". Вони викликали

зацікавленість у пластових організаціях тим, що можуть бути використані у сучасній роботі з молоддю і при моделюванні перспектив розвитку товариства.

Теоретичне значення. Виявлені в результаті дослідження особливості притаманні становленню і розвитку Пласту на Волині, зроблені на їх основі висновки та узагальнення збагачують наші знання з історії молодіжного руху в Україні та світового скаутингу в цілому.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри українознавства Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету. Вони знайшли своє відображення у доповідях на Науково-практичній конференції “Рівне в історії, літературі та мистецтві” (Рівне, 14-15 травня 2003 р.); Десятій науково-викладацькій конференції “Дні науки Національного університету “Острозька академія” (Острог, 10-12 травня 2005 р.); Науковій конференції студентів, аспірантів та молодих викладачів “Світ слов'янства: культура, освіта, мова, історія, економіка, етногенез, ментальність” (Рівне, 24 травня 2005 р.); Науково-практичній краєзнавчій конференції “Велика Волинь: історія і сучасність” (Рівне, 14 грудня 2005 р.) та у фаховій пластовій періодиці.

Публікації. Основні результати дисертації розкрито у дев'яти статтях, у тому числі чотири – у виданнях, що визнані ВАК як фахові.

Структура дисертації визначається характером і завданнями дослідження. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків (165 сторінок), списку використаних джерел (349 позицій на 32 сторінках), двох додатків (на 22 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографічний огляд

Історіографію проблеми розвитку Пласту на Волині у досліджуваний період важко назвати різнобічною, тим більше ґрунтовно розробленою у науковому відношенні. На сьогодні глибоким вивченням цієї проблеми фактично ніхто не займався. Дослідники здебільшого фрагментарно розкривали діяльність волинського Пласту у світлі вивчення “Просвіти” або ж робили коротенькі витяги з мемуарних творів ветеранів пластового руху.

Історіографічні матеріали були віднайдені нами у відділі краєзнавства Наукової бібліотеки міста Рівне, фондах Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (м. Київ), Наукової бібліотеки НАН України ім. В.Стефаника (м. Львів), книгозбірні рівненського обласного культурно-освітнього об’єднання “Просвіта”. А також у переданих із Канади у дар Рівненському інституту слов’янознавства Київського славістичного університету особистих бібліотеках волинян - священника Степана Смика, магістра Івана Мордованця та пластової сенйорки, багаторічного редактора журналу ”Пластовий шлях“ Антоніни Горохович.

За найбільш доцільним, на наш погляд, хронологічно-територіальним принципом, історіографію проблеми можна поділити на групи: праці написані у міжвоєнні роки; дослідження проведені в еміграції; радянська історіографія; дослідження кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Перші спроби узагальнити історію Пласту припадають на 20-30-ті роки ХХ століття. Так, основоположник українського націоналізму Дмитро Донцов намагався осмислити історичний розвій пластового руху на західноукраїнських землях у своїй праці “Юнацтво і Пласт” [262]. Спираючись на доступні йому матеріали, автор у загальному прослідкував етапи розвитку пластових організацій, виправдано приділивши увагу патріотичному вихованню. Він

закликає: “Поможіть усім, що прагнуть нового і величного! Наліть заліза в серця молодого покоління і сталі в його душу! Щоби – коли прийде час на нові перегони народів – нація могла виступити на арену не з печаттю рабства, а з гордо піднесеним чолом” [262, с.25]. Д.Донцов стверджує, що молодь вихована в Пласті і стане саме тим поколінням, яке здатне відродити Україну.

Вивчення й аналіз проблем становлення і діяльності Пласту фактично розпочалося лише після Другої світової війни в еміграції. На характер і рівень літератури з даної теми вплинуло те, що серед її авторів було мало професійних істориків, а переважали громадські діячі, здебільшого учасники пластового руху.

Наприкінці 40-х – на початку 50-х років у таборах переселенців в еміграції велася робота з написання Енциклопедії Українознавства. Тритомна загальна частина “Енциклопедії” виходить протягом 1948-1952 років у Мюнхені під редакцією В.Кубійовича. Її надрукувало пластове видавництво “Молоде життя”. Вміщені в енциклопедії матеріали з історії Пласту на Західній Україні у міжвоєнний період написані на основі пластової історично-мемуарної та фахової літератури. Сюди входять праці О.Тисовського, Л.Бачинського, В.Кархута, С.Левицького, А.Річинського, А.Горохович, В.Яніва та інших. Пласту на Волині присвячені лише епізодичні згадки.

Пізніше виходять з друку два томи англomовної версії “Енциклопедії” – “Ukrainian A Concise Encyclopedia” [349]. Подана тут інформація про Пласт утричі перевищує матеріали україномовного видання. Окремі дані з історії Пласту в міжвоєнний період та біографії її провідних діячів друкувалися у словниковій частині десятитомної “Енциклопедії Українознавства” [324; 326-327].

Окремо можна виділити надруковані в діаспорі нариси активістів пластового руху Т.Даниліва [261] та Г.Коронець [292], які розкривають проблеми розвитку Пласту, а також містять біографії ідеологів пластового руху. Дані дослідження носять популярно-інформативний характер.

В останні десятиліття в діаспорі, а згодом і в Україні пластовий провід розпочав написання історії українського Пласту, як складової світового скаутингу. Редагування було покладено на історика, пластового сеньйора Ореста Субтельного. Поки що вийшов друком цикл статей “Історія Пласту 1911-1930 рр.” у пластовому журналі “Юнак” в Торонто [291]; “Історично-пластовий календар” [322]; “Історія Пласту – монтаж у піснях” [323], “Пластовий довідник” Т.Джулинської [321], “Підручна книжечка пластуна і пластунки” [325] у яких лише поодинокі згадки присвячені волинському Пласту. Ця робота триває.

У радянський період вчені фактично не вивчали український Пласт. В узагальнюючих працях з історії України дана проблема не висвітлювалася.

З розгортанням процесів демократизації та гласності, з кінця 80-х років, а також відродженням пластового руху в Україні, інтерес до вивчення Пласту зріс. Перші замітки з’явилися на початку 90-х років у періодичній пресі, а потім і у вигляді окремих видань. Їх автори А.Івойлова [290], Р.Тхорук [313], Н.Літковець [296], О.Юрчук [319], А.Гладилович [283] та інші прагнули донести до української громадськості відомості про Пласт, роз’яснити цілі організації, її завдання, символіку. Маючи здебільшого оглядовий характер, матеріали статей сприяли популяризації і новітньому відновленню практики пластового руху. Разом з цим вони принесли стереотипи створені в діаспорі, а інколи і фактологічні неточності.

Значний доробок у дослідження різноманітних аспектів діяльності Пласту внесли вітчизняні історики в 1991-2005 роках. Після прийняття Україною незалежності, в державі створюються сприятливі умови для вивчення українського молодіжного руху в Польщі. Найголовніше те, що відкрився вільний доступ до архівних матеріалів та періодичної літератури міжвоєнних років, що є головною базою для нашого дослідження. На початку 90-х років в українській історіографії з’явилися праці, в яких простежується переосмислення національно-культурних процесів, що мали місце в 20-30-ті роки на теренах Волині.

Фактологічним матеріалом відзначається стаття волинського краєзнавця Г.Бухала “Ровенський Пласт” [269-270]. Автор на основі документів карально-репресивних органів прагнув зафіксувати і донести читацькій аудиторії відомості позбавлені ідеологічних нашарувань. В новітній українській історіографії це була одна з перших спроб осмислення пластового руху на основі архівних матеріалів.

Окремі аспекти пластового життя на Західній Україні аналізує дослідник С.Кричильський. Він вказує на зростаючу роль спілкування пластунів Волині під владою Польщі та вплив таких організаційних зустрічей на суспільно-політичне життя краю в середині 20-х років [293].

Науковець О.Дем’янюк у своїх статтях присвячених пластовому рухові в 20-30-ті роки розкриває процеси зближення українських національних організацій та Пласту, а також формування військового кадрового складу УВО та ОУН на базі пластової молоді [287; 288].

Деякі фрагменти історії Пласту на Волині у міжвоєнний період містяться у статті одного з ініціаторів відродження Пласту у 90-ті роки ХХ століття на Рівненщині В.Русанова “Сіячі зерна обнови” [305]. Використовуючи спогади ветеранів пластового руху, автор намагався відтворити процеси виникнення організації на Рівненщині, зокрема, в Олександрії, на початку 20-х років. Проблему створення перших пластових осередків також досліджували В.Гусак, М.Грищенко, О.Тищенко у “Нарисі історії створення молодіжних організацій на Рівненщині” [285].

Дослідник О.А.Савчук з Луцька у своїй статті “Розвиток руху пластунів на Волині в міжвоєнний період” подає організаційну структуру, роз’яснює духовні засади руханкового товариства, коротко аналізує діяльність Пласту у Рівненському, Володимир-Волинському і Ковельському повітах [307, с.345-347]. Автор стверджує, що перший пластовий курінь на Волині було створено в 1925 році при Рівненській українській гімназії. Нами на основі архівних і мемуарних матеріалів доведено, що перші пластові курені виникли в Острозі [115, арк.1-14] та Олександрії [92, арк.1-13] ще в 1922-1923 роках. О.Савчук на

прикладі куреня у Володимирі-Волинському стверджує, що Пласт від самого початку був організацією нелегальною. Це не зовсім так [166, арк.1-6]. Пластові осередки діяли під патронатом “Просвіти”, про що ми говоримо у другому розділі нашого дослідження.

Виникнення перших пластових осередків на Волині намагався розкрити науковець В.Максимов із Дрогобича [297, с.135-136]. Проте його робота містить деякі хронологічні неточності, що відповідно впливає і на послідовність викладу матеріалу. Так автор зазначає, що Перша міжокружна пластова зустріч в Олександрії проходила 5-6 вересня 1927 року. В дійсності ж з'їзд припав на 19 серпня, день Преображення Господнього, одного з найбільших свят календарно-обрядового циклу. Проведення зустрічі саме в цей день носило символічне значення. Молодь займалася благородною справою відродження духовності нації та державності, слідуючи словам пластової присяги “бути вірним Богові та Україні”.

В.Максимов також зазначає, що “23 липня 1928 року польська окупаційна влада ліквідує Пласт на Волині”. Насправді ж директива Волинського воєводи Вл. Меха про заборону Пласту датується 8 грудня 1927 року [65, арк.1]. Уже наприкінці 1927 року розпочинаються репресії направлені проти учасників пластового руху в краї.

Історію молодіжного руху на Західній Україні досліджував історик Б.Савчук. Пласту, зокрема, присвячена його монографія “Український Пласт. 1911-1939 роки” [266]. Сильною стороною наукової роботи є широке залучення архівних матеріалів та періодичних видань того часу, комплексний підхід до вивчення і висвітлення як теорії і практики українського скаутингу, так і його історичного розвитку у визначені роки. Значну увагу автор приділяє розкриттю філософсько-ідеологічних засад, пластової виховної методики і стилю життя. Також дослідник розкриває участь пластунів у національно-визвольних змаганнях, діяльність після заборони і в еміграції. Б.Савчук прагне продемонструвати організаційний розвій на Галичині, Закарпатті, Волині і Буковині. Детальним вивченням волинського Пласту автор не займався [266,

с.121-124]. Його наукова робота дала нам поштовх для розуміння і порівняння процесів пластового руху на Галичині і Волині.

Зважаючи на характер нашої теми, значний інтерес представляє висвітлення вченими діяльності волинської “Просвіти”, яка була безпосередньо пов’язана з Пластом. Окремі розвідки цієї проблемі присвятив Б.Савчук у своїй праці “Волинська “Просвіта””. У розділі “Виховання та опіка над молоддю” він стисло розкрив основні моменти виникнення Пласту при сприянні “Просвіти” у Олександрії, Володимирі-Волинському, Острозі [267, с.72-74].

Деякі аспекти співпраці Пласту і “Просвіти” висвітлює дослідник Я.Поліщук у монографії “Рівне: мандрівка крізь віки. Нариси історії міста” [265, с.118-126]. Г.Бухало у праці “”Просвіта” сіяла світло. Сторінки історії рівненської “Просвіти” 1917-1928, 1942-1944рр.” підкреслює значення товариства в утвердженні Пласту [258, с.27,29]. Краєзнавець П.Андрухов подає і коментує замітку про волинський Пласт і Олександрійський пластовий з’їзд в авторському історико-хронологічному довіднику “Волинська земля” [257, с.46-47].

Значний інтерес для вивчення впливу особистісного фактору на розвиток Пласту мають біографічні нариси, серед яких матеріали зібрані науковцями М.Кучерепою про Івана Скопюка [295, с.302-305], Р.Давидюк, М.Кучерепою про Арсена Річинського [264, с.373], Б.Савчука про Степана Семенюка [306, с.129-130], Олександра Дарованця про братів Івана та Миколу Скопюків [286, с.29-31], а також дослідниці про Арсена Річинського, Степана Семенюка [273, с.52-56].

Починаючи з другої половини 90-х років у місцевих газетах “Сім днів”, “Вільне слово”, “Волинь” періодично з’являються інформаційні замітки про сучасний стан розвитку Пласту на Волині [299; 304; 318].

В останні роки з’явився ряд досліджень молодих західноукраїнських науковців, що так чи інакше торкаються поставленої нами проблеми.

Метою дисертаційного дослідження В.М.Окаринського “Український скаутський рух (1911-1944 рр.)” було висвітлення передумов і причин

виникнення організації, виділення відмінностей між українським і зарубіжним скаутингом, дослідження особливостей розвитку в різних регіонах, країнах поселення українців. Дане дослідження цінне для нас тим, що розкриває шляхи зародження Селопласту і Ремпласту в Галичині. Ці спеціалізовані види Пласту пізніше з успіхом переймуть і розвинуть пластуни на Волині. Інтерес до роботи викликає і той факт, що сам автор В.М.Окаринський є учасником пластового руху в Галичині [329].

Історії українського молодіжного руху на західноукраїнських землях у 20-30-ті роки присвячена дисертація І.І.Шумського. У другому і третьому розділі дослідження піднімається складна проблема взаємовідносин пластунів з націоналістичними організаціями. Автор стверджує, що пластуни стали ключовою соціальною базою для розгортання діяльності Організації Українських Націоналістів [332].

Окремому аспекту педагогічного виховання у Пласті присвячене дисертаційне дослідження М.М.Окаринського “Формування у підлітків несприятливості до вживання наркотичних речовин у діяльності Пласту”. Автор детально обґрунтовує історичне значення такої політики, затвердженої Пластовим законом, як необхідної умови участі у чисельному молодіжному товаристві [330].

Молодіжний рух на Західній Україні в межах Другої Речі Посполитої досліджував Р.С.Пальчевський. У другому розділі праці він лише фрагментарно висвітлює товариство Пласт, як складову національно-демократичного руху антипольського спрямування [331].

Для осмислення комплексу проблем, щодо виникнення, діяльності, соціальної бази волинського Пласту та інших аспектів розвитку, важливе значення мають праці з історії Волині.

Так різні питання внутрішньої політики Польщі досліджувалися в монографії Ю.Сливки “Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939 рр.)”. Автор проаналізував підходи основних польських політичних сил до вирішення українського питання в Польщі.

Особливу увагу Ю.Сливка звернув на фактори (внутрішні та зовнішні), що спричинили зміну національної політики польського уряду після приходу до влади у 1926 році “санаційного табору” [268].

М.Кучерепа розкрив спроби нормалізувати відносини між українцями і поляками у 20-30-ті роки [294, с.36-49]. Висвітленню адміністративного питання у міжвоєнній Польщі приділив увагу В.Матійченко [298, с.227-232], шкільництву – В.Панасюк [300, с.249-255].

Діяльність політичних партій Західної України міжвоєнної доби та їх спроби консолідуватися на час сеймових виборчих кампаній висвітлили у колективній монографії ““Східні креси” – під знаком польського орла“ О.В.Власик, В.Й.Сидорук, В.М.Цятко [259].

Цінним є дослідження праворадикального руху в 1920-1939 роках члена проводу Організації Українських Націоналістів З.Книша [263]. Цікавою є також оцінка тогочасних подій письменником Уласом Самчуком [311].

Отже, опрацьовані та виявлені дослідження дозволили проаналізувати погляди науковців на окремі проблеми, які виникали у процесі заснування та розгортання роботи пластових осередків на Волині.

Окремий масив історіографії проблеми становлять польськомовні джерельні публікації: перше видання Конституції Польщі за 1921 рік [336], програма міністра віросповідань і освіти С.Грабського “Państwo narodowe” [335].

Для розуміння політичних, економічних, національних і культурно-освітніх процесів, які відбувалися в польській державі і на Волині в досліджуваний період, були опрацьовані праці сучасних польських дослідників, наприклад, Р.Торжецького “Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929” [347]. Він зробив помітний внесок у дослідження процесу інтеграції Волині до складу Другої Речі Посполитої в 1923-1929 роках. Положення і висновки монографії побудовані на широкій джерельній базі, архівних документах, повідомленнях тогочасної преси. Все це дало змогу виважено висвітлити тактику полонізації ендеками і пілсудчиками українців.

У контексті дослідження викликає інтерес робота А.Пеплонського “Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej” [342]. У праці дається характеристика поліцейсько-бюрократичної держави, в якій розгалужена система управління з чисельним службовим апаратом контролювала різні сфери життя. В монографії розкриваються основні методи роботи репресивно-каральних органів влади. Р.Висоцький досліджував проблему українського підпілля у внутрішній політиці Польщі [279, с.282-289].

Матеріали польського історичного журналу “Kronika Polski. 1923-1926.” [333] доповнюють відомості про характер, причини та наслідки зміни політичного курсу черговим урядом, а також культурно-освітній, економічний розвиток регіонів, в тому числі і Волині.

Отже, аналіз історіографії засвідчує, що деякі аспекти діяльності пластових товариств лише епізодично розглядалися окремими дослідниками. Більше того можна констатувати, що вміщені в них відомості про волинський Пласт 20-30-х років у межах Другої Речі Посполитої не завжди достовірні. Тому проблема всебічного і неупередженого вивчення пластового руху на Волині в міжвоєнний період є актуальною, що і спонукало дослідницю взятися за розробку означеної теми.

1.2. Аналіз джерел

Об’єкт і завдання дослідження зумовили широку і розмаїту джерельну базу, яку, насамперед, представляють неопубліковані матеріали і документи, вперше виявлені нами і введені в науковий обіг. Умовно їх можна поділити на такі групи: документація первинних осередків Пласту (раніше пластові архіви); ділове та приватне листування, яке має безпосереднє відношення до пластового руху; офіційні документи, що характеризують ставлення польської влади до товариства на Волині; матеріали співпраці Пласту з українськими культурно-

освітніми, громадськими організаціями та окремими особами. Значну інформацію з пластового життя української молоді в Другій Речі Посполитій почерпнуто з періодики та мемуарної літератури.

Одними з найцінніших, використаних нами джерел, є документи первинних осередків пластових організацій та розпорядження їх керівних органів. Така директивно-довідкова інформація зосереджена у використаних нами чотирьох фондах Центрального державного історичного архіву у Львові (ЦДІА України у Львові), двох – Державного архіву Волинської області (ДАВО), двох – Державного архіву Рівненської області (ДАРО). Ці фонди відрізняються структурою та характером документів і містять від 100 до 6 тисяч справ кожний.

Слід зауважити, що лише в ЦДІА України у Львові є окремий фонд присвячений Пласту. В інших державних архівах таких спеціальних фондів не існує. Матеріали, які стосуються пластової організації зберігаються тут у фондах адміністративних органів польської влади і поліції, різноманітних українських культурно-просвітніх товариств, об'єднань і партій, що діяли на Волині та в еміграції. Декілька сотень використаних нами справ стали доступними для дослідження в останні роки.

Документи керівних та низових органів Пласту були основою для з'ясування історії створення кожного пластового осередку, встановлення членства, вивчення організаційної розбудови, запровадження різноманітних форм пластового життя, а також безпосередньої участі багатьох активних пластунів у житті своєї організації. Це переважно інструкції, повідомлення керівних органів; протоколи, програми, матеріали пластових сходів (зборів), з'їздів, а також багаточисельних свят, урочистостей, ювілеїв; звіти; листування; статистичні матеріали; фінансові документи, тощо.

Найбільше первинних документів з історії Пласту, близько однієї тисячі справ, зберігається у фонді Верховної Пластової Команди у Львові, 1910-1939 рр. (ЦДІА України у Львові, Ф.389, оп.1). Приблизно шість відсотків з них за нашими підрахунками становлять матеріали по волинському Пласту. Це

документи, які вдалося зберегти провідникам пластового руху після заборони організації на Галичині в 1930 році. Більша їх частина, на жаль, тоді була втрачена.

У цьому фонді містяться статuti, циркуляри, розпорядження, інструкції (обіжчики, правильники, звідомлення) Верховної Пластової Команди (ВПК), реферату Волині у Львові, Окружних Пластових Команд у Володимирі (далі Володимирі-Волинському), Рівному, Кременці, а також документи “Просвіти”, під патронатом якої на Волині діяв Пласт. Дані матеріали визначали організаційні положення та регламентували окремі аспекти праці волинської пластової молоді.

Значну масу документів фонду ВПК становлять звіти (інформаційні, квартальні, річні) Українського Пластового Уладу, референтів, окружних комендантів, окремих куренів і гуртків. Так, для вивчення періоду підпільної діяльності волинського Пласту, наукову цінність представляв інформаційний звіт за 1929 рік референта Волині старшого пластуна Ярослава Гладкого [46, арк.1-32]. Зроблені ним висновки, на основі діяльності трьох волинських пластових округів, є конкретним і узагальнюючим матеріалом про організаційне, суспільно-політичне, просвітницьке життя молоді.

Численні протоколи пластових сходин, конференцій, з'їздів (окружних, обласних) допомогли нам з'ясувати причини скликання; особливості підготовки та проведення цих заходів; місця, де вони проходили; склад делегатів та запрошених; проблеми, які обговорювалися; ознайомитися з прийнятими на них рішеннями. Такими, наприклад, стали матеріали Першого обласного з'їзду зв'язкових, провідників і представників куренів, частин 7-го, 8-го, 9-го округів Волині та Галичини, що відбувся у с. Олександрія Рівненського повіту в серпні 1927 року [17, арк.1-10]. Детальний аналіз протоколу дозволив нам простежити умови в яких проходив з'їзд; визначити завдання, що стояли перед пластунами та підстави до їх вирішення.

Значна частина матеріалів фонду ВПК стосується роботи окремих волинських куренів і гуртків. Це чоловічий курінь ім. Івана Богуна в складі

гуртків “Болотяні чорти”, “Вовченята”, “Лелеки”, “Пластовий прихильник”, “Бджола”, “Сокіл”, “Соловей”, “Тигр”, а також жіночий курінь ім. Марії Маркович, який складався з гуртків “Жасмін” та “Ластівка”. Всі вони працювали в Олександрії Рівненського повіту. Окремі справи фонду присвячені куреням ім. Байди Вишневецького та князя Володимира в Кременці, Івана Мазепи в Рівному, Симона Петлюри в Луцьку, Івана Франка та Лесі Українки у Володимирі-Волинському, тощо.

Серед матеріалів фонду реєстраційні документи новостворених гуртків, частин, куренів; статистика, складена самими пластунами на місцях; книги обліку членів пластових осередків; щоденники праці та гурткової роботи; хроніки; касові книги, які розкривають механізми фінансової діяльності пластових організацій; офіційні пластові листи; свідоцтва пластових іспитів. Ці документи допомогли відтворити внутрішнє життя молодіжного товариства на різних організаційних рівнях. Усі матеріали потребували систематизованого і узагальненого аналізу.

Матеріали фонду Олександра Тисовського (ЦДІА України у Львові, Ф.410) здебільшого розкривають початок становлення Пласту в Галичині та організацію пластового життя. Об’єктивному висвітленню проблеми суттєву допомогу надали документи, що містять згадки про шляхи створення системи пластового виховання, яку з успіхом застосовували і на Волині.

Окремі аспекти історичного розвитку Пласту відображає фонд Українське товариство охорони дітей та опіки над молоддю (УКТОДОМ) (ЦДІА України у Львові, Ф.321). Тут представлені методичні та організаційні матеріали відомих діячів галицького Пласту, які були пізніше запозичені волинськими пластунами та пристосовані до регіональних умов розвитку товариства. Подібні методичні рекомендації з самовиховання молоді виявлені нами і у фонді Наукового товариства ім. Т.Шевченка (НТШ) (ЦДІА України у Львові, Ф.309).

Основоположні документи пластових осередків на Волині зберігаються у фонді Слідчого відділу при Волинській воєводській команді державної поліції

(ДАВО, Ф.1, оп.2, том 1). Насамперед це проекти програм, розпланування діяльності пластових куренів на рік; “відзначення” видані пластунам ВПК, Окружними Командами, рефератом Волині за сумлінне виконання різноманітних пластових обов’язків; списки платників членських внесків; списки особового складу із зазначенням функцій, виконуваних членами. Головний інтерес для дослідження представляли документи, що відображали діяльність куренів. При ґрунтовному і критичному аналізі, ці документи допомогли розкрити внутрішній механізм діяльності пластових осередків, пояснити особливості розвитку волинського Пласту порівняно з галицьким, виділити чинники, що їх зумовили.

У фонді Володимир-Волинської повітової “Просвіти” (ДАВО, Ф.390) нами виявлені списки членів жіночого і чоловічого куренів, їх біографії. Ці матеріали дозволили встановити вік учасників, а також з’ясувати густоту проживання пластової молоді в самому Володимирі-Волинському, на його передмістях та у навколишніх селах. У документах чітко визначається і термін перебування кожного члена у складі організації, з моменту вступу до добровільного виходу чи виключення.

Значні матеріали первинних осередків волинського Пласту зберігаються у фонді Відділу безпеки при Рівненському повітовому старостві (ДАРО, Ф.30, оп.18, 19, 20). Більшість з них складають вилучені поліцією під час обшуків пластові архіви (літописи). Вони містять різноманітну діловодну документацію; реєстраційні матеріали; хроніки, літописні матеріали, підготовлені пластунами; фотографії, альбоми з малюнками пластунів; пластову літературу; конспекти доповідей, тези. Такі дані епізодично відображають розвиток та діяльність пластових організацій Волині, проте вміщують важливий матеріал для відтворення загальної картини їх поступу.

Нами опрацьовані пластові оригінальні документи секретного фонду Прокуратури Рівненського окружного суду (ДАРО, Ф.33, оп.2). Основний масив даного фонду складають справи по обвинуваченню пластунів у націоналістичній діяльності. Необхідні нам матеріали, прикріплені до справ у

якості доказів. Серед них протоколи перших організаційних сходин та звіти про різні пластові заходи, зібрані у записниках пластових сходин; реєстри керівників, активістів, рядових членів; чисті та заповнені бланки (анкети) на учасників; картки пластових відзначень; настанови; фінансові документи, списки грошових надходжень (пластових заробітків), розписки; зразки наочності; списки книг в пластових бібліотеках, читацькі абонементи.

Таким чином, оригінальні документи первинних пластових осередків допомогли зрозуміти дух епохи, з'ясувати шляхи проникнення організаційних ідей на Волинь, розкрити механізм взаємовідносин галицького і волинського Пласту, проаналізувати основні риси пластового життя, розвиток структурної розбудови.

Фактично недослідженою є офіційна та епістолярна спадщина визначних діячів пластового руху. Це пояснюється, насамперед, розпорошеністю листів по різних архівних і музейних установах, а також приватних колекціях, що утруднює їх введення у науковий обіг. Нами виявлено та опрацьовано близько 500 таких документів.

Найбільший масив офіційного листування зберігається в уже згадуваному фонді ВПК (ЦДІА України у Львові, Ф.389). Тут переважають запрошення, адресовані окружним комендантам, курінним, членам курінних команд та рядовим пластунам на з'їзди, табори, зустрічі, повідомлення про комісії, нові призначення, нагородження похвальними листами, подяками. Дані документи відображають взаємовідносини керівних органів і низових пластових осередків на місцях, волинських пластунів з організаційними осередками в еміграції, референтів і зв'язкових.

Значну допомогу у висвітленні теми надали матеріали фонду Повітової комендатури державної поліції в місті Рівне (ДАРО, Ф.86, оп.2-3). В основному це листування між членами кошових, курінних команд та рядовими пластунами.

Кореспонденція фонду Волинської воєводської команди державної поліції (ДАВО, Ф.1) розкриває регулярну співпрацю Пласту з іншими

культурно-освітніми і громадськими товариствами, кооперативами, штабами українських політичних партій, українськими послами у польський сейм і сенат, а саме С.Жуком, І.Власовським, С.Козицьким, О.Серветником, адміністративними органами влади. Значний масив перлюстрованих листів пластунів зберігається у фонді Луцької повітової команди державної поліції (ДАВО, Ф.45). Аналіз змісту та характеру ділового листування доповнює та уточнює розуміння нами форм і методів пластового життя.

Серед наявних епістолярних матеріалів значну цінність представляє лист-звернення засновника Пласту Олександра Тисовського до братів-пластунів з Волині. Автор вітає створення на Волині перших пластових осередків за галицьким зразком та закликає учасників "... розбитий, обезсилений, придавлений до землі український нарід підняти з упадку", а також обіцяє постійну підтримку галицьких колег [18]. Відомості листа доповнили наше бачення процесів становлення Пласту на Волині.

Переписка скаутмайстра С.Семенюка з комендантом Пласту в Бреслау (Німеччина) В.Трентлером, референтом Волині Я.Гладким; листування референта видавництва у Львові Д.Навруцької з курінними командами на Волині зберігається у фонді Рівненського повітового старства (ДАРО, Ф.30). Ці матеріали розкривають специфіку спілкування, плани проведення спільних заходів, шляхи реалізації методик виховання.

Окремі приватні листи містяться у фонді Здолбунівського повітового управління державної поліції (ДАРО, Ф.100), а саме провідника пластового руху в чеській еміграції М.Буцинського адресовані організатору Пласту в Острозі О.Дмитрашенку. Здебільшого вони містять інструкції та дружні поради по створенню і роботі пластових осередків.

Певні незручності під час дослідження були пов'язані з тим, що нерідко кореспонденція та інші документи зберігаються частинами у різних архівах. Серед них і лист прихильника пластового руху М.Стефанського з Луцька до провідниці підпільного Пласту в Рівному Н.Романчук [97, арк.86-88; 157, арк.31-33].

Таким чином, переписка є унікальним джерелом для вивчення пластового руху. Матеріали листування дозволили відтворити окремі моменти історії Пласту, простежити коло зв'язків учасників руху, виявити нові сторінки біографій пластових провідників та їх характеристики, проаналізувати світогляд, міркування пластунів і пластунок на пластові, освітні та політичні теми.

Різноманітні за характером та змістом є польськомовні матеріали владних структур. Здебільшого це секретна інформація писаного чи друкованого вигляду. Серед них накази, інструкції, донесення поліції, її таємних агентів та провокаторів, листування між внутрішніми структурами воєводства, староствами, поліцією, судовими інстанціями, матеріали судових процесів, тощо. Більшість з названих директивних документів ми вперше вводимо в науковий обіг.

Один з найбільших - фонд Рівненського повітового староства (ДАРО, Ф.30) містить цінні матеріали з пластового життя. Серед документів фонду переважає листування Волинського воєводського управління і Міністерства внутрішніх справ, стосовно діяльності пластових організацій за межами воєводства; повідомлення, інструкції воєводського управління; розпорядження старост про обшуки з конфіскацією у пластунів; накази керівних органів про заборону Пласту; звіти (ситуаційні, щотижневі, щомісячні) воєводи, старост, комендантів відділів безпеки, слідчих відділів, постерункових, експозитур, батальйонів Корпусів Охорони Пограниччя про результати здійснення нагляду за пластовими осередками; інформаційні бюлетені, рапорти повітових команд державної поліції про громадсько-політичне становище в повіті; інформації секретних агентів; списки місцевостей, де діяли пластові осередки; реєстри, складені адміністративними та поліцейськими органами управління різного рівня; особові справи, картотеки, анкети, листи обліку; характеристики на керівників та активістів Пласту; списки осіб запідозрених у приналежності до Пласту, після заборони організації; переліки пластових видань; протоколи обшуків; інформація про антидержавні виступи пластунів.

Для вивчення правових норм, що визначали діяльність Пласту, цінність представляло розпорядження Генерального комісара східних земель від 25 вересня 1919 року про організації і спілки [60]. Значний інтерес для дослідника становила директива воєводи Владислава Меха про заборону пластового руху від 8 грудня 1927 року [65]. Ці документи дають розуміння основних причин прагнення влади якомога більше обмежити діяльність Пласту, як школи національно-патріотичного виховання молоді.

В уже згадуваному фонді прокуратури Рівненського окружного суду (ДАРО, Ф.33) переважають протокольні матеріали на провідників волинського пластового руху К.Гонтаря, Я.Бусла, Н.Кузьминця, Ф.Роботницького, Т.Довгалока, С.Семенюка та інших. Це копії карних донесень прокурорам про наслідки попередніх дізнань, із зазначенням персональних даних, обставин, що передували арештам і супроводжували його; описи дій особи до арешту, наслідків обшуків; перелік виявлених під час обшуків предметів; зведення ходу справ і аркуші змісту справ, переданих після завершення поліцейських дізнань прокуратурі; судово-слідчі справи пластунів; особові справи пластунів, укомплектовані протоколами зізнань їхніх батьків, опікунів, родичів, доповнені донесеннями конфідентів; іменні списки засуджених пластунів; облікові аркуші; вироки судів, прокуратур; апеляції засуджених; речові докази.

Матеріали, зібрані в архівах Рівненського староства та Прокуратури, розширюються завдяки документам Рівненської повітової команди державної поліції (ДАРО, Ф.86, оп.1-6). Насамперед, це інформація про пластовий курінь ім. Петра Дорошенка у с. Клевань Рівненського повіту, опрацьована військовою контррозвідкою тринадцятої піхотної дивізії в Рівному.

Значну документацію з досліджуваної теми виявлено і в інших фондах Державного архіву Рівненської області: Здолбунівське повітове староство (Ф.156, оп.2), Здолбунівське повітове управління державної поліції (Ф.100), Повітова комендатура державної поліції м. Дубно (Ф.87), Офіцерський постерунок державної поліції в м. Острог Здолбунівського повіту (Ф.133), Постерунок державної поліції в с. Тучин Рівненського повіту (Ф.131),

Постерунок державної поліції в с. Басів Кут Рівненського повіту (Ф.118),
Постерунок Державної поліції в с. Клевань Рівненського повіту (Ф.115),
Постерунок державної поліції в с. Олександрія Рівненського повіту (Ф.116),
Постерунок державної поліції в с. Житин Рівненського повіту (Ф.305),
Постерунок державної поліції в с. Гоща Рівненського повіту (Ф.123),
Постерунок державної поліції в с. Городок Рівненського повіту (Ф.120),
Постерунок державної поліції в с. Межирічі Здолбунівського повіту (Ф.147),
Магістрат міста Рівне (Ф.31). Вони розкривають та характеризують шляхи і методи боротьби польських органів влади з пластовим рухом у повітах.

Відтворити суспільно-політичні умови, в яких розвивалася молодіжна організація Пласт у Польщі, допомогли матеріали фонду Волинського воєводського управління (ДАВО, Ф.46, оп.9). Важливе значення мали Програма державної асиміляції Міністра внутрішніх справ К.Млодзяновського [165, арк.1-14]; різного роду розпорядження, комунікати, інструкції, директиви воєводського управління стосовно вироблення системи нагляду за пластовим рухом на Волині.

Документи фонду Волинської воєводської команди державної поліції (ДАВО, Ф.1, оп.2, том 1-2) розкривають систему відбору, засилки та роботи окремих конфідентів у Пласті. Наприклад, Панфілова у Володимирі-Волинському, Коваленко в Дубно, Шульца у Рівному та інших. У фонді зберігається інформація по діяльності пластових організацій у підпіллі; матеріали розслідування фактів побиття поліцією заарештованих пластунів у м. Рівне, с. Дуліби, с. Майків, с. Дворець, с. Олександрія, с. Межирічі, с. Городище, с. Чудниця та інших містах і селах Рівненського повіту; зведені рапорти про нагляд (інвігіляцію) за політично підозрілими пластунами, тощо.

Цінність представляють і матеріали фонду Волинської фінансової палати в Луцьку (ДАВО, Ф.34). Це протоколи нарад керівників відділів Волинського воєводського управління в Луцьку, на яких обговорювалися проблеми асиміляції українського населення та обмеження впливу національних організацій, зокрема Пласту, на молодь.

Заходи Генерального Штабу війська польського, направлені на відстеження участі молоді, в тому числі і пластунів, в УВО розкривають матеріали фонду Прокуратури апеляційного суду у м.Львів (ЦДІА України у Львові, Ф.205).

У процесі написання дослідження особливу роль відведено вивченню спеціального аналітичного дослідження “Монографія Організації Українських Націоналістів на Волині” (Monografia O.U.N. na Wołyniu) [340]. Вона була складена у 1935р. громадсько-політичним відділом Волинського воєводського управління для секретного внутрішнього користування. “Монографію...” направили Міністру внутрішніх справ (Ministr Spraw Wewnętrznych), Львівському, Тернопільському, Станіславському, Любелському і Поліському воєводам, прокурору апеляційного суду в Любліні (Prokurator Sądu Apelacyjnego), прокурорам окружних судів у Рівному і Луцьку (Prokurator Sądu Okręgowego), коменданту експозитури №5 Головного Штабу у Львові (Ekspozycja №5 Sztabu Głównego), командуванню бригад Корпусу Охорони Пограниччя “Волинь” у Луцьку (Brygada K.O.P. “Wołyń”) і “Полісся” в Ляхові (Brygada K.O.P. “Polesie”), коменданту експозитури 27-ої піхотної дивізії в Ковелі (Kierownik Ekspozycji 27 Dywizji Piechoty), коменданту застави №8 КОП в Рівне (Placówka K.O.P. №8), коменданту політичної поліції воєводства в Луцьку (Komendant Wojewódski P.P.).

У “Монографію” увійшли секретні матеріали про діяльність націоналістичного підпілля. Значний масив присвячений Пласту. Це детальні біографії провідників пластового руху Морозюка Романа (с. Бугаївка Дубнівський повіт), Волошина Ростислава (м. Дубно), Лучканя Володимира (м. Радивилів Дубнівський повіт), Кудрі Олександра (с. Степань Костопільський повіт), Шубського Ігоря (м. Кременець), Скопюка Івана (м. Луцьк), Казимірського Якова (с. Басів Кут Рівненський повіт), Цинкаловського Олександра (м. Володимир-Волинський) та багатьох інших; факти їх співпраці з Українською Військовою Організацією, Організацією Українських Націоналістів; короткі історичні довідки та реферати про найбільші волинські

пластові осередки; матеріали про перехід цілих пластових куренів до ОУН-“Юнак”; списки студентів-волинян, які навчалися за кордоном; реєстри націоналістичних видань; списки легальних товариств і партій, що підтримували підпільний Пласт; висновки та прогнози співробітників владних структур, стосовно подальшого розвитку пластового руху та його радикалізації в краї.

Таким чином, документи польської центральної і місцевої влади дозволили простежити розвиток ставлення репресивно-каральної системи до Пласту в Другій Речі Посполитій та визначити форми боротьби з пластовим рухом на Волині.

Вагомим, як за об'ємом так і за змістом, є блок матеріалів про участь представників пластового руху в діяльності просвітніх товариств, кооперативів, партій, українських націоналістичних організацій.

Більшість інформації, що стосується відносин пластових осередків з культурно-освітнім товариством “Просвіта” зберігається у фонді Рівненського повітового староства (ДАРО, Ф.30). Це статутні документи “Просвіти”, що передбачали відкриття спортивно-виховних секцій Пласт; протоколи засідань загальних і урочистих зборів “Просвіти”, де розглядалися пластові справи; звіти наглядових рад, ревізійних комісій, протоколи виборів Рад “Просвіти” за участю пластунів; правові документи, дозволи, видані староствами на ім'я “Просвіти”, що засвідчують участь просвітян у підготовці пластових заходів (з'їздів, святкувань, вечірок, мандрівок); розпорядження філій “Просвіти” про заборону пластових частин; листування голів повітових “Просвіт” (О.Кетржинського, С.Жука) з командами пластових куренів.

Із фонду Експозитури політичної поліції в місті Рівне (ДАРО, Ф.300) головний інтерес становлять матеріали воєводського з'їзду делегатів від усіх філій “Просвіти”, який проходив у Рівному 26 вересня 1926 року. Програма з'їзду передбачала розгляд та рішення питання збільшення чисельності пластових гуртків на Волині [139, арк.106].

Значно розширили наші знання документи по зборі місцевою “Просвітою” коштів на розвиток Пласту, які зберігаються у фонді постерунку державної поліції в Корці Рівненського повіту (ДАРО, Ф.114) [119, арк.2-3].

Патронат “Просвіти” над Пластом також відстежується у вже згадуваних фондах Володимир-Волинської повітової “Просвіти” (ДАВО, Ф.390), Волинської воєводської команди державної поліції та Волинського воєводського управління (ДАВО, Ф.1, Ф.46), фонді ВПК (ЦДІА України у Львові, Ф.389).

З огляду на те, що Пласт тісно співпрацював із жіночим просвітнім товариством “Союз Українок”, нами вивчені документи цієї волинської громадської організації, що зосереджені в однойменному фонді (ДАРО, Ф.3). Це статuti; матеріали по заснуванню пластунками філій “Союзу” в м. Почаїв Кременецького повіту, с. Тучин, с. Межирічі, с. Клевань Рівненського повіту, Володимирі-Волинському, Ковелі і т.д.; списки керівництва осередків “Союзу”, де провідні посади обіймали пластунки; звернення, прохання в старостат про дозвіл на проведення спільних з Пластом виховних заходів, відкриття різноманітних курсів, гуртків за інтересами; міжорганізаційне листування. Подібні матеріали виявлені нами й у інших фондах ДАРО (Ф.30) та Центрального державного історичного архіву України у Львові (Ф.389).

Важливий масив інформації, яка розкриває взаємовідносини Пласту і “Союзу Українок” уже після заборони пластового руху, зберігається у фонді Волинської воєводської команди державної поліції (ДАВО, Ф.1). Здебільшого ці документи допомагають з’ясувати процеси включення пластових куренів до складу філій “Союзу” та передачу їм майна пластунів, як це було в ряді міст і сіл Волині.

Документи про співпрацю пластунів із молодіжними організаціями “Відродження”, “Січ”, “Молоді каменяри” в Рівному, Олександрії, сільськогосподарськими навчальними закладами в Милованю, Коломій, Гориньграді та кооперативами у Кременці, Володимирі-Волинському, Львові

зберігаються у фонді Комісаріату державної поліції міста Рівне (ДАРО, Ф.314), а також окремі документи на цю тему в ЦДІА України у Львові (Ф.389).

Значну допомогу в розкритті теми надали матеріали участі пластунів у діяльності та підтримці українських політичних партій наприкінці 20-х років, а саме Української соціалістично-радикальної партії, Українського національно-демократичного об'єднання, Комуністичної партії Західної України, Селянсько-робітничого об'єднання.

Основні документи про співпрацю пластової молоді і Української соціалістично-радикальної партії зберігаються у фондах: Другий комісаріат державної поліції в місті Рівне (Ф.113), Постерунок державної поліції в Межирічах Рівненського повіту (Ф.127), Постерунок державної поліції в Майкові Рівненського повіту (Ф.126), Постерунок державної поліції в Самострілах Рівненського повіту (Ф.130). Це програми партії; циркуляри Головного секретаріату; протоколи засідань партійних осередків за участю пластунів; матеріали мітингів проведених при сприянні пластунів; списки провідників партії учасників пластового руху; списки пластунів задіяних у передвиборчій кампанії до сейму і сенату, складені по округах. Частина матеріалів міститься в уже названих фондах Державного архіву Рівненської області (Ф.30, 86, 115, 314).

Інформація про участь пластунів в Українському національно-демократичному об'єднанні представлена у фондах: постерунок державної поліції в Олександрії Рівненського повіту (ДАРО, Ф.116), Другий комісаріат державної поліції в місті Рівне (ДАРО, Ф.113), Центральний Комітет Комуністичної партії Західної України (Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Ф.6), Слідчий відділ при Волинській воєводській команді державної поліції (ДАВО, Ф.1, оп.2, том 1-2). Здебільшого це рішення, циркуляри, постанови; списки пластунів членів УНДО; рішення керівництва партійних осередків направлені на пошуки шляхів відродження Пласту після його заборони в 1928 році.

Значна кількість матеріалів про залучення молоді до діяльності Комуністичної Партії Західної України зберігається у фондах Державного архіву Волинської області (Ф.1, 46) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (Ф.6).

Інформація про роботу пластунів у лавах Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів міститься в уже згадуваних фондах карально-репресивних та адміністративних органів в ДАРО (Ф.30, 33, 86, 87, 100, 113, 114, 115, 116, 118, 120, 123, 126, 127, 130, 131, 133, 147, 156, 300, 305, 314), ДАВО (Ф.1, 45, 46) та в “Monografja O.U.N. na Wołyniu”. Це протоколи організаційних нарад, спільних засідань делегатів Пласту і Української Військової Організації; інструкції для членів УВО-ОУН; резолюції з'їздів, відозви, каталоги, інструктивно-методичні матеріали; документи, які засвідчують перехід пластових куренів до ОУН-“Юнак”; звіти конфідентів; рапорти постерункових про стеження за пластунами запідозряними у приналежності до УВО та ОУН; рахунки в банках; документи підготовки акцій протесту; матеріали по збору коштів на бойовий фонд УВО, фонд політв'язнів; реєстри пластунів, які обіймали керівні посади в УВО та ОУН; списки членів УВО-ОУН за місцем проживання; реєстри активістів, що займалися відбором кадрів для націоналістичних організацій; списки пластунів, які доставляли та розповсюджували націоналістичні видання; біографії, рисописи, фотографії; протоколи допитів заарештованих; протоколи судових засідань; обвинувачення, вироки. Саме завдяки цим матеріалам стало можливим простежити складний процес безпосереднього залучення волинських пластунів до партій, а також лав УВО і ОУН.

Таким чином, для нашого дослідження документи органів безпеки Другої Речі Посполитої були головним, нерідко єдиним джерелом для з'ясування багатьох аспектів діяльності Пласту та участі пластової молоді у роботі легальних громадських організацій, партій, націоналістичному підпіллі.

У ході вивчення досліджуваної проблеми, джерельну базу поповнили опубліковані архівні матеріали. Це, зокрема, ювілейний збірник матеріалів та

документів, що висвітлюють історію міста Рівне з нагоди його 720-річчя. У збірнику вперше в українській історіографії були надруковані окремі документи, які розкривають діяльність волинського Пласту: “Лист слідчого відділу державної поліції Рівненського повіту Рівненському повітовому старості про діяльність таємної організації Пласт в м.Рівне, від 17 жовтня 1928 року”, “Склад пластового куреня ім. Байди Вишневецького в Рівному за 1928 рік”, “Витяг з протоколу допиту С.Семенюка, заарештованого за підозрою у приналежності до УВО, від 1 квітня 1929 року” [168, с.98-101].

Значно збагатила наші знання про Пласт мемуарна література, що існує у формі рукописів збережених в іменних фондах, окремих видань (брошур), публікацій у пресі, збірниках, а також свідчень очевидців, записаних автором. Цінність мемуарів, як джерела з вивчення пластового руху, визначається насамперед наявністю в них нових фактів і відомостей. Нами проаналізовано близько тридцяти спогадів учасників пластового руху родом з с. Олександрія, с. Клевань, с. Межирічі Рівненського повіту, м. Радивилів Дубнівського повіту, м. Луцьк, м. Володимир-Волинський, м. Кременець, м. Сокаль, м. Львів та ін.

Важливим для дослідження мемуарним джерелом є рукописні статті, кожна об'ємом до ста сторінок, організатора пластового руху в Галичині Олександра Тисовського (ЦДІА України у Львові, Ф.410 - Олександр Тисовський). Дані матеріали висвітлюють проблеми, пов'язані з передумовами зародження пластового руху, формуванням ідеології. Найціннішими для нас є окремі свідчення автора про труднощі пов'язані з поширенням пластового руху на Волині.

Окремі теоретичні моменти у плані фізичного виховання висвітлюються в оригіналах рукописних статей мемуарного характеру одного з ініціаторів створення Пласту Петра Франка (ЦДІА України у Львові, Ф.640 – Петро Франко – інженер-хімік) [56, арк.1-11]. Закладені ним основи стали визначальними у фізичному вихованні пластунів на Волині. Зрозуміти систему обов'язків, які ставили перед собою волинські старші пластуни, допомагають

матеріали рукопису референта Волині Володимира Яніва (ЦДІА України у Львові, Ф.360 – Юрій Старосольський) [6, арк.1-20].

Нами використана праця авторитетного провідника пластового руху в Галичині Северина Левицького “Український Пластовий Улад в 1911-1945 роках”. Вона є своєрідним монолітом серед мемуарної пластової літератури. Ця книга побачила світ у 1967 році у Мюнхені [180]. В її основу автор поклав рукопис Петра Ісаєва, створений на пластових документах, зібраних при Верховній Пластовій Команді. До книги також увійшли власні спогади, нотатки автора та інші доступні йому документи, які збереглися після ліквідації Пласту в Галичині у 1930 році. Головний інтерес для нашого дослідження становили матеріали, які розкривали процеси оформлення і становлення товариства, як самостійного молодіжного руху з власною виховною системою та ідеологією, а також висвітлювали участь пластунів у роботі націоналістичного підпілля та в діяльності на міжнародній арені скаутського руху.

З історико-мемуарної літератури про Пласт слід виділити книгу Юрія Старосольського “Велика гра”. Вона містить історико-теоретичний виклад основних етапів розвитку Пласту. Автор розкриває цілі пластового життя та подає цінні практичні поради для досягнення пластового ідеалу, підкріплюючи їх прикладами з власного досвіду [193].

Мемуарні матеріали “Пластового альманаху” Степана Пап-Пугача, видані у Римі в 1976 році, з нагоди п’ятдесятиріччя українського Пласту на Закарпатті (1921-1971 рр.), допомогли з’ясувати спільні та відмінні риси розвитку пластових організацій у єдиному загальнопластовому окрузі [186].

Вивчити історію нелегального волинського Пласту дозволили спогади тогочасного референта Волині Ярослава Гладкого. У мемуарній статті, присвяченій Северину Левицькому, і надрукованій у “Пластовому шляхові” в 1981 році, він у загальних рисах підсумував роботу свого попередника Володимира Остаповича. Референт Волині також висвітлив причини виникнення ідеологічних проблем у пластовому середовищі наприкінці 30-х років [174, с.9-17].

Спогади про пластове життя на Волині залишили зі своїх мандрівок на Волинь і Полісся в 1929-1930 роках члени III куреня “Лісові Чорти” зі Львова. Збірку автори назвали “На байдаках”, вона вийшла в Детройті (США) у 1957 році. Сюди увійшли статті “На тихих водах” Тараса Крушельницького (Карло Летючий, Ча-Ча) [178, с.11-28]; “На байдаках” Омеляна Тарнавського (Б.Скобар) [191, с.29-52]; “Пішки з Пінська до Львова” Івана Мриця (Мусьє Моріс) [185, с.53-60]; “Нотатки про Полісся” Євгена Пастернака [188, с.61-67]. Автори в живій формі характеризують тодішню волинську пластову молодь, ставлення місцевих колег, церкви, української інтелігенції, громадськості (українців, євреїв, поляків) до приїжджих з Галичини. Спогади містять свідчення про шляхи налагодження співпраці волинського і галицького Пласту; про методи роботи поліції, направлені на відстеження діяльності пластових куренів. “Лісові Чорти” описали політичний та соціально-економічний розвиток краю, природнокліматичні умови; зібрали народний фольклор, особливо вразили галичан поліські вірування у надприродні сили.

У 1983 році з нагоди шістдесятиріччя від дня заснування куреня, виходить ювілейний історико-мемуарний збірник “Лісові Чорти та їх життя-буття. 1922-1945 рр.”. Інтерес для дослідження представляли спогади Романа Барановського та Омеляна Тарнавського “Восьма мандрівка “Лісових Чортів” (човнами по Волині і Поліссі від 2-го до 24-го липня 1930 року)”. Вони розкривають причини та значення подорожі “Лісових Чортів” на Волинь, описують підготовку “епохальної” в історії куреня мандрівки, розповідають про маршрут і перебіг подій у пластовому таборі [169, с.187-193].

Із статті “Пласт у Сокалі” Василя Максимця, надрукованій в журналі “Пластовий шлях” за 1973 рік, ми почерпнули інформацію про зв’язки галицьких пластунів з Волинню [183, с.29-32]. У іншій своїй статті “Пласт і військо”, надрукованій у тому ж журналі у 1986 році, автор описує подорож сокальських пластунів волинськими селами. Він наголошує на тому, що місцеве населення ставилося до них, як до українського війська [184, с.80-81].

Матеріали про взаємозв'язки галицьких та волинських пластунів доповнили і спогади члена XIII куреня старших пластунів ім. святого Володимира Великого священника греко-католицької церкви Івана Гриньоха. Автор з особливою ретельністю описав ставлення волинських пластунів, пересічних селян і міщан, інтелігенції, духовенства до гостей з Галичини. Він подає свої роздуми щодо становища православної церкви в краї, висловлює судження стосовно перебігу процесу українізації, швидкого поширення впливу релігійних сект та участі місцевих пластунів у цих процесах. На думку Івана Гриньоха коренем усього зла в краї була політика польського уряду [176, с.30-44].

Слід виділити працю провідного діяча волинського Пласту Арсена Річинського “До життя, слави і свободи”, видану у Львові в 1930 році [190]. Вона розкриває особливості діяльності пластунів у Володимирі-Волинському, Рівному, Луцьку та інших волинських містечках і селах, дає характеристику та критичну оцінку життя пластової молоді в таборах, оцінює внесок українських скаутів у розвиток національного відродження краю.

Важливим для дослідження є історико-біографічний нарис “Під покровом Всевишнього. Спомини” визнаного організатора пластового руху на Волині, громадського і церковного діяча Володимира Боровського. Ця праця побачила світ в еміграції (Атланта, США) у 1983 році. Автор залишив цікаві спогади про видавничу діяльність волинських пластунів. Завдяки цьому ми знаємо імена редакторів - Теодосій Довгалюк, Теодосій Семенюк та інших, які відповідали за підготовку і випуск місячників “Скоб”, “Трибуна Олександрії”, “Духовний сіяч”. В.Боровський писав: “Це була для нас добра школа плекання культури слова і думки” [171, с.21]. Для дослідника значний інтерес становило бачення автором духовних, психологічних потреб розвитку національної еліти Волині.

Окремі моменти зародження Пласту, відкриття першого хлоп'ячого пластового гуртка, створення двох куренів чоловічого і дівочого, проведення з'їздів Володимир Боровський розкриває у своїй мемуарній статті “До історії українського Пласту на Волині”. Вона увійшла до X-XI числа науково-

популярного збірника волинізнавства “Літопис Волині”, виданого Інститутом дослідів Волині і Товариством волинян у Торонто (Канада) в 1971-1972 роках [170].

Спогади вищезгаданого автора про колегу Теодосія Довгалюка висвітлили нові сторінки біографії останнього. Дослідження “Теодосій Довгалюк. Його життя і праця 1907-1943 роки” було приурочене п’ятій річниці його смерті в концентраційному таборі у Сибіру. Зібраний Володимиром Боровським біографічний матеріал допоміг оцінити вклад усієї “Волинської трійці”, як пізніше почали називати у пластових колах В.Боровського, Т.Довгалюка, Т.Семенюка [172, с.21], у започаткування та розвиток Пласту в краї.

Учасник кременецького Пласту Петро Львович розкриває труднощі, з якими стикалися пластуни Кременеччини, та умови в яких їм доводилося працювати. Важливими були свідчення автора про підготовку саботажів пластовою молоддю. Описав П.Львович і поневіряння волинських пластунів у польських в’язницях [182].

Інформативно-насичений матеріал про становлення Пласту на Волині знаходимо в унікальних спогадах активних учасників луцького осередку Пласту. Їх нариси вміщені у збірці мемуарів колишніх учнів Луцької української гімназії. Серед них спогади “Пласт на Волині” Ірини Левчанівської, учениці ЛУГ-у 1925-1931 років [181, с.24-26]. Завдяки свідченням колишньої гімназистки, ми дізнаємося який однострій носили волинські пластуни, вивченню яких пластових дисциплін найбільше приділяли уваги. Вона повідомляє про діяльність пластових осередків у Рівненському, Кременецькому та Володимир-Волинському повітах. Саме у спогадах Ірини Левчанівської ми знаходимо підтвердження домовленості, укладеної на Олександрійському з’їзді в 1927 році, про проведення ще однієї зустрічі галицьких і волинських пластунів у 1928 році і організацію першого в історії пластового руху волинського табору.

Корисною для дослідження теми є інформація про роботу луцького жіночого куреня ім. Лесі Українки та його керівний склад, яку ми отримали з листів Ніли Гордієнко до Н.Омельчук, учениць гімназії 1926-1927 років, тогочасних безпосередніх учасниць пластового руху [177, с.127]. А.Климчук, гімназист 1929-1931 років [179, с.36], та В.Потаповський, учень 1929-1935 років [189, с.39], уже повідомляють про діяльність Пласту в підпіллі та його зв'язки з націоналістичними колами.

Після відродження Пласту наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття, з'являються спогади пластунів у місцевій пресі. Так “Вісті Рівненщини” у 1991 році надрукували матеріали засновника Пласту у с. Клевань Рівненського повіту – Ананія Васильківського [175]. Ветеран пластового руху подав дані про заснування клеванського 72-го куреня, описав деякі пластові виховні заходи, розповів про боротьбу органів влади з організацією, проведення арештів молоді.

Радивилівська газета “Прапор перемоги”, в свою чергу, надрукувала статтю одного із співзасновників місцевого осередку Федора Бортника [173]. У ній автор подає біографії учасників, розповідає про урочисте складання пластової присяги в присутності львівських пластунів, організацію та проведення курінних зборів, залучення пластунів до підпільної роботи в УВО, а з 1929 року - ОУН.

Багато фактів, зокрема, про діяльність провідників пластового руху в с. Олександрія, включення пластунів в націоналістичну боротьбу, а також ставлення місцевих поляків-підлітків до Пласту, розповів дослідниці учасник молодіжного руху Филімон Семенюк родом із села Бичаль Рівненської області, який тепер проживає у Рівному [192].

Таким чином, мемуарна література з багатим фактологічним матеріалом дозволила висвітлити чимало нових штрихів волинського пластового життя, вивчити різні аспекти пластової діяльності та розкрити особливості пристосування галицької пластової теорії до умов розвитку організації на Волині.

Важливим історичним джерелом, яке зберегло для дослідників відомості про діяльність Пласту є тогочасна періодика. При підготовці дисертаційної роботи було використано близько тридцяти українських і польських видань, що виходили на західноукраїнських землях у міжвоєнні часи, а також пізніше в еміграції.

Значний масив інформації містять пластові фахові періодичні видання. На особливу увагу заслуговує часопис “Молоде життя”, який почав друкуватися в Галичині у 1921 році. На фоні організаційних видань того часу, пластовий журнал вигідно вирізнявся професійним оформленням. Починаючи з 1924 року, на його сторінках регулярно з’являлися статті, присвячені пластовим справам на Волині. За нашими підрахунками, до заборони Пласту у Галичині в 1930 році і закриття у вересні цього ж року “Молодого життя”, вийшло сімдесят номерів часопису, в яких у різний час було вміщено близько двадцяти статей про волинський Пласт. Їх авторами в рівній мірі виступали як провідники пластового руху з Галичини, так і з Волині, серед них - Северин Левицький, Теодосій Довгалюк, Богдан Кравців, Орлине Перо, Отар та інші.

Дані матеріали унікальні тим, що регіональні проблеми розвитку організації розкривають безпосередні учасники пластового життя. На сторінках “Молодого життя” детально описуються знаменні події з життя волинських осередків Пласту - з’їзди, свята, мандрівки, екскурсії; є чимало спогадів, літературних творів. Тут представлений цілий комплекс фотоматеріалів з життя пластової молоді Волині.

Важливим інформативним джерелом журналу “Молоде життя” є спеціальна рубрика - Урядові вісті ВПК. Її обіжчики (повідомлення) значно розширюють і доповнюють матеріали про елітарність складу пластових гуртків і частин. Це підтверджують регулярні повідомлення про іменування почесними ступеннями, відзначення нагородами за вклад у розвиток пластової праці, за швидке і ретельне виконання наказів пластового проводу.

У квітні 1928 року почав виходити спеціальний додаток до “Молодого життя”, який називався “Пластовий провід. Інструкторський листок

Українського Пластового Уладу”. Тут містилися вказівки та інструкції, велася хроніка подій пластового життя, подавалися огляди діяльності пластових осередків на Україні та в еміграції.

Необхідний для дослідження фактологічний матеріал було почерпнуто з фонду - Редакція “Молоде життя” (ЦДІА України у Львові, ф.404). Близько 5% фонду становить листування з волинськими пластовими осередками, кореспондентами про передплату журналу та публікування статей; рукописи статей, нариси пластунів-волинян з рецензіями керівників літературних і відчитових гуртків, комендантів куренів, округів. Виявлена в даному фонді інформація, дозволила встановити сферу поширення пластової преси на Волині та рівень зацікавленості молоді у читанні фахової літератури.

Важливе значення мають теоретичні матеріали неперіодичного програмно-ідеологічного журналу пластового керівництва “Пластовий шлях”. Він був покликаний: “...вказати позначений українським духом і культурою пластовий шлях, ... зафіксувати кожний етап розвитку Уладу та стати збірником придбаного досвіду...” [312, с.2]. Після заборони в 1930 році, “Пластовий шлях” видавався протягом 1950-1954 років і остаточно відродився лише у 1966 році [326, с.2107; 338, р.300 (а)]. Серед постійних кореспондентів журналу А.Горохович, Т.Самотулка, Є.Гримляк, Г.Коренець, П.Ісаїв, Р.Верес, П.Максимець, В.Янів та інші.

Корисними для дослідження теми були широко популярні в пластових колах наприкінці 30-х років календарі “Скоб” [203]. За об’ємом поданої інформації він заміняв мініатюрний пластовий підручник, де друкувалися слова пластового гімну, Пластовий Закон, структура Українського Пластового Уладу, пояснення до пластових відзнак, переклади ідеологів скаутського руху, статті провідників Пласту, хронологія подій світового та українського скаутингу, релігійний і народний календарі, пояснення пластових ігор та інша корисна для підлітків інформація.

Враховуючи інформативність фотоматеріалів, малюнків цікавими є проспекти “Пластові табори” [201]. Завдяки фото, зробленим старшими

пластунами з Галичини Ю.Дорошем, Д.Навруцькою та іншими, ми легко уявляємо як виглядали пластові табори на г. Сокіл, г. Лисоня, у с. Підлюте та с. Монастир над Дністром наприкінці 20-х років. Дані матеріали дають змогу говорити про рівень технічного оснащення таборів та санітарні умови, придатні для загартовування підлітків. Кожне зображення обов'язково супроводжує цитата, взята з праць провідників пластового руху чи меценатів. Їх зміст допомагає визначити рівень розуміння ідей пластового руху та ставлення до нього громадськості. Крім того, таке специфічне видання висвітлювало один із засобів популяризації практичного пластування як серед членів організації, так і за її межами.

Оригінальний пласт періодики представляють рукописні часописи, виготовлені волинськими пластовими куренями. Вони випустили “Піонер” (почаївський курінь ім. Івана Сірка), “Пластун” (луцькі курені ім. Симона Петлюри і Лесі Українки), “Цвірінь”, “Скоб”, “Трибуна Олександрії”, “Духовний сіяч” (олександрійський курінь ім. Івана Богуна). Аналіз характеру видань дозволив з'ясувати рівень освіченості представників пластового руху, їх інтереси, настрої.

Під час вивчення діяльності Пласту, автору стали в нагоді видані у Галичині і популярні на Волині пластові картки (листівки), наліпки (марки), конверти з кашетами (ілюстраціями). На них ми знаходимо символіку товариства, зображення різновидів пластових таборів, однострою, елементи спортивних рухових вправ. Дана пластова продукція була основним засобом масової комунікації і сприяла популяризації ідей та завдань пластового способу життя серед української громадськості.

Такі націоналістичні видання як друкований орган УВО – газета “Сурма” (Берлін, Каунас) та ОУН – журнал “Розбудова нації” (Прага) зіграли значну роль у національно-патріотичному і політичному вихованні пластунів. Під час вивчення участі пластової молоді у національно-визвольному рухові на окрему увагу заслуговує Програма виховання в ОУН, надрукована у грудневому номері

“Розбудови нації” за 1929 рік [251, с.402-407]. Значна частина викладених у ній положень збігається з програмою пластового виховання.

Важливим джерелом були громадсько-політичні видання, навколо яких об’єднувалася українська інтелігенція, окремі представники якої постійно пропагували та відстоювали інтереси пластового руху. Часописи народного спрямування “Селянська доля” (Луцьк), “Народний вісник” (Луцьк), “Українська нива” (Варшава), “Українське життя” (Луцьк), “Наша бесіда” (Варшава), “Діло” (Львів) відводили чільне місце висвітленню діяльності Пласту, відносячи його до важливих чинників українського національного руху. Періодична поява статей про Пласт у цих виданнях сприяла піднесенню авторитету і популяризації організації серед громадянства.

Для вивчення пластового руху також мала вагу видавнича продукція УНДО: “Українська громада” (Луцьк), “Новий час” (Львів); УСРП: “Громадянин” (Чернівці) та комуністичного “Селосоюзу”: “Наше життя” (Холм). На їх сторінках нерідко українські сенатори і послы до польського сейму і сенату виступали із статтями на захист пластового руху, обвинувачували польську владу у безпідставних репресіях і переслідуваннях пластової молоді.

Матеріали польської преси “Ilustrowany kurjer codzenny” (Краків), “Słowo Polskie” (орган ендеків, Варшава), “Narcistrz” (Варшава) з їх різкими виступами проти волинського Пласту, дозволили простежити політику польської влади, направлену проти пластового руху, та з’ясувати вплив такої пропаганди на формування громадської думки у польського населення краю.

Таким чином різнопланова за змістом пластова, націоналістична, громадсько-політична та польськомовна періодика проілюструвала дисертацію низкою цікавих відомостей.

Під час дослідження окрема роль відводилася і роботі з пластовими підручниками, укладеними організаторами та провідними ідеологами Пласту в 20-30-ті роки. Це насамперед книга О.Тисовського “Життя в Пласті” [204]. Вона мала фундаментальне значення для розвитку українського скаутингу на

Волині. Це перший доробок в українській методичній літературі, де була всебічно опрацьована і викладена система етнопедагогіки. Дрот (О.Тисовський) писав: “Пласт – це просто наука життя. Це наука не теоретична, а практична, така практична як наука якого-небудь ремесла... Пласт вчить як виправити недоліки часу (відсталість, неробство, пияцтво, відсутність почуття патріотизму і спільностей, лихий добір занять в позашкільний час)... Scouting – це просто школа перенесена в життя, це вже не спорт введений у школу, а школа введена у спорт. Це найважливіший вислів сучасної педагогіки. В скаутингу всі спорти, забави й наука сполучені разом в одну велику систему” [54, арк.3, 16-18, 32]. Автор вказував новій генерації української молоді реальні шляхи самовиховної та суспільно-громадської праці, ідучи якими, можна було підготуватися до визвольних змагань і перемоги.

О.Тисовський зауважував: “З Пласту почали виходити особистості з сильним характером і енергією, закохані в Україну. Пласт і весь український народ живе надією з наших рядів отримати нових провідників народних мас, що після довгої недолі постає з мертвих до життя і слави” [204, с.36]. Поява цієї книги на Волині зумовила бурхливий процес становлення і розвитку пластового руху в краї.

Корисною для дослідження теми була книга “Скаутинг для хлопців. Підручник для вишколу на добрих громадян через життя серед природи” лорда Байдена Пауелла оф Гілвела (Бі-Пі) [194]. Окремі перекладні матеріали почали з’являтися у пластовій літературі уже в 20-ті роки. Так, перший номер додатку до “Молодого життя” “Пластовий провід” розпочинався статтею Байдена Пауелла “Новий крок уперед”, передрукованою з англійського спеціалізованого скаутського видання “Scout” за 1928 рік [231]. Містив номер і доробки українських пластових діячів, присвячені розгляду положень висунутих Начальним пластуном світу (Chief Scout).

Повний переклад підручника Б.Пауелла здійснив в еміграції наприкінці 40-х років прихильник пластового руху Є.Кульчицький. Книга Начального (Головного) пластуна світу українською мовою виходила лише двічі: у 1950

році у Мюнхені та у 1999 році в Івано-Франківську. Полковник Дж. Вілсон директор Міжнародного бюро скаутів у передмові до першого видання українського перекладу писав: “... поява перекладу книжки “Пластування для хлопців” дає реальну можливість українським пластунам спирати свою пластову активність на оригінальних ідеях Бі-Пі... Тепер українські пластуни, в якій країні вони не були б, матимуть змогу, користаючи з цієї книжки, продовжувати своє пластування за обома зразками – українським і Бі-Пі...” [194, с.7].

Серед вивчених нами, популярні у волинських пластових колах підручники: “Основи пластування” О.Яремченка [207]; “Пластові закони” О.Тисовського [205]; “Перша проба пластуна” [198] і “Друга і третя проби пластуна” В.Кархута [199]; “Пластовий впоряд, як доповнення до впоряду “Сокола-Батька”” В.Масюка та І.Чмоли [200]; “Пластовий гурток” Є.Пеленського [202]; “Історія і теорія руханки” П.Франка [206]; “Пластові приписи і розпоряди” за редакцією П.Ісаєва [197] та ін. Порівнюючи вміщені в пластових посібниках матеріали з інформацією з інших джерел стає можливим з’ясувати усі форми діяльності пластових осередків, рівень та правильність використання методики та педагогічних підходів у вихованні молоді.

Отже, аналіз історіографії та джерел дозволяє стверджувати, що проблема пластового руху на Волині в міжвоєнні роки в працях дослідників була практично не висвітлена. Таким чином опрацьована джерельна база стала основою для вирішення поставлених у дисертаційному дослідженні завдань. Ми намагалися творчо й практично підходити до архівних документів, мемуарів, матеріалів преси, тим більше, що окремі джерела потребували зіставлення з іншими дотичними документами. Увага акцентувалася на широкому використанні та введенні в науковий обіг нових і маловідомих документів.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ВОЛИНСЬКОГО ПЛАСТУ І ФОРМУВАННЯ ЙОГО ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ

2.1. Організаційна розбудова

Пластові організації на Волині створюються на початку 20-х років. Вони пристосовують до національних потреб кращі традиції скаутського руху, переймають організаційні, програмні і методичні засади напрацьовані в галицькому “Пласті”. В умовах асиміляторської політики та постійних утисків польської влади, юнаки та дівчата, об’єднані у пластові гуртки, стають найбільш національно-свідомою частиною української молоді.

Спочатку волинські пластові гуртки об’єднували учнівську молодь шкіл і гімназій. Перший пластовий осередок постав у містечку Олександрія Рівненського повіту наприкінці 1922 року. Його заснували учні старших класів місцевої польської семикласної школи Володимир Боровський, Теодосій Семенюк, Теодосій Довгалюк [172, с.7-8; 92, арк.2-3зв.]. Вони дізналися про Пласт у Галичині з часописів “Український Пласт”, “Молоде життя” і пластових календариків, які періодично купували в книгарнях Рівного [92, арк.2-2зв.]. Згодом “Волинська трійця” звернулася до пластового керівництва у Львові з проханням надати їм методичну допомогу з метою покращення роботи із молоддю. В результаті вони отримали зі Львова підручник основоположника пластового руху Олександра Тисовського “Життя в Пласті”, який на той час був єдиним, що визначив форми і методи їх діяльності. Олександрійські пластуни організували навколо себе молодь і почали проводити сходини, де вивчали географію, історію України, українську мову, приділяли увагу фізичним вправам та військовому вишколу, формували власну бібліотеку [170, с.34-36; 192].

Проте, вже у вересні 1923 року діяльність Пласту в Олександрії заборонили. Такі дії місцевих органів влади були направлені на втілення у

життя курсу примусової асиміляції непольського населення, розробленого правлячим урядом націонал-демократів (ендеків). Суть цієї політики розкрив призначений у травні 1923 року міністр освіти і віросповідань Станіслав Грабський. На з'їзді воєвод східних земель він говорив: “.. на Волині і Поліссі йдеться про те, щоб не допустити український рух” [268, с.126]. Для цього, з метою ізоляції Волині від Східної Галичини, був створений так званий “сокальський кордон”, який мав не тільки відмежувати волинське населення від східно-галицького, але й узаконити певну специфіку національної політики на Волині. Таким чином будь-яка спроба поширення тут діяльності просвітніх товариств з “прив’язкою до галицького центру” суперечила політиці польської влади.

Протягом 1920-1923 років галицький Пласт переживав процес післявоєнного відродження уже в умовах нової окупаційної влади Польщі. Пластовий провід стикнувся з проблемою оформлення офіційно-правового статусу, створення нової організаційної структури і управлінського апарату, вироблення нових методичних підходів у вихованні молоді [5, арк.1-43]. Фактично, в цей період галицьке керівництво не мало впливу на Волинь і не займалося створенням і підтримкою волинського Пласту.

За даних обставин волинська молодь змушена була самотужки шукати вихід. Олександрійські пластуни звернулися до Рівненського культурно-освітнього товариства “Просвіта”, в статуті якого від 26 листопада 1922 року обумовлювалося право закладання “спортивних, пластових та інших культурно-освітніх організацій”. Згідно з параграфом 22, товариство передбачало створення секції фізичного виховання, яка мала займатися популяризацією і організацією спортивних і пластових товариств [63, арк.29, 31]. На цій підставі ентузіасти пластового руху звернулися до старости міста Рівного і волинського воєводи з проханням відновити організацію, але уже під патронатом Рівненського товариства “Просвіта”. Була отримана позитивна відповідь. В.Боровський так писав про відновлення Пласту в Олександрії: “... в

усіх тоді вступив дух і почуття гордості. Ми вже не були сірою масою, а зорганізованою громадою” [170, с.36].

Реєстрація Пласту, як спортивно-виховної секції при “Просвіті”, стала поштовхом до створення інших пластових гуртків у повітах Волині, але кожного разу на це потрібно було отримати згоду влади. Так тривало аж до 1928 року, коли діяльність Пласту на Волині заборонили. До повідомлення про створення нового пластового гуртка, “Просвіта” обов’язково додавала анкету, за зразком розробленим староствами. В ній товариство зазначало де було створено пластовий гурток, чи мав він власну домівку, хто очолював, скільки хлопців і дівчат входили до його складу, якого віку, яким спортивним інвентарем володіє гурток, яким фізичним вправам учасники найбільше приділяють уваги, чи мають члени гуртка відповідний спортивний одяг одного зразка, чи сплачують членські внески і чи є пластуни членами “Просвіти”.

Наприклад в анкеті Володимир-Волинського товариства повітовому старості від 9 грудня 1927 року читаємо: “...працю свою в напрямку фізичного та інтелектуального розвитку спортивна секція веде по пластовій методі, виложеній у підручнику “Життя в Пласті” О.Тисовського”. ...складок грошових члени не платять, а заробляють гроші при помічі аматорських вистав, уладжуваних членами секції за дозволом староства. Члени секції яко малолітні, членами товариства “Просвіта” не числяться, але під доглядом члена “Просвіти” - керівника секції виховуються на будучих членів “Просвіти”” [166, арк.5]. Таким чином, “Просвіта” зобов’язана була протягом усього часу діяльності своєї спортивно-виховної секції, слідкувати за дотриманням правових вимог передбачених законом, а також повідомляти владу про усі заходи заплановані пластовими осередками.

Завдяки сприянню “Просвіти”, пластовий рух швидко поширюється на Волині. Протягом 1922-1924 років пластові гуртки виникають при гімназіях і школах в м. Острозі [115, арк.1-14], м. Здолбунові Острозького повіту [254], м. Радзівілові (далі Радивілові) Дубнівського повіту [88, арк.65; 207, с.32], м. Рівному, с. Городку, с. Ставках, с. Милостові, с. Великій і Малій Омеляні

Рівненського повіту [110, арк.6], м. Луцьку, м. Ковелі [110, арк.1], м. Кременці [88, арк.65].

Олександр Тисовський (Дрот) радо вітав ініціативу створення Пласту на Волині. У своєму “Зверненні до братів-волиняків” він писав: “З правдивою радістю привітали ми звістку від вас, що на Волині, в поневоленій країні тьми і горя, гуртуються Вірли-Скоби, простують крила і ладять до лету у сонячні простори пластових ідей. Ми горді, що ви у нашому Пласті шукаєте примірів і взорів для себе і бажаємо зі щирого серця послужити вам порадою і поміччю”. Дрот закликав: “... не піддаватися жалеві і зневірі, радше затиснути зуби і взятися до праці над самим собою, до праці постійної, витривалої, не уступати а ні на крок,... не лише словами, а й ділами покажіть, що на ідеях українського Пласту вихована українська молодь справді покликана до цього, щоби розбитий, обезсилений, придавлений до землі український народ підняти з упадку, оживити і одним спільним шляхом повести до свободи, тоді все, що здорове і сильне стане під нашим стягом” [18, арк.1].

Пластуни відвідували загальні збори “Просвіти”, обирали її Раду [63, арк.170-178], входили до складу наглядових рад, ревізійних комісій [72, арк.112], виступали з гімнастичними номерами на вечорах товариства [256; 55, арк.105; 267, с.73], допомагали під час проведення просвітянських свят для бідних дітей, збирали кошти на літературу для бібліотек, упорядковували могили [46, арк.1], допомагали у будівництві “Народних домів” [43, арк.14]. Досить часто пластові квартири розміщалися в приміщеннях “Просвіти”. Наприклад, 61-й курінь ім. Івана Богуна в с. Олександрії Рівненського повіту користувався просвітянською читальнею [44, арк.6], 68-й курінь ім. Байди Вишневецького в Рівному проводив сходини у Народному Домі товариства [44, арк.15], пластуни Володимира-Волинського використовували спортзал для фізичної підготовки [146, арк.14-16]. Пластуни с.Степань Рівненського повіту на громадських засадах допомагали на будівництві Народного дому для місцевої “Просвіти” [51, арк.14].

Рівень зацікавленості громадськості у розвиткові пластового руху в краї ще раз продемонстрував Волинський просвітянський з'їзд, який відбувся 16 вересня 1926 року в місті Рівне. Він зібрав понад 270 учасників [164, арк.6]. Серед запрошених були С.Магалас – представник Львівської “Просвіти”, Д.Паліїв – від “Пласту” і “Сокола-батька”, О.Терлецький – від “Рідної школи”, сенатор І.Пастернак – від холмської “Рідної хати”, посли С.Козицький, С.Кашубський, сенатори М.Черкавський, О.Карпінський від Волині та інші відомі громадські діячі. З'їзд також розглянув питання про стан розвитку Пласту на Волині і постановив: “Закладати нові скаутсько-спортивні секції при “Просвітах”. При заснуванні цих секцій не використовувати жодних нових програм, а прийняти стару й перевірену програму галицьких скаутів Пласту” [139, арк.106].

Брала “Просвіта” й активну участь у підготовці та проведенні пластового з'їзду в Олександрії. Дозвіл воєводи на проведення зустрічі було отримано завдяки старанням і зв'язкам Степана Семенюка і Володимира Річинського – референтів культурно-освітньої праці Рівненської і Володимир-Волинської “Просвіт” [47, арк.130; 218]. Рішення з'їзду сприяли поліпшенню роботи цих товариств. Так, для зручності, пластові курені, які діяли в межах одного просвітянського району, об'єднали в пластові коші. Таких кошів на Волині було створено три: в Рівному, Володимирі-Волинському і Луцьку [46, арк.1]. Кошове керівництво обиралося курінними командами. Робота кошів продовжувалася і після заборони Пласту. На з'їзді також обговорювалося питання про підготовку видання просвітянського бюлетеня, в якому пластовим справам планувалося відвести цілий розділ. Здійсненню цього завадило розв'язання пластового руху, а згодом і “Просвіти” [17, арк.1-10].

Найбільшого розвитку Пласт набув на Рівненщині. Природно, що польська влада розпочала процес припинення пластового руху з Рівненського повіту. Рівненське староство зобов'язало місцеву “Просвіту” прийняти відповідне рішення. Заступник Голови Ради товариства відправив у повітове староство лист від 28 грудня 1927 року: “... 24 грудня за №1417 Рада “Просвіти”

видала розпорядження про зліквідування всіх пластових гуртків спортивно-виховних секцій товариства “Просвіта” в Рівненському повіті і про здачу їх майна і грошей, коли такі були, бо звичайно гуртки ніякого окремого майна і грошей не мали, а користали з допомоги товариства “Просвіта” і місцевих читалень, спортивні палиці кожний мав свою власну...” [63, арк.316]. На цьому робота волинського Пласту під патронатом “Просвіти” припинилася, пластовий рух перейшов у підпілля.

Таким чином, протягом усього часу існування легального Пласту на Волині, “Просвіта” допомагала не лише матеріально, тобто забезпечувала пластові осередки приміщеннями для сходин і фізичних вправ, надавала у користування просвітянські бібліотечні фонди, але й допомагала з проведенням пластових з’їздів і свят, дбала за юридичну сторону діяльності організації. Отже діяльність пластових куренів під егідою “Просвіти” була особливістю становлення українського пластового руху Волині. Важливо підкреслити, що управління пластовими осередками здійснювали не “Просвіти”, а Верховна Пластова Команда (ВПК) у Львові через реферат Волині та Окружні Пластові Команди у повітах. Саме зі Львова надходили вказівки і розпорядження, пластова методична та націоналістична література, програми, правильники, які і визначали основні напрямки діяльності “Пласту” на Волині.

Фактом історичної ваги для волинського Пласту став Перший верховний пластовий з’їзд у 1924 році. Під час роботи якого було створено виконавчий орган – ВПК під керівництвом Северина Левицького. З цього часу Верховній Пластовій Команді підпорядковувалися усі пластові частини не тільки на українських землях під владою Речі Посполитої, але й на Закарпатті, Буковині та у празькій еміграції.

Показовим стало створення при ВПК у Львові Волинської рефератури - своєрідного представницького органу волинського Пласту. Рефература мала координувати діяльність пластових організацій Волині, затверджувати зв’язкових та курінні ради, сприяти тісній співпраці волинських і галицьких пластунів, проведенню спільних з’їздів, таборів, злетів, обміну організаційним

та методично-виховним досвідом, дбати за достатнє забезпечення бажаючих пластовою літературою. Референти вели постійну переписку із зв'язковими, здійснювали робочі поїздки по пластових осередках на Волині. В свій час реферат очолювали старші пластуни В. Остапович, В. Янів, О. Рудакович та Я. Гладкий [45, арк.5; 46, арк.1]. Персональний фактор часто ставав ключовим і зумовлював увесь комплекс взаємовідносин між референтом та пластовими осередками на місцях.

Діяльність першого референта Волині Володимира Остаповича, який носив почесний ступінь гетьманського пластуна-скоба, припадає на час становлення та бурхливого розвитку пластового руху в краї в 1924 - на початку 1928 років. Він добре знався на справах Волині, про що свідчить його листування з провідниками місцевого пластового руху, а саме Степаном Семенюком [10, арк.95], Володимиром Боровським, Теодосієм Довгалюком [43, арк.93], Миколою Горбенком [43, арк.18] та іншими активними учасниками Пласту.

В.Остапович здійснював регулярні робочі поїздки на Волинь, під час яких дбав за створення нових та зміцнення уже існуючих пластових осередків, знайомився з потребами місцевих пластунів та особливостями розвитку організації в регіоні. Його маршрути проходили Рівненським, Луцьким, Володимир-Волинським і Кременецьким повітами [10, арк.76]. За сприяння В.Остаповича, Верховній Пластовій Команді були представлені для отримання порядкового номера та затвердження регалій наступні волинські пластові курені: 62-й курінь ім. Івана Франка, 63-й курінь ім. Лесі Українки у м. Володимирі-Волинському, 64-й курінь ім. Симона Петлюри в с. Межирічі Рівненського повіту [10, арк.61-75], 68-й курінь ім. Байди Вишневецького та 69-й курінь ім. Івана Мазепи в м. Рівному [10, арк.76], 72-й ім. Симона Петлюри та 73-й ім. Лесі Українки у м. Луцьку, 74-й ім. Петра Дорошенка у с. Дивень гміни Межирічі-Корецькі Рівненського повіту [47, арк.114-118] та ін.

Крім цього, референт, за згодою ВПК, відбирав із середовища досвідчених старших пластунів Галичини кандидатів для проведення

інструктивних поїздок на Волинь. Протягом 1924 – 1926 років таких поїздок було здійснено три. Їх учасниками стали більше десяти галицьких інструкторів і провідників на чолі з Омеляном Тарнавським та Богданом Кравцівим [227, с.18; 218, с.20; 219, с.21; 220, с.26-27; 228, с.5-6; 10, арк.61-75].

При сприянні Володимира Остаповича у 1926-1927 роках для полегшення роботи на місцях було утворено три керівні повітові пластові центри – Окружні Пластові Команди (ОПК). Відповідно 7-й Окружній Пластовій Команді з центром у Володимирі-Волинському підпорядковувалися усі курені і гуртки Північно-Західної Волині (голова Арсен Річинський), 8-й ОПК з центром у Рівному - пластові осередки Східної Волині (голова Степан Семенюк) та 9-й з центром у Кременці – Південної Волині (голова Леонтій Малкуш) [18, арк.35; 10, арк.61-75; 46, арк.1]. Референт також був одним з ініціаторів проведення зустрічі галицьких і волинських пластунів в Олександрії у серпні 1927 року [18, арк.35].

Проте, незважаючи на усі заслуги перед Пластом, Володимира Остаповича на Нараді волиняків 28 грудня 1927 року було усунуто з керівництва Волинським рефератом. Є дві версії, чому це сталося. Так, згідно протоколу засідання, складеного Ю.Процюком для Верховної Пластової Команди, Володимиру Остаповичу інкримінувалася діяльність, яка суперечила принципам аполітичності та релігійної терпимості в Пласті: “1). Товариш Остапович відраджував пластунів учащати до церкви, кажучи, що церква, якою б вона не була, не є інституцією для використання нашого народу. Таким чином він відхиляв пластунів від віри... 2). Вводив до Пласту партійність, тим самим наражаючи його на небезпеку. Заохочував пластунів до комуністичної діяльності. 3). Обіцяв грошову винагороду за підтримку комуністів...” [45, арк.5].

Інша версія базується на фактах, які містяться у поліцейських звітах. В.Остапович з однодумцями мали на меті створити “новий Пласт”, як радикально-налаштоване політичне товариство, підрозділ Української Військової Організації. Свою агітацію він розпочав з Кременеччини, де у

Почаєві його наміри підтримав курінь пластунів на чолі з Леонтієм Малкушем [158, арк.60-60зв.]. Референт неодноразово отримував догани від Верховної Пластової Команди за такого роду діяльність, яка могла спричинити внутрішній розкол Пласту [180, с.62]. Врешті-решт Володимира Остаповича було навіть виключено зі складу 5-го куреня Українського Уладу Старших Пластунів [144, арк.9].

Зміна референта співпала із забороною пластового руху на Волині. Ще протягом кількох місяців після зміщення з посади, В.Остапович отримував листи від пластової молоді з проханнями надати дружню пораду. Луцькі пластуни, наприклад, писали: “Наш директор пан Шклур мусить розв’язати Пласт... Ми не можемо зорієнтуватися. Порадьте щось. Приїдьте...” [47, арк.157]. Колишній референт і надалі продовжував підтримувати відносини з куреннями і гуртками Володимир-Волинського, Радивилова, Рівного, Кременця [162, арк.16].

Протягом лютого-жовтня 1928 року посаду референта Волині обіймали старші пластуни-розвідники В.Янів та О.Рудакович. У жовтні цього ж року черговим референтом було призначено старшого пластуна Я. Гладкого [46, арк.1]. Така потрійна зміна в умовах постійного всеохоплюючого контролю польської влади уповільнювала перехід волинського Пласту на конспіративні методи роботи.

Діяльність Ярослава (Яро) Гладкого на цій посаді припала на час нелегального існування пластових осередків на фоні загальної політизації пластових кіл. Новий референт розпочав свою роботу з поїздки по Волині. Уже в листопаді 1928 року він відвідав міста Володимир-Волинський, Луцьк, Кременець, Почаїв, Радивилів. Завдяки його старанням відкрилися нелегальні пластові гуртки у с. Підзамче, с. Стоянівка, с. Пирятин, с. Старики Радивилівської гміни Дубенського повіту та деяких селах Кременецького повіту. Кожен із новоутворених осередків нараховував близько десяти учасників [162, арк.8; 158, арк.10-10зв.].

Яро Гладкий, перебуваючи під враженням відрядження на Волинь, у першому ж листі Степану Семенюку писав: “...мушу сказати з великою радістю, що ви, Волиняки, маєте в собі щось на диво сильне і хвилююче, щось таке, що лише завдяки вашому добровільному бажанню дозволяє вам розвиватися і долучатися до наших ідей, не зважаючи на величезні зовнішні перешкоди. Ви ще раз підтверджуєте той факт, що чим важче кувати залізо, тим воно міцніше і витриваліше. Дійсно дуже приємно відчувати, що ви, Волиняки, не зважаючи на усі перепони й переслідування залишаєтеся вірними Великій Пластовій Ідеї і в той спосіб торуєте шлях до нашого кращого майбутнього” [64, арк.51-51зв.]. У звіті про стан організації на Волині для Верховної Пластової Команди від 24 грудня 1929 року референт наводив такі дані: “Зараз у Пласті три четвертих того, що було у 1927 році – але це найкращі, бо їх тягне пластова ідея” [46, арк.1].

Виявлені нами документи свідчать, що Яро Гладкий до середини 30-х років також обіймав посаду інструктора Української Військової Організації в Рівненському повіті, був членом Організації Українських Націоналістів та Крайової Команди у Львові. Він залучив до їх складу більшість учасників волинського пластового руху [82, арк.11; 114, арк.54].

Отже, діяльність реферату Волині принесла позитивний результат. Його поява дозволила Верховній Пластовій Команді у Львові приділяти більше уваги тим проблемам волинського Пласту, які представницькі органи товариства були не в змозі самостійно розв’язати на місцях. Робота референтів також сприяла збільшенню чисельності Пласту в краї, створенню чіткої організаційної структури, впровадженню системи підзвітності, налагодженню співпраці зв’язкових та провідників пластового руху.

Як уже зазначалося, ВПК і реферат Волині були представлені трьома Окружними Пластовими Командами. Вони були наймолодшими з дев’яти пластових округів, які діяли на території України під владою Речі Посполитої [10, арк.4]. Створення таких місцевих керівних органів у Володимирі-

Волинському, Рівному і Кременці надало розвитку Пласту більш цілеспрямованого характеру.

Окружні Пластові Команди слідкували за виконанням волинськими куреннями і гуртками усіх розпоряджень ВПК і референта Волині, закладали нові пластові осередки [47, арк.132-132зв.], створювали комісії по контролю за дотриманням норм пластового діловодства [37, арк.2], збирали членські внески та організовували комітети добродійної допомоги [37, арк.1]. На кожен новий пластовий рік вони визначали тематику і завдання роботи в куреннях. Рівненська Команда, наприклад, у 1927 році рекомендувала проводити конкурси з читання [43, арк.16], гутірки, відчити, вечірні курси з українознавства і природознавства [43, арк.18]. Представники Окружних Пластових Команд повинні були приймати пластові іспити і присягу [43, арк.19]. В їх обов'язки також входила організація та проведення екскурсій, злетів, з'їздів і таборів.

Одним із наймасштабніших заходів організованих спільними зусиллями Рівненської, Володимир-Волинської і Кременецької Пластових Команд був з'їзд в с. Олександрія Рівненського повіту. Він зібрав близько 900 учасників [46, арк.1], з яких представники пластового руху становили понад 220 чоловік [44, арк.47]. При Командах була розроблена спеціальна програма зустрічі, яка передбачала проведення робочого з'їзду. Запрошення заздалегідь розіслали усім волинським і галицьким пластовим куренням, повітовим "Просвітам", філіям "Союзу Українок" та іншим культурно-освітнім установам, громадським і політичним діячам, серед яких президент Рівненської "Просвіти" М.Кетржинський, сенатор О.Карпінський з Рівного, представник галицької "Просвіти" і "Сокола-Батька" А.Будзиновський зі Львова [221, с.4], священник Пацевський [47, арк.130] та інші почесні гості.

Після заборони пластового руху на Волині в 1928 році Окружні Пластові Команди очолили організацію в підпіллі. Завдяки злагодженій роботі їх провідників, на початку 30-х років волинський Пласт складався з 20 куренів, з яких 13 - чоловічих, 5 - жіночих і 2 – мішаних. Вони об'єднували близько 350 членів, 25 % яких становили жінки [46, арк.1].

Підсумовуючи діяльність Окружних Пластових Команд слід зазначити, що досвід їх запровадження на Волині був виправданий. Завдяки роботі командного складу пластові ідеї набули значно ширшої популяризації, зростає мережа й активність організаційних осередків у регіоні, піднявся рівень національної свідомості, політичної та соціально-економічної грамотності пластунів та пластунок. Розвиток та діяльність руху набули більш цілеспрямованого характеру, що дозволило приділити значну увагу і час пошукові шляхів удосконалення форм та методів роботи з волинською сільською молоддю.

Ще однією особливістю пластового руху на Волині було те, що більшість гуртків, починаючи з 1924 року, на 80 % склалися з позашкільної, переважно сільської молоді [46, арк.1]. Важливим досягненням скаутмайстрів, виховників та інструкторів реферату Волині й Окружних Пластових Команд стало створення Сільського Пласту (Селопласту). Вони скористалися досвідом основоположника цього виду пластування Михайла Горбового з Гуцульщини [329, с.33].

Організатори Селопласту стикалися з масою труднощів, серед яких брак досвідчених інструкторів, відсутність методичних програм, правильників, коштів. На шляху залучення сільської молоді до Пласту стояла ще одна перешкода. Пластові видання були дорогими. Більше того редактори часописів не приділяли належної уваги спрощенню стилю написання матеріалів, які були надто важкими для розуміння членами Селопласту. Навіть найпопулярніший часопис “Молоде життя”, як зазначав референт Волині Ярослав Гладкий: “... для волиняків задорогий і важко написаний” [46, арк.1-2]. Такий стан речей негативно відбивався на організаційних і виховних процесах волинського пластуництва.

Скаутмайстер Степан Семенюк на нараді зв’язкових і делегатів пластових куренів, яка проходила 24 грудня 1926 року в місті Рівне, доповідав: “Верховна Пластова Команда повинна звернути увагу на те, що волинський Пласт носить інший характер ніж галицький. Волинський Пласт гартує молодь сільську,

сильну тілом і слабку духом, слабо свідому своєї національності та громадських обов'язків” [18, арк.35]. Це підтверджували і яскраві приклади з досвіду роботи волинських пластунів. В.Боровський, провідник відчитового гуртка Олександрійського куреня, відсилаючи до редакції “Молодого життя” статтю місцевої пластунки Теклі Семенюк, зазначав: “Допис Т.Семенюк є надзвичайно слабенький і відбиває брак рідної школи і наглядно показує з яким “матеріалом” треба працювати на селі (в Селопласті)” [52, арк.41]. Команда Українського Уладу Пластового Юнацтва (УУПЮ) в свою чергу звітувала: “Селопласту (на Західній Україні – примітка автора) майже нема (кілька відділів), брак інструкторів на місцях, брак певного забезпечення, а також непригожість дотеперішньої програми до примітивного села. Селопласт держиться тільки там, де свідоме село, на місці добрий інструктор і “добра влада”” [55, арк.1-14].

Члени Верховної Пластової Команди, реферату Волині, Окружних Пластових Команд активно працювали над створенням проектів програм, статутів Селопласту, розробляли окремі методики, правильники, регулярно розглядали ці проблеми на пластунських радах і з'їздах. Найбільшою популярністю в пластових колах Волині користувалися доробки організаторів олександрійського Пласту, відомих своїми практичними досягненнями, старших пластунів Володимира Боровського та Теодосія Довгалюка. В своїх рефератах та дискусійних статтях вони постійно піднімали питання пов'язані з розвитком сільського скаутингу. У своїй статті “Селопласт і піднесення сільськогосподарської культури” Т.Довгалюк (Довгаль) так обґрунтував необхідність розвитку сільського виду Пласту на Волині: “Селопластом можемо назвати і наш містечковий Пласт. У нас так вийшло, що в містечках живуть напівгосподарі та напівремісники,... містечковим дівчатам і хлопцям наука господарства помогла би боротися за шматок хліба і помогла б їх індивідуальному розвитку взагалі” [214, с.4-5].

Саме В.Боровському та Т.Довгалюку належить першість створення проекту діяльності волинського Селопласту. Референт Волині і Рівненська

Окружна Пластова Команда рекомендували винести його на розгляд Першого з'їзду зв'язкових, провідників, представників куренів і частин Волині та Галичини, який проходив у Олександрії в серпні 1927 року. З'їзд постановив: “Визнати цю роботу найкращою і поширити між округами до листопада 1927 року,... докласти усіх старань до впровадження методів селопласту; закладати курси і табори для пластових провідників” [17, арк.1-10].

Програма Селопласту зберігала цілі, завдання, традиції і методичні засади, випрацювані раніше українським скаутським рухом, а також містила нові пропозиції. “Селопласт, як один з фронтів у нашому національному авангарді, - писав Т.Довгалюк, - опріч всебічного виховання, опріч цінної ділянки своєї діяльності на селі, а то самоосвіти, має взяти собі до діла ще піднесення господарської культури на селі, а тим самим побіч користей, які вже несе, стати побіч інших чинників, молодим чинником піднесення селянського стану з економічного занепаду... Працю починаємо вже з наймолодшими, поширюймо і заокруглюймо її в гуртках хлопців і старших дівчат, на ціле життя даємо товчок селомолоді до теоретичного і практичного студіювання усіх областей господарського життя”. Автор наголошував на тому, що діяльність Селопласту має бути націлена на виховання корисного громадянина, грамотного селянина, тому: “Кожен пластун, що здобуде господарські знання, не має права заховати його тільки для себе, а мусить ширити його серед дооколичних селян”. Старші пластуни повинні були закладати гуртки “Сільського господаря”, готувати відчити, проводити гутірки, писати і надсилати статті до спеціалізованих часописів, навчати користуватися сільськогосподарськими машинами, молочарськими і ветеринарними інструментами, повинні допомагати селянам “у боротьбі за землю”.

Передбачав проект і роботу жіночого Селопласту. Автори рекомендували приділяти менше уваги вивченню рільництва, садівництва, ветеринарії та адміністративному управлінню господарством, а основні зусилля направляти на закріплення знань з городництва, квітникарства, куховарства, основ догляду за молодняком худоби, прикладного мистецтва та гігієни. Визначалися і способи

здобуття необхідних знань, серед яких сходина, відвідування курсів. Волинські пластуни навчалися в сільськогосподарських закладах Угерців, Винявки [214, с.5], Милованя, Коломиї [63, арк.300], Гориньграда [79, арк.166]. Отже доробки провідників волинського Селопласту були направлені на створення відповідних умов, коли сільська молодь через участь у товаристві однолітків могла поєднувати науку пластування з навчанням необхідних для господаря знань та вмій.

Наприкінці 1926 – на початку 1927 років на Західній Україні було вже 13 куренів і 20 гуртків, укомплектованих лише сільським юнацтвом. Практикувалося і створення мішаних куренів, які об'єднували учнів і селян, всього їх нараховувалося шість. Загалом сільський вид пластування об'єднав 1064 учасники, що становило 25 % Українського Пластового Уладу [9, арк.4]. Таким чином, діяльність Селопласту сприяла зростанню національної свідомості сільської молоді та демонструвала її прагнення до самоорганізації.

Подібно Селопласту в сільській місцевості, у містах робітничу позашкільну молодь об'єднував Ремпласт. Першим поставив його на серйозну методичну основу львівський пластун В.Кархут [326, с.2103]. При його сприянні в Галичині і на Буковині було засновано 10 ремісничих пластових куренів. Наприкінці 1926 року вони вже нараховували 231 учасника [10, арк.4]. На Волині Ремпласт популярністю не користувався. Це зумовлювалося тим, що пластова міська реміснича молодь була малочисельною і тому працювала за програмами Селопласту. Так у Радивиліві діяв мішаний 60-й курінь ім. Тараса Шевченка, який об'єднував близько п'ятдесяти ремісників і місцевих учнів [10, арк.61-75]. Ремісники входили також і до складу кременецького пластового осередку [88, арк.9]. Процес оформлення структури Пластового Уладу завершився на Західній Україні лише наприкінці 20-х років.

Згідно статуту товариство Пласт складалося з пластової молоді, почесних, дійсних, звичайних членів і добродіїв. Основну групу становила “пластова молодь”, яка складала присягу, зобов'язувалася набувати та поглиблювати пластові знання. “Почесних членів” вибирала і затверджувала

Верховна Пластова Команда за особливі заслуги перед організацією. Від “дійсних учасників” вимагали лише дотримання пластових настанов. “Звичайним членом” могла бути кожна фізична особа. Звання “добродія” присвоювалося меценату, який вніс на розвиток організації не менше 500 злотих. Кожен мав право брати участь в усіх проявах пластового життя. Членське право припинялося в результаті смерті, виключення чи добровільного виходу з організації [9, арк.1-16].

Прискорення структурної розбудови на початку 20-х років було зумовлене природнім ростом кількості учасників пластового руху та розширенням їх вікових меж. У результаті реорганізації, специфічного характеру набула вікова і статева градація – виокремлення уладів. Так у 1925 році було створено Улад Старших Пластунів (УСП), у 1927 році – Улад Пластового Новацтва (УПН) або Пластового Доросту, у 1930 році – Улад Пластових Сеньйорів (УПС) [326, с.2103].

Улад Пластового Новацтва об'єднав наймолодших учасників Пласту віком 6-12 років. В свій час у Львові Улад очолювали коменданти: Р.Гармаш, В.Маркусь, Б.Кравців, В.Янів та інші [326, с.2103]. Термін “новак” був перейнятий у запорізьких козаків. Так називали новоприбулих на Січ чоловіків, яких потрібно було ще підготувати морально і фізично. Відповідно і новаки в Пласті переживали перші стадії пластування: засвоєння пластових ідей, особистий розвиток та співжиття в гурті. Волинські пластуни також використовували і синоніми слова “новаки”. Це були слова запозичені з термінології англійського скаутингу – “вовченята” (wolf-cubs), “лисички” (fox-cubs) і навіть єврейських скаутських організацій Полісся – “левенята” (klickicu) [53, арк.52].

Новаки Волині, на відміну від галицьких, не були згуртовані у “зв'язки”, а існували окремими гуртками при куренях. Основною причиною такого стану була недостатня кількість дітей для їх об'єднання у більші структурні одиниці [46, арк.2] та відсутність “вишколених впорядчиків” [10, арк.9]. Перший гурток пластового новацтва на Рівненщині було засновано в 1926 році при курені ім.

Івана Богуна в Олександрії [10, арк.9]. Поступово практика роботи з пластовим доростом поширюється і на інші курені. Так, у 1927 році в Рівному при курені ім. Дмитра Вишневецького було відкрито гурток “вовченят”, який об’єднав 45 хлопчиків, та гурток із 8 дівчаток (“лисичок”) [18, арк.42]. При рівненському курені ім. Івана Мазепи створено два гуртки – хлоп’ячий і дівчачий, по троє дітей кожен [18, арк.69-70]. Осередок новаків на базі 21 дитини було закладено в Межирічах [10, арк.9]. Працювали новацькі гуртки і при курені ім. П.Дорошенка в Клевані [47, арк.132], при однойменному курені в с. Дивень Рівненського повіту [10, арк.90-91] та курені ім. І.Франка у Володимирі-Волинському [44, арк.5]. В цей же період розділювався і Олександрійський гурток на хлоп’ячий і дівчачий [44, арк.6].

На початку 1928 року, уже після заборони організації на Волині, загальна кількість учасників Українського Уладу Пластового Новацтва в загальному Пластовому Окрузі, за різними даними коливалася від 630 [10, арк.9] до 800 [10, арк.1] дітей, з яких одну десяту становили волинські “вовченята” і “лисички” [10, арк.9]. На початку 30-х років на Волині підпільну роботу вели лише три новацькі гуртки – гурток рівненського куреня ім. Байди Вишневецького, “вовченята” куреня ім. І.Франка та “лисички” куреня ім. Лесі Українки у Володимирі-Волинському, загалом понад п’ятдесят дітей [46, арк.1].

Наступним у пластовій віковій ієрархії був Улад Пластового Юнацтва (УПЮ). Він становив основу Пласту і гуртував підлітків 12-18 років. Гурток однолітків в УПЮ був найменшою одиницею організаційної структури й системи самовиховання і об’єднував близько десяти хлопців чи дівчат. Інколи гуртки були мішані. Їх члени самостійно обирали свій провід. Декілька гуртків однієї місцевості становили курінь. При куренях діяли секції і гуртки за інтересами: санітарний, драматичний, історичний, співу, національних танців, а також бібліотеки, читальні, клуби, майстерні, крамниці.

У січні-квітні 1927 року на Волині вже нараховувалося 20 куренів і пластових частин, 70 гуртків. Вони діяли у м. Рівне, с. Олександрія, м. Корець, с. Межирічі-Корецькі, с. Клевань, с. Городище, с. Тучин, с. Велика Омеляна, с.

Дивень, с. Застав'я, с. Харалуга Велика Рівненського повіту, м. Радивилів Дубенського повіту, м. Кременець, м. Почаїв Кременецького повіту, м. Острог, м. Володимир-Волинський, м. Луцьк та інших волинських містах і селах. За нашими підрахунками вони об'єднали близько 700 пластунів, навколо яких групувалося не менше прихильників [10, арк.61-75, 90-91; 18, арк.42, 69-70; 42, арк.1-10; 44, арк. 5-6,10,15,21,25-26,28,31-32,47; 47, арк.132; 63, арк.300].

Ще однією особливістю Волинського Пласту була широко поширена практика “доходячих куренів”, які формували “юнаки-самітники” з різних сіл. До такої пластової частини належали троє хлопців – в с. Хотин, двоє – у с. Худосин, по-троє – у с. Степань, м. Костопіль Костопільського повіту, с. Тучин, с. Самостріли Рівненського повіту [46, арк.2]. В своїх населених пунктах вони утворювали “гнізда”. “Доходячий гурток” діяв і при рівненському курені ім. І.Мазепи, який сформували десять клеванських дівчат [18, арк.69-70].

На Волині всі курені працювали згідно “Правильника внутрішньої організації пластових частин”, розробленого комісією при Верховній Пластовій Команді. “Правильник” передбачав наступні норми самоуправління:

“§1. Самостійною пластовою частиною молоді у віці 12-18 літ є Пластовий Курінь, сформований із 2-6 гуртків.

§2. Пластовий Курінь прибирає собі патрона і дістає порядкове число від ВПК.

§3. З дозволу ВПК він може стати самостійним під назвою “Самостійна пластова частина”, з правом на патрона і число.

§4. Членом пластового куреня чи самостійним членом може стати кожен хлопець віком 12-18 літ, який здасть першу пробу пластуна і складе присягу перед курінною Радою.

§5. Всі пластові курені і гуртки підлягають Окружній Пластовій Команді, а потім Верховній Пластовій Команді.

§6. Працею і усіма справами Пластового Куреня керує команда куреня, зможена зі зв'язкового ВПК, курінного (отамана куреня), судді, писаря, скарбника.

§7. Зв'язкового назначує в порозуміння з куренем після існуючих приписів на внесення ОПК або організаційного референта ВПК на повнім засіданні ВПК. Всіх других членів команди куреня вибирає щороку Рада куреня і затверджує зв'язковий..." [8, арк.5-6]. Така система була направлена на виховання підзвітності, відповідальності, дисциплінованості, так необхідних для координації роботи в середині чисельних організацій.

Після досягнення 18 років – верхньої вікової межі юнацького Уладу, пластуни при бажанні, а зазвичай так і було, могли продовжувати працю в Уладі Старших Пластунів (УСП). Перші осередки УСП постали на Галичині у 1923-1924 роках. Пластовий провідник Олексій Яремченко у своїй дискусійній статті "Корпорація старших пластунів і її завдання" (березень 1925 року) порівнює основні причини виникнення Уладу Старших Пластунів у Пласті і роверів у скаутингу Байдена Пауелла. Він рекомендує як загітувати молодь продовжувати свою роботу в УСП, який перебував у той час "на експериментальній стадії розвитку". "Сьогоднішні старшопластуни, - писав автор, - в майбутньому здебільшого стануть пластовими провідниками". О.Яремченко зазначав, що засновники англійського скаутингу ще перед Першою світовою війною спостерігали процес виходу з організації хлопців старшого віку. Для відвернення цього у Великій Британії було засновано відділ "роверів". "Різниця між ровером і скаутом чисто психологічна, – говорить у статті, – скаут це хлопець, ровер – молода людина. Хлопець грається і задовольняється речами видуманими, в той час як молода людина має потребу робити щось реально". Тому О.Яремченко окремо розглядає психологічні і соціальні мотиви, які мали визначати напрямки діяльності старшопластунів і старшопластунок. На завершення автор робить висновок: "старшопластуство не є вищою школою скаутингу. Це громада ідеалістів, не в теорії, а на практиці, братство працівників для добра загалу", а інститут старшопластуства на Україні "це вже не гра, а рух молоді" [53, арк.106-107]. Такої думки притримувався і авторитетний провідник пластового руху Северин Левицький:

“Улад Старших Пластунів об’єднав еліту української молоді,... і разом з усім Пластом почав вести експансію на молодь” [180, с.45].

Практика старшопластунства приходить на Волинь лише в другій половині 20-х років. Порівняно з Галичиною, УУСП був тут розвинений слабко. Питання про норми його формування та діяльності було винесене на обговорення Олександрійського з’їзду в 1927 році. На з’їзді, один із засновників першого пластового гуртка на Рівненщині, Т.Довгалюк доповідав: “...на Волині не знається хто може належати до Українського Уладу Старших Пластунів”. Для підвищення елітарності складу старшопластунства він пропонував приймати в його лави лише пластунів-розвідників, “що укінчили 21 рік життя”. Вони повинні були займатися громадською працею у Пласті, тобто виконувати функції інструкторів при куренях і частинах. У результаті обговорення пропозиції Теодосія Довгалюка, учасники з’їзду постановили: “1). Приймати до Українського Уладу Старших Пластунів лише пластунів-розвідників в 21 рік, з виключенням для середньошкільних куренів; 2). Старші пластуни і їх гуртки працюють при пластових куренях як інструктори...” [17, арк.1-10]. Цим документом офіційно нормувався процес відбору до УСП, а також закріплювалися обов’язки його членів перед собою та пластовою громадою.

На Волині діяв лише один курінь старших пластунів, який об’єднував шістнадцять чоловік у Рівному [46, арк.2], та один гурток “Болотяні чорти” в Олександрії Рівненського повіту в складі шести учасників [10, арк.61-75]. Розпорошеність старших пластунів по всіх волинських землях перешкоджала розвитку Уладу, а це в свою чергу не давало змоги створити відповідні умови для плідної співпраці. Іншою вагомою причиною було те, що більшість пластунів відповідного віку були завербовані в УВО, а з 1929 року включилися в боротьбу ОУН.

Старший пластун переходив до наступного Уладу у віці 30 років. Улад Пластового Сеньйорату (УПС) в Галичині був заснований у 1930 році, напередодні заборони українського Пласту в Другій Речі Посполитій. Він

складався з найдосвідченіших пластових провідників і виховників. Основні засади сеньйорату були викладені О.Тисовським у спеціальному уставі [309, с.24-25]. УПС так і не встиг розгорнути свою роботу на повну силу, Улад було відновлено вже після війни в еміграції. На Волині Пластовий Сеньйорат так і не було засновано.

Таким чином, організаційна структура Пласту на Волині, яка розвинулася упродовж 20-30-х років, була результатом напрацювань провідних пластових діячів та впливу місцевих особливостей. Робота Реферату при Верховній Пластовій Команді у Львові, трьох Окружних Пластових Команд у Рівному, Володимирі-Волинському, Кременці забезпечили чітку і злагоджену систему відносин усередині товариства, а також тісну співпрацю пластової молоді по всій Волині, Галичині і в еміграції. Така розбудова була прекрасною базою для здійснення “пластового способу життя”, який вимагав постійних педагогічних пошуків і методичних напрацювань через взаємодію самих учасників руху.

2.2. Програмно-методичні засади та розвиток традицій галицького Пласту на Волині

Пластова виховна система міжвоєнних 20-30-х років була спрямована на виховання національно-свідомої, всебічно-розвинутої молоді, здатної з часом змінити політичний і громадський лад, стати провідниками визвольного руху. Пласт був середовищем, яке вимагало від своїх членів росту знань, духовного і тілесного прогресу, усталення поглядів, “послуху і карності перед самим собою, бо хто навчиться панувати над собою, запанує над іншими, бо вмітиме панувати” (Дрот) [266, с.52].

Виховне завдання організації полягало в оформленні характеру кожного пластуна, вихованні особистості, відповідно до правил Пластового Закону. Засновник світового скаутського руху Байден Пауелл так окреслював предмет і

завдання методики виховання: “...Як би вовка не приручав, а він усе на ліс дивиться. Так само важко змінити думку тих, кого виховали в старому дусі, але змінити духа можна у молодих. Предметом нашої роботи у скавтовому русі є вироблення наших майбутніх мужів... Щоб наступна генерація була здорова духом у цьому нездоровому світі і щоб вище розуміння служби – служби чинної Любові і Обов’язку були направлені на служіння Богу і ближнім” [208, с.20].

Пластові ідеологи досягали мети через “всебічне патріотичне самовиховання”, яке мало забезпечити “основу для однозначних відповідей на всі суспільно-політичні проблеми оточуючого світу” [212, с.24]. Самого терміну “самовиховання” світовий скаутинг не знав. “Самовиховання”, як педагогічно-виховний прийом, вперше був використаний у молодіжному русі пластовими провідниками. Кожне слово даного поняття несло ідейне навантаження, яке розкривалося на практиці. Проте, це не означало панування якихось одних усталених поглядів, а навпаки, передбачало творчість, ідейне розмаїття, дискусії, спільне вирішення питань.

За словами Дрота: “Пласт дає спонуку, джерела і ринок збуту для праці над собою. Він теж оцінює успіхи цієї праці. Завдання пластуна зробити все можливе, щоб тими успіхами виказатися і здобути значення у Пласті – відтак у житті. Оце і є самовиховання” [315, с.7]. За пластовим довідником самовиховання – це процес постійної праці над собою. Воно означає, що пластова молодь відповідає за свій всебічний розвиток та вироблення свого характеру. Це поняття включає добровільне прийняття присяги дотримуватися пластових обов’язків. Праця в групі є невід’ємною частиною самовиховання та включає вміння спільно діяти, організовувати, проводити пластові заняття і при цьому дбати один про одного [321, с.6]. Отже самовиховання одночасно було ціллю, засобом і провідним пластовим методом виховання свідомої молоді.

“Всебічне самовиховання” у Пласті означало всесторонній розвиток: фізичний, інтелектуальний, духовний. Особлива увага приділялася виробленню провідницьких якостей і вмінь. “Щось інше лише викладати, навчати моралі, -

писав О.Тисовський, - а щось інше виконувати правила моралі на кожному кроці. Слова повчають, але тільки особистий приклад вабить, справді виховує, викликає охоту наслідувати” [315, с.7]. Одна з ідеологів пластового руху Цюпа Паліїв наголошувала на тому, що “реалізувати виховні цілі Пласту викладом для пластунів - це даремний труд, марнування часу і небезпека самообману. Прищепити пластунам властивості, що складають характер: високі ідеали, почуття честі, самодовір’я, почуття обов’язку, пошани до інших, жертвність, викладом навіть найкраще виголошеним ніколи не пощастить. Для справжнього виховання має бути тривалий безпосередній контакт пластового виховника з пластовою молоддю. Треба щоб виховник був прикладом навіть у дрібних подіях буденного життя” [315, с.6]. Отже, справжнім пластовим виховником могла стати лише та людина, яка наблизилася через “всебічне самовиховання” до “пластового ідеалу”.

Наблизитися до нього можна було суворо дотримуючись “Десяти заповідей провідника і виховника”, які націлювали на “ліквідування усіх хиб пластунів і їх народу, злих нахилів і недомагань”. Головні ідейні та моральні засади скаутингу були викладені на зразок “Десяти заповідей Господніх”. “Заповіді” вимагали:

1. Нехай Пласт означає для тебе назву високої і спасенної для твого Народу і цілого людства ідеї, якої переведення в життя напевно створить нову кращу добу у їх розвою.

2. Ніколи не розраховуй на поміч других, а тільки на свої власні сили. Довіра і любов до тебе членів твого пластового відділу мають допомогти тобі в праці.

3. Пластові закони хай будуть для тебе святими, а вслід за тобою підуть члени твого куреня.

4. Люби своїх пластунів і працюй над ними, а положи цеглинку під кращу долю твоєї Вітчизни.

5. Не вбивай своїм невмілим проводом запалу твоїх товаришів-пластунів до праці, їхніх мрій і надій бо це є злочином проти Пласту і твого Народу.

6. Не берися поглиблювати пластових законів у серцях твоїх молодих товаришів, якщо ти сам не вмієш їх погодити зі своїм життям і дати їм доброго приміру.

7. Не кради в членів твого куреня часу на сходинах, прогуляках, якщо не вмієш або не хочеш їх як слід підготувати і провести.

8. Не вимагай забагато від своїх товаришів і не нарікай на них, бо якраз твоїм завданням є виробити їх на справжніх пластунів.

9. Не присвоюй собі заслуг твого пластового відділу, бо це є негідним пластуна, а його членів знеохочує до праці.

10. Не роби нічого того, чого не повинен робити пластун, а зокрема провідник чи впорядник [213].

Виконуючи ці настанови, провідники продовжували своє самовдосконалення у різних напрямках пластової діяльності. Таким чином, принцип всебічності набував особливої вартості, бо не дозволяв бути “напівпластуном”. “Молода людина у Пласті могла або повністю, усім своїм єством, душею, волею, мозком, тілом, належати до нього, - зазначає дослідник Б.Савчук, - або зовсім до нього не належати” [266, с.49].

Принцип “патріотизму” у самовихованні був націлений на плекання любові до України, на боротьбу за її державність, збереження українських традицій, мови, історії. Даний аспект глибоко розробив у статті “Юнацтво і Пласт” визначний теоретик українського націоналізму Дмитро Донцов. Детально розглянувши ідейні засади, мету, цілі і засоби виховання у Пласті, він зробив висновок, що дана молодіжна організація є “невід’ємним етапом українського націоналізму”, без якого українському народові, який звик до “повітря того підземного льоху”, “духовної гангрени”, навряд чи вдасться “стрясти з себе старе духовне невільництво”. “В Пласті, мов у зерні рослини, криється той гострий і свіжий, новий для нас світогляд сильних, могутніх, здорових рас, який – пише Донцов, - може відродити скалічену довгими роками ганьби моральність нації” [262, с.14-15]. Важливо, що подібну роль у відродженні України відводила пластовому рухові і більшість його ідеологів.

За умов української бездержавності принцип патріотичності у самовихованні був одним із шляхів реалізації цілей Пласту. “Юнак учиться у Пласті любити Україну, свою Батьківщину, не через призму вузької партійної програми, – писав Ю.Старосольський, – він учиться готовності працювати, жити, а коли треба – ризикувати життям для неї. Його глибока, чесна любов і його готовність дадуть йому завжди вичути й міру правдивого патріотизму. Цей патріотизм – активний патріотизм – це наша виховна мета” [193, с.47].

Найуспішнішою формою виховання у даному випадку були мандрівки по рідній землі. Вони поглиблювали почуття зв'язку зі своїм народом, підтверджували його цілісність, соборність. Перші мандрівки волинського пластуництва проходили шляхами українського козацтва, поступово було прокладено маршрути у різні куточки Західної України. Пластова молодь вивчала історичні і культурні пам'ятки, впорядковувала кладовища воїнів, зустрічалася з учасниками Першої світової війни. Все це сприяло становленню “культу героїв”. Патріотичне виховання також було покликане заохотити пластунів до навчання пропаганди, методів конспірації, військового вишколу, участі в українських культурно-освітніх та громадських організаціях. Таким чином, Пласт становив могутню силу, яка виховувала молодь на історії та ідеях визвольної боротьби українського народу, тим самим “гартуючи Духа”.

Пластовий метод самовиховання включав кілька аспектів: самопостереження, самопізнання, самосвідомість, самовизначення, самоконтроль, самовдосконалення [310, с.56-58]. Для їх успішного виконання слід було дотримуватися певних засад: не гаяти часу, “бо не для слави народився той, хто не знає вартості часу”; позбутися лінощів, “що є матір'ю усього зла і лиха”, точно і сумлінно виконувати свої обов'язки; любити працю “праця – це молитва”; щоденно відводити кілька хвилин на розмову із своєю душею на самоті; вчитись панувати над собою, бо це вища повинність перед собою; не впадати у хвилиний відчай, а чітко визначати ціль і вперто йти до неї; не потрапляти у залежність від дрібниць, а стати вище буденного [266, с.52]. Ці форми прояву самовиховання особистості були тісно пов'язані з усіма

сторонами життя і діяльності пластуна. Вони розвивалися, усталювалися, а відтак поступово ставали рисами характеру, який проявлявся в поведінці, ставленні до товаришів, суспільства. Усі ці процеси відбувалися на базі Пластових Уладів, так званих виховних спільнот.

Процес самовиховання починався у ранньому дитячому віці – в Уладі Пластових Новаків, який охоплював дітей віком 6-12 років. Завдання виховника полягало у виробленні у новаків “індивідуального цілісного характеру” [53, арк.52], до уваги бралися також наявність інструкторських кадрів та умови, за яких діяли пластові організації на місцях. Так, на Волині, де 80 % членів Пласту становила позашкільна і сільська молодь та діти, в процесі самовиховання важливого значення набували такі “незначні” для галицького Пласту (який здебільшого був міським) моменти, як регулярна присутність на сходинах, активність в обговоренні питань, самоосвіта, насамперед, оволодіння письмом, допомога ближнім (“добре діло”), підготовка рефератів на сільськогосподарські теми. Наступним кроком було навчитися пізнавати себе та виховувати у собі риси, властиві “пластовому ідеалові”.

Найважливішим осередком самовиховання була друга спільнота – Улад Пластових Юнаків, який охоплював підлітків віком 12-18 років. Саме в цьому віці вони усвідомлювали значення самовиховання. Юнаки поступово набували життєвого досвіду, пізнавали об’єктивні закономірності зовнішнього світу і суб’єктивного життя, формували світогляд і свій ідеал. Саме тоді вони починали ставити перед собою завдання і вимоги.

Для того, щоб самовиховання перетворилося на систему, пластові виховники прищеплювали хлопцям і дівчатам підліткового віку уміння самостійно працювати, переборювати труднощі в роботі, бути упевненими у своїх силах і вимогливими до себе [284, с.58-62; 4, арк.75-77]. Це проявилось на Волині у проведенні сходин, виданні часописів, поширенні серед громадськості інформації про Пласт, підготовці рефератів, наприклад, на теми “Залізна воля”, “Ощадність і алкоголь” [55, арк.1-14], а також організації спеціалізованих гуртків: історичного, драматичного, санітарного, фізичного гарту,

розповсюдженні пластових і націоналістичних видань, участі в передвиборчих кампаніях українських партій, senatorів, послів до сейму. Так, на початку 20-х років, Олександрійський курінь видавав пластовий місячник “Скоб”, громадську газету “Олександрійська трибуна”, Луцький кіш – часопис “Пластун”. Важливим у самовихованні був той факт, що значна кількість волинських пластунів утворювала “доходячі курені” [46, арк.1].

Наступною виховною спільнотою був Улад Старших Пластунів, який об’єднував молодь 18-26 років. Для старших пластунів процес самовиховання був тісно пов’язаний з громадською службою. Він полягав у добровільній співпраці з іншими культурно-просвітніми організаціями і товариствами, серед яких “Союз Українок”, “Просвіта”, “Відродження”. Відповідно, 60-80 % пластунів Волині були працівниками освітянських організацій краю [46, арк.1]. Перед ними стояло завдання власними силами і прикладом допомогти молодшим членам організації стати справжніми пластунами, самому стати інструктором чи виховником юнаків і новаків для того, аби “сформувати вдачу хлопців у той спосіб, щоб вони мали віру в свої сили і були корисними і активними членами загалу” [53, арк.106-107; 6, арк.1-20].

Отже, процес всебічного патріотичного самовиховання був присутнім в усіх Пластових Уладах. В залежності від віку ускладнювалися завдання, перед учасниками пластового руху ставилося більше самоцілей.

Ще одним важливим методом виховання у Пласті була “Метода Великої Гри”. Головний скаут Байден Пауелл вважав, що основним моментом діяльності його організації є “Велика Гра”, яка дозволяє моделювати життєві ситуації, прогнозувати їх розв’язання, що сприяє вишколу дітей і підлітків на свідомих громадян [194, с.54]. Олександр Тисовський також використав практику байденпаулівської “Великої Гри”. Дрот так звертався до української молоді: “Якщо хочеш гратися в гурті своїх друзів, то приставай до нас – пластунів... Якщо ти любиш красу і добро та хочеш знати їх у житті, якщо ти хочеш стати шляхетним оборонцем слабших і безпомічних, якщо ти хочеш

стати сильним і готовим служити своїй батьківщині – тоді рішайся приставати...” [292, с.23].

Важлива відмінність української “Великої Гри” від англійської полягала в тому, що вона була націлена на виховання патріотів, борців за незалежність України, всебічно розвинутих громадян. Використання методу “Гри” відрізняло Пласт від школи та інших культурно-освітніх молодіжних організацій [6, арк.1-20]. Більше того, гра була одночасно методом і засобом виховання та охоплювала ідейні засади організації. Основи даного методу були викладені провідником пластового руху Ю.Старосольським в однойменній книзі “Велика Гра”, яка вийшла уже після Другої світової війни в еміграції. Автор акцентував увагу на тому, що виховання через гру, тобто через “добровільну боротьбу” якнайкраще сприяє розвитку особистості [193, с.33].

У даному методі були виклик, перешкоди, обдумування дій, вимагалися певні знання, фантазія, ініціатива, співпраця, чесність, якості провідника. Гра слугувала для вироблення вмінь (швидкої мобілізації, спостережливості, спритності, дисциплінованості, стриманості), закріплення спеціальних навичок (картографії, шифрування, теренознавства, сигналізації, пропаганди, конспірації, першої допомоги, артистизму), засвоєння необхідних знань (пластового закону, основ таборування, історії, культури, військового мистецтва), вироблення характеру (чесності, пошани, відповідальності, самовдосконалення). Саме тому усі пластові ігри відзначалися рухливістю та життєрадісністю.

Гра була основною формою занять у новацтві і юнацтві. В ігри грали на сходинах, з'їздах, у таборах, використовували під час гутірок (дискусій), на уроках історії, годинах руханки (гімнастики) та інших виховних заходах. Настільною книгою пластових виховників була збірка Петра Франка, сина відомого письменника Івана Франка, “Гри та забави”, видана у Львові в 1913 році. Це значно полегшувало і покращувало працю в куренях і гуртках. Численні ігри також вміщувалися на сторінках пластових часописів та у виданнях волинських пластунів “Скоб” і “Пласт” [21, арк.32-40]. Віталася в

Пласті ініціатива створення нових ігор та особливо - збирання і використання старовинних забав. За різними підрахунками пластові виховники використовували від 30 до 100 різноманітних ігор. Вони за змістом і відповідно до пір року розподілялися на підгрупи і були направлені на те, щоб задіяти кожного учасника і виховати його.

Найбільшою популярністю, зокрема, серед сільської волинської молоді користувалися ігри, які сприяли інтелектуальному і фізичному розвитку. Серед них – “Скорість читання та писання”, гра Кіма (розвиток зорової пам’яті та швидкості мислення), “Мурмурандо” (розвиток музичної пам’яті), “Продовжуй співати” (закріплення тексту та мелодії музичних творів), “Читанє мап” (картографія), “Водна піонірка” (вправляння у доланні перешкод), “Копанка” (футбол) та ін. [88, арк. 200, 219-225; 92, арк.1-1-зв.; 62, арк.39].

Таким чином, діти, які приходили в Пласт, спочатку гралися, мандрували, знайомилися з пластовими ідеалами, сприймали їх, а з часом самі поступово розпочинали прищеплювати їх іншим.

На основі принципів всебічного патріотичного виховання і “Великої Гри” були розроблені навчально-методичні програми спеціально для кожного пластового уладу. Вони передбачали закріплення пластових знань, вироблення характеру і світогляду. Програми забезпечували умови і базу для успішного процесу самовиховання. Під час їх виконання учасники “увесь час працювали над собою” і розвивалися фізично, інтелектуально і духовно. Верховний отаман, Северин Левицький зазначав: ”Доцільно та привітно зложена програма – план є певною запорукою підпринятого діла” [144, арк.53]. На кожен новий пластовий рік (пластове літочислення розпочиналося з 1911 р. - року заснування організації) Верховна Пластова Команда складала відповідні програми для всіх пластових уладів “від виконання яких в загальному масштабі не смів відмовитися ніякий пластун чи пластовий курінь” [144, арк.53]. Програми визначали основні напрямки діяльності. Пластові осередки мали право вносити свої корективи, попередньо обґрунтувавши їх перед ВПК.

Особливістю програмного планування волинського Пласту була робота з сільською молоддю. Так Рівненська Окружна Пластова Команда оголошувала на осінньо-зимовий період 1926-1927 років конкурс між куренями “Хто більше прочитає книг”, мотивуючи це тим, що “попереду зима, а це сприятливий момент для розвитку селопласту” [43, арк.8].

З особливою ретельністю розроблялися програми для Українського Уладу Пластового Юнацтва, як базового елемента організації. Наприклад, Програма осінь/весна 1928-1929 років була направлена на “поширення пластової преси і досягнення рівня економічної самодостатності куренів”. Тому пластуни мали розповсюдити пластову пресу серед “якнайширших кругів українського громадянства”, крім того кожен повинен був залучити хоча б одного постійного передплатника непластуна. ВПК рекомендувала: “В цьому році не повинно бути ні одного такого пластуна, який не був би передплатником найціннішого для нього часопису. Для дійсно убогих пластунів хай передплачує курінь. Але не тільки цікавтеся самі тим часописом. Хай пластова думка втикається і в непластові круги української молоді. Ширіть пластову пресу серед своїх товаришів, а також серед старшого громадянства. В цьому році мусимо розбудувати та поставити на тривких основах пластова друковане слово, а для цього нам треба підтримки всіх пластунів” [144, арк.53-53зв.].

Також пластуни мали розширювати свої приватні і курінні бібліотеки пластовими виданнями, читати українські історичні твори, щоб “пізнати давнє і недавнє минуле України” і пам’ятати, що найважливішою “чергою Пластового Уладу є самовиховання молоді”, тому юнаки самі повинні були “шукати доріг, як козаки-пластуни походів”. При цьому значна увага приділялася удосконаленню “фізичного Я”. Програма рекомендувала, як правильно збільшувати грошові фонди “для економічної самодостатності... як засобу осягнення благородної цілі”. Пластуни могли досягти цього, влаштуовуючи виставки-розпродажі пластових доробків, ставлячи вистави, підтримуючи платні штучні ковзанки [144, арк.53-53зв.].

Програми включали різноманітні “пластові умілості” – своєрідні екзамени, які були націлені на формування особистості та розкриття її нахилів і талантів. Вони полягали в опануванні основ “практичного пластування” (картографії, куховарення, мандрівництва, табірництва), “морського пластування” (вітрильництва, якірництва), методів надання першої допомоги, заняттях спортом (легкою атлетикою, лещатарством (лижний спорт), плаванням, стрільбою з лука, рушниці), мистецтвом (акторською грою, вишиванням, різьбленням, писанкарством, співом), вивченні українознавства, природничих наук (екології, погодознавства, природознавства, рибальства). Виховники Селопласту на Волині спеціально доповнили програми новими положеннями про опанування господарськими уміlostями (рільництвом, правилами годівлі домашніх тварин, основами ветеринарії, садівництвом, городництвом, кооперацією, сільськогосподарським управлінням) [214, с.5]. “Пластові умілості” були як у новацьких так і в юнацьких виховних програмах, з тією лише різницею, що в УПЮ до здачі екзамену з певної умілості ставилися вищі і жорсткіші вимоги.

Укладачі програм значну увагу відводили “Трьом Пробам”, оскільки кожна успішно витримана проба закінчувалася присвоєнням нового ступеня в пластовій ієрархії. Для їх проходження вимагалася наявність відзначень за здачу умілостей. Основні умови здачі проб були викладені В.Кархутом у “Першій, другій і третій пробі пластуна” [199]. На Волині вони були розширені та доопрацьовані Т.Довгалюком і В.Боровським, відповідно до проекту сільського скаутингу. Учасник пластового руху міг приступати до здачі першої проби лише виконавши наступні умови:

“1. Кожен пластун повинен мати при собі записну книжечку, олівець, ніжик.

2. На сходинах, на прогуляках повинен мати ще й блочок з карточками на відривання.

3. Виконує кожний приказ пластового виховника в часі, щоб приказу вдруге не повторювати.

4. При відбиранні приказу: стоїть “позір”, уважно слухає, старається все добре зрозуміти, що потрібно – запитати собі і виконує приказ так, якби його виконав той, хто видавав приказ.

5. У всіх ділах старається показатись пластуном (СКОБ).

6. У вільнім часі обдумує або робить щось для Пласту.

7. Не оббріхує нікого, а пластові справи заховує перед пластунами втайні.

8. Не п’є алкогольних напоїв і не курить тютюну.

9. Не заздрить своїм товаришам-пластунам, і не глузує з них.

10. Не свариться і не вживає лайки та прокльони.

11. Дбає про чистоту тіла та одягу, старанний у мові.

12. Не жує і не критикує нікого, тільки для того, щоб знеохотити” [88, арк.219-225].

Після успішного засвоєння програми підлітки ставали “прихильниками” і отримували відповідні відзнаки. Витримавши Першу Пробу, прихильники складали пластову присягу і ставали “пластунами-учасниками”. Відтоді вони мали право носити пластову відзнаку – “лілейку” і відзнаку свого ступеня. Склавши Другу Пробу, “учасники” здобували ступінь “розвідника”. Після Третьої Проби юнак ставав “пластуном-скобом”, а дівчина “пластункою-вірлицею”. Задача проб дозволяла пластуна виконувати інструкторські функції, обіймати керівні посади, брати участь в інструкторських таборах, бути комендантами пластових таборів. Таким чином, програми для волинського сільського Пласту були складені з використанням методів всебічного патріотичного самовиховання, “Великої Гри” та були направлені на здійснення цілей і завдань організації.

Отже, провідники волинського пластового руху працювали над пристосуванням, складених у Галичині програмно-методичних матеріалів, до місцевих політичних умов і особливостей розвитку товариства. Це зумовило появу ряду специфічних рис, притаманних лише Пласту на Волині. Волинські пластуни також перейняли і традиційні привітання, емблему, гімн, присягу, Пластовий Закон та однострій.

При зустрічі волинські пластуни вітали один одного вигуком “СКОБ”. Ідейні натхненники організації, прагнучи надати привітання, яке було одночасно і девізом, сили і значущості, використали назву орла-скоба як аббревіатуру. Літери слова є початковими літерами слів - “Сильно, Красно, Обережно, Бистро”. Пластове гасло, збагачене символікою, нагадувало, що пластуни мають бути сильними розумом і тілом (дубовий листок – символ сили і витривалості), красними душею (ягоди калини – символ краси душевної і зовнішньої), обережними у задумах і планах, стриманими у вчинках, вміти зберігати пластові таємниці (мухомор – отруйний гриб, якого потрібно остерігатися, - символ обережності), бистрими у думці і ділах – не відкладати на завтра того, що можна зробити сьогодні, не втрачати нагоди навчитись чогось нового (блискавка – символ швидкості) [321, с.29].

Великою популярністю на Волині користувалися пластові значки-емблеми. Емблема була виконана у формі Тризуба, герба Української держави, із вплетеною у нього трипелюстковою лілією (лілеєю) – символом світового скаутського руху. Форму і спосіб поєднання тризуба і лілеї в одну гармонійну цілісність придумав у 1923 році один із перших приятелів пластової молоді галичанин Мирон Федусевич [316, с.12]. Художнє оформлення ідеї здійснив Роберт Лісовський. Три пелюстки лілеї нагадували пластуна про його Три Головні Обов'язки, а Тризуб вказував на те, що Пласт – суто українська скаутська організація, яка є частиною міжнародного скаутського руху [266, с.48]. Срібні пластові лілейки, як вказує дослідник Б.Савчук, виготовлялися за ініціативою С.Бандери на спеціалізованій “пластовій робітні” [266, с.147]. Придбати значки можна було через редакцію журналу “Молоде життя” чи у ВПК. Цікаво, що пластуни Рівненського і Луцького повітів продовжували відкрито носити лілейки і після заборони організації (1928 р.) [64, арк.13; 158, арк.60-зв.-61; 62, арк.39].

Перейняли волинські пластуни і гімни галицьких скаутів. Слова першої частини гімну “Цвіт України і краса” написав О.Тисовський, в основу другої частини він поклав вірш І.Франка “В дорогу”, який був спеціально

перероблений і пристосований для відображення пластових ідей. Музику склав композитор Я.Ярослашенко [320, с.5]. Текст твору закликав пластунів виростити нове національно-свідоме, патріотичне покоління, готове прославити Україну по усіх світах.

Цвіт України і краса,
Скобів орлиний ми рід,
Ясні, веселі в нас лиця,
Любимо волю і світ!

Пласт наша гордість і мрія!
Для Вітчизни це наш труд,
Буйний в нім порив, надія:
В Пласті росте новий люд!

Приспів:

Браття, пора нам стати в ряд,
Стяг пластовий підіймати,
Славу Вкраїні придбати.

Сонце по небу колує,
Знають і хмари свій шлях,
Вітер невпинно мандрує
По України степах.

Ми сонця ясного діти,
Вільного вітру брати,
Мали в неволі змарніти?
Путів життя не знайти?

Приспів: [181, с.127].

Наприкінці 30-х років поет С.Черкасенко у співдружності з композитором Я.Ярослашенко написали новий “Гімн пластунів” (“Гей юнаки, гей пластуни”) [320, с.5; 203, с.38], що відзначався заклично-піднесеною, мажорною мелодією. Текст влучно передавав головні засади Пласту. Обидва варіанти гімну у волинян користувалися популярністю [192].

Без гімну не проходила жодна з пластових церемоній. Северин Левицький у своїх споминах про Олександрійський з'їзд відмічав, як його вразила культура співу волинських пластунів: “...дві сотки пластунів співають його (гімн – примітка автора) хором у три голоси. Се новина для нас Галичан” [222, с.3]. Ветеран пластового руху, пастор Филімон Семенюк згадує такий випадок: “...Любо було дивитися, як Олександрією марширувала молодь під

українськими та пластовими хоруговками, виспівуючи “Цвіт України і краса...” і особливо, коли в колоні пліч-о-пліч йшли українець з поляком” [192].

Однією з умов участі у пластовому русі було “заприсяження” – прийняття присяги. За кількістю заприсяжених слідкували Верховна та Окружні Пластові Команди, а на Волині ще й “Просвіта”. Так, у зверненні Рівненської “Просвіти” від 15 вересня 1927 року до всіх спортивно-виховних секцій наголошувалося, що: “Правдивими членами Пласту є пластуни заінспіровані і заприсяжені, отже всім прихильникам треба до присяги гарячо рватися. Бо в самих куренях і частинах є багато прихильників, які або не журяться, що не склали присяги, чи баряться”. Керівництво товариства також попереджувало усіх прихильників, що у визначений термін вони повинні скласти присягу, інакше будуть виключені. До того часу їм заборонялося носити пластовий однострій [37, арк.19].

Пластову присягу складали на курінний чи окружний прапор – символ пластової ідеї, непоборної єдності всього братерства та організації. Курінний прапор виготовлявся в кольорі чи кольорах, обраних і закріплених за певним куренем. На ньому зображалися пластова лілея – біла з жовтим чи золотим тризубом, під нею розміщувалися напис СКОБ, номер і назва куреня (наприклад, 61-й курінь ім. Івана Богуна). На звороті прапора - образ святого покровителя куреня, найчастіше це патрон організації Георгій Змієборець. Гуртки також мали свої хоруговки з пластовими відзнаками. Пластуни села Колесники Бугринської гміни Рівненського повіту, наприклад, розпочали свою діяльність з того, що пошили прапор з чорного оксамиту. В центрі полотнища вони вишили золотим люреksom лілею. Допомогала їм у цьому їх наставниця Марія Єловецька [110, арк.14].

Окружний прапор виготовлявся за попередніми вимогами. Влітку 1926 року такий прапор отримала 7-ма Волинська Окружна Пластова Команда, як дарунок від Верховної Пластової Команди. Він був перехідним і передавався куреню, кращому за підсумками року. Честь першості на Волині випала

пластовому куреню ім. Т.Г.Шевченка в м. Радивиліві Дубнівського повіту [10, арк.58].

У тому випадку, коли не було курінного прапора, дозволялося складати присягу на національний прапор. Робили це прилюдно і урочисто. На Волині в межах округів присягу приймали члени ОПК та їх коменданти Степан Семенюк, Арсен Річинський, Леонтій Малкуш. Вони вручали кожному заприсяженому лілейку та посвідчення про присвоєння ступеня учасника. Пластова присяга звучала так:

“Присягаю своєю честю, що робитиму все, що в моїй силі, щоб:
бути вірним Богові і Україні.
Допомагати іншим.
Жити за Пластовим Законом і слухатися
Пластового проводу” [204, с.35].

Ці три головні постулати пластової ідеології відповідали певним положенням байденпаулівського скаутингу. Вони мали власний зміст, спрямованість і були взаємопов'язані між собою та впливали одне з одного, створюючи єдине ціле. На Волині основний текст присяги доповнювався словами - “...обіцяю не пити горілки і не курити папіроси” [78, арк.79]. У випадку відмови визнати ці положення, кандидата не приймали до гуртка чи куреня. З особливою ретельністю до церемонії складання присяги підходили олександрійські пластуни [92, арк.2-2зв.].

Відповідно до першого положення - “...пластун почитав Бога згідно зі своїм віровизнанням. Одночасно він поважав право кожного сповідувати віру і бути вірним релігії,... Любов до Бога пластун повинен був демонструвати на практиці, тобто творити добро ближньому, ширити правду, знання, дбати про природу” [56, арк.1-11]. Таким чином, Пласт не вчив релігії, але вимагав від своїх членів практичної релігійності на християнських засадах.

Вірність Богові зумовлювала вірність Батьківщині. Цей обов'язок українські пластуни розуміли в умовах бездержавності дещо по іншому, ніж скаути європейських країн. Він полягав у сповідванні ідей державотворення,

боротьбі за самостійну Україну. В міжвоєнні 20-30-ті роки слово “Україна” означало, в першу чергу ідею, – ідею існування української держави. Це поняття стверджувало, що є український народ, українські землі, українське суспільство, українська історія, спадщина та мова. О.Тисовський писав: “Не вистачить безнастанно повторювати, що люблю свій нарід, свою Вітчизну. Треба сю любов доказувати ділом. Лише діяльна любов представляє дійсну вартість у світі... Як організм з клітини, так нарід складається з одиниць, від яких залежить його сила і могутність. Коли ті всі одиниці всесторонньо розвинені, здібні порадити і допомогти другим, здібні в найгірших обставинах не втрачати рішучості і надії, а все знайти спосіб вирятувати себе і других. ...силою боронити Вітчизну перед ворогом, - то і нарід в світі матиме силу могутнього організму, від якого можна вчитися, але небезпечно зачіпати” [204, с.112].

Відзначимо, що за умов української бездержавності виникла дилема: чи повинні скаути різних країн зберігати між собою братерські стосунки, якщо у міжурядових колах існує певна напруженість. Проблема, в кожному окремому випадку, розв’язувалася по-різному. Українські пластуни, як представники бездержавної нації, завжди прагнули до налагодження дружніх зв’язків з усіма скаутськими організаціями, якщо ті з розумінням та повагою ставилися до національних прагнень українців [266, с.42]. Це підтверджують клопотання ВПК про прийняття пластунів у Міжнародний скаутський союз [15, арк.1-49; 180, с.61], робота референтів зарубіжних союзів Верховної Пластової Команди [12, арк.1-9; 13, арк.1-73], участь у світових скаутських джемборі (злетах) [71, арк.157; 14, арк.1-46], пластові з’їзди і табори на г.Соколі, організовані і проведені спільно з іноземними скаутами [95, арк.10-13зв.; 112, арк.2-3], співпраця волинських пластунів зі скаутами Чехії, Німеччини, Великої Британії, США, Канади [144, арк.48-48зв.; 147, арк.2], неодноразові пропозиції польських скаутів-гарцерів про злиття в одну організацію з волинськими пластунами [46, арк.1].

Для Другого головного обов'язку була взята за взірець заповідь Христової віри, яка “наказувала любити ближнього” і тому стосувалася відношення пластуна до свого довкілля. Це означало і вимогу – бути корисним членом суспільства в якому живе учасник пластового руху. Для вироблення звички щодня допомагати ближнім, Пласт уже на початку свого існування ввів систему “щоденного доброго вчинку”. Наприклад, на Волині для старших пластунів це полягало в роботі виховником, наданні допомоги бідним і хворим [37, арк.1], догляді братських могил [46, арк.1-2]. Молодші пластуни були зобов'язані вести щоденники “добрих діл” [48, арк.1-82; 49, арк.1-68]. Такого роду здобутки паралельно реєструвалися і в книгах обліку членів гуртків пластових куренів [26, арк.1-16; 28, арк.1-14; 30, арк.1-12; 32, арк.1-14; 87, арк.47-48]. Згідно з пластовим Уставом, за особливо корисну для оточуючих діяльність, пластунів нагороджували грамотами і відзнаками [7, арк.19]. Наприклад, пластуна куреня ім. Івана Богуна в Олександрії Рівненського повіту, Миколу Плюцінського було відзначено грамотою за врятування двох потопаючих дітей [47, арк.1].

Третій головний обов'язок – “...жити за пластовим законом і слухатися пластового проводу”, був направлений на виховання пластуна як законослухняного громадянина.

Доповнював церемоніал запряження пластовий “обіт”, який виконували уже після складення присяги. Слова пластової обітниці були написані О.Тисовським у 1912 році [261, с.22], музичну обробку здійснив провідний галицький пластун Ю.Пясецький [320, с.5]. Обітниця звучала так:

В пожежах всесвітніх, у лунах кривавих,
 Під громом гармат, у важкій боротьбі,
 На лицарську честь і на предківську славу
 Вітчизні обіти складаю такі:

Плекатиму силу і тіла, і духа,
 Щоб нарід мій вольним, могутнім зростав,
 Щоб в думках журливих невольнича туга

Замовкла, а гордо щоб спів наш лунав.

Красу я і щастя по всій Україні
Ширитиму, власний забуду свій труд,
Щоб чола розхмарив і випрямив спину,
Щоб зір зняв до неба відроджений люд... [321, с.22].

Таким чином, учасники пластового руху діяли у межах певних внутрішніх правил і настанов, об'єднаних у Пластовому Законі. Він, як своєрідний моральний кодекс пластуна, був складений Дротом на основі Скаутського Закону Бі-Пі (Байдена Пауелла) [203, с.38], а також розширений і пристосований для української молоді [203, с.39-40]. Закони українського Пласту засвідчували, якого саме “пластуна-громадянина організація мала виховати, щоб той міг виконати свої обов'язки” [193, с.44-48]. Унікальність Пластового Закону полягала в тому, що він відрізнявся від законів державних, церковних та багатьох інших законів громадсько-політичних і культурно-освітніх організацій. Він нічого не забороняв і нічого не наказував, а стверджував, що людина з певними рисами характеру уже є пластуном [303, с.11-16]. Це заохочувало молодь наближатися до пластового ідеалу людини. Закон зобов'язував пластуна бути:

1. Словним: не зважаючи на перешкоди, дотримуватися даного слова.
2. Совісним (сумлінним): якнайкраще виконувати справу за яку брався.
3. Точним: на сходини і на заняття приходити вчасно, ніколи не запізнюватися.
4. Ощадним: не марнувати ні грошей, ні часу, ні енергії. Ощадно використовувати земні багатства. Ощадність вимагала планування, дисципліни.
5. Справедливим: визнавати заслуги інших людей і віддавати кожному все, що кому належить, дотримуватися засад чесної гри.
6. Братерським (ввічливим): допомагати у чесній справі, коли є нагода, гарно поводитися з усіма, а особливо зі старшими віком та жінками. Проте, пластова ввічливість не мала переходити в приниження, бо це

суперечило б поняттям лицарства. Вимагалось використовувати кожен можливість, щоб виявити пластову чемність і робити усе від щирого серця.

7. Приятельським (доброзичливим): почувати себе приятелем усіх добрих людей, цікавитися їхніми потребами, планами, переживаннями. Вважати скаутів за братів. Бажати усім добра, не заздрити, не кривдити нікого. Докладати усіх зусиль для добра і розвитку власного народу і не мати сліпої ненависті до чужинців. Допомогати безкорисливо та без огляду на політичні і релігійні відмінності.
8. Урівноваженим: діяти помірковано, не давати волю почуттям та настроям. Уміти тримати себе в руках у небезпечній ситуації, не панікувати, не втрачати сили духу. Образу сприймати без гніву і бажання помсти.
9. Корисним: займатися тим, що приносить користь спочатку людству, власному народові, а потім собі. Обмірковувати свої вчинки, не нудьгувати, а знаходити собі діло, цінувати і шанувати працю інших.
10. Карним (слухняним): безоглядно підкорятися пластовій старшині. Дозволялося критикувати наказ, але після його виконання.
11. Пильним: не втрачати нагоди навчитися чогось корисного. Уважно виконувати свої обов'язки.
12. Дбайливим про здоров'я: притримуватися норм харчування, гігієни, робити гімнастику. Брати участь у фізичних вправах та іграх. Плекати своє здоров'я як "власність спільноти" (Дрот), тому не вживати алкоголю і не курити.
13. Дбайливим щодо краси: плекати відчуття краси і дбати про красу свого докiлля, мови, поведінки і зовнішнього вигляду, душі, моральних вчинків.

14. Завжди доброї гадки (бути оптимістом): не впадати у розпач, невдачі сприймати як випробування, вірити в успіх і бадьоро братися за кожне діло [203, с.39-40; 205, с.18].

Цікаво, що Дванадцятому положенню Пластового Закону Верховна Пластова Команда присвятила у 1925 році окремий нормативний документ, так звану, “Абсистенцію від алкоголю”. В ньому говорилося, що “пластуни не вживають алкоголю з огляду на шкідливий вплив цієї речовини на організм, головню в часі підліткового віку; для виказання і вправляння сили волі; для виховання у пластунів якостей провідників відродження людства і звільнення його від шкідливих пут; для пропаганди ощадності в його середовищі; щоб вирізнятися в гурті інших”. Даним розпорядженням затверджувалося, що пластуни “самі дотримуються абсистенції, а також ширять її серед свого оточення, тому не беруть участь в жодних забавах, фестинах, інших імпрезах, на яких має місце продаж алкоголю і тютюну” [216, с.8].

Таким чином, Пластовий Закон забезпечував своєрідну елітарність складу організації. Він був виразником пластового ідеалу. Тому, уже на перших порах членства в організації, її залишала молодь, яка з різних причин не дотримувалася усіх пунктів Закону або ж мало цікавилася сутністю і значенням ідеології організації. Були й такі випадки, коли пластуна виключали з товариства за порушення одного з пунктів Закону. Це широко практикували і в пластових осередках на Волині (в основному за порушення дванадцятого пункту, тобто за куріння і вживання алкоголю).

Як уже говорилося вище, волиняни перейняли і галицький однострій. Пластуни повинні були носити одяг певного зразка, щоб підкреслити приналежність до однієї пластової сім'ї. Однострій був обов'язковим на всіх пластових зустрічах і з'їздах [18, арк.62]. Він нагадував про пластові повинності, робив усіх рівними братами та сестрами. Розміщення відзнак було направлене на вироблення почуття естетики та грало роль вагомому стимулу для наполегливої праці. Все було продумане для максимальної зручності під час практичного пластування, у буденному житті та під час урочистостей. Як

зразок для пластового однострою провідники молодіжного руху використали військове обмундирування.

Кожен пластун виглядав відповідно до стандартів, встановлених ВПК: “капелюх повинен бути з рівними крижками, берегом обложеною шкіркою, під бороду ремінець, краска хакі. Взимку сіра шапка піввовняна. Сорочка вільна вовняна чи фланелева, з двома кишнями на грудях і гудзиками, на раменах держачки, викладений комір хакі. Відзнака українського Пласту у виді брошки під шию. Краватка хакі. Пояс з жовтої шкіри з ясними металевими кільцями і пряжкою, при коліщах карабіни на пластовий ніж і компас. Штани гранатові в літі до колін, в зимі поза коліна. Гольфи довільні. Черевики – жовті або чорні з грубою підошвою, набитою гвіздками. Шви позаливані смолою. Свиставки на шиї на чорнім шнурку. Плащ темний, сірий, легкий, теплий, довгий, непромокаємий, звинений і зв’язаний двома ремінцями. Носиться ззаду під плечачком. Линва міцна перекинена через рамено. Лопата. Сокира. Фляжка на воду. Пластова палиця міцна, не тяжка, з заокругленими неокованими кінцями, розподілена на метри і сантиметри. Довгість така як пластун” [55, арк.1]. Однострій пластунів Волині відрізнявся від галицького тим, що місцевий Селопласт був взутий у чоботи, замість черевиків, а капелюхи заміняли шапки-мазепинки [221, с.4; 170, с.37, 39].

Пластовий однострій виготовляли в майстернях та при кооперативах. Його можна було придбати в спеціальних пластових магазинах або ж виписати через рекламних агентів, які працювали при пластових часописах і журналах. Бідніші учасники Пласту виготовляли одяг кустарним способом при своїх гуртках чи куренях. Схожість з одностроєм інших скаутських організацій дозволила пластунам, уже після заборони організації, діяти під виглядом скаутських організацій інших національностей. Так пластуни Волині продовжували носити однострій, змінивши “гранатові штани” на “сині сподні”, як у польських скаутів-гарцерів [17, арк.1-10].

Таким чином, волинські пластуни діяли згідно методичних і програмних засад, випрацьованих і пристосованих до своєрідних обставин побуту місцевої

молоді і ухвалених галицьким проводом. Вони передбачали виховання патріотичної, освіченої молоді на основі методів самовиховання та Великої Гри. Кожна галицька традиція, перейнята волинськими пластунами (привітання, емблема, гімн, присяга, Закон, однострій) підкреслювала приналежність до однієї національної організації і тим самим прищеплювала відчуття цілісності української нації в межах Другої Речі Посполитої.

Отже, на Волині у 1922-1928 роках Пласт став тією національною організацією, яка в умовах української бездержавності згуртувала дітей та молодь. В основі організації лежала чітка структурна розбудова, що забезпечувала регулярне корування вищими пластовими органами у Львові місцевих низових і керівних команд (курінних, окружних). Система виховання, розроблена в Галичині і пристосована до волинських умов, сприяла росту культурно-освітнього рівня і політичної грамотності пластунів і пластунок. В свою чергу, це вплинуло на загальне зростання національної свідомості сільських хлопців і дівчат та їх готовність до самоорганізації і боротьби за національні ідеї. Борис Пашкевич, член куреня ім. Івана Франка у Володимирі-Волинському, в листі Леоніду Пашкевичу від 12 липня 1925 року писав: “...якби перед війною тут, на Волині, були б засновані пластові гуртки в тому ж році, що і в Галичині, то я впевнений, що наша Україна була б під час революції самостійною могутньою державою” [145, арк.3].

РОЗДІЛ 3

ПЛАСТОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ НА ВОЛИНІ

3.1. Культурно-освітня робота молоді

Пластове життя української молоді на Волині базувалося на системі ідеологічних, моральних і програмно-методичних засад, напрацьованих в Галичині і пристосованих до місцевих особливостей. У практичній площині це здійснювалося через різноманітні форми і напрямки культурно-освітньої роботи, фізичної підготовки, практичного пластування (мандрівництва і таборівництва), громадсько-політичної діяльності. В сукупності усе це забезпечувало якісний процес формування ідеалу пластуна, якому були притаманні загальнолюдські цінності та високе почуття патріотизму.

Культурно-освітня праця в Пласті полягала у підвищенні загальноосвітнього і культурного рівня юнаків і дівчат. Засобами її досягнення були ліквідація неписьменності, самоосвіта, бібліотечна справа, пропаганда книги, видавнича діяльність, робота спеціалізованих секцій (гуртків), формування колекцій, музеїв, ведення курінних літописів, організація масових культурно-освітніх заходів, співпраця з “Просвітою”, “Союзом Українок”, тощо.

Як уже зазначалося у попередньому розділі, до волинського Пласту в основному входила сільська малоосвічена молодь, лише незначну частину становили учні шкіл та гімназій. Тому першочергова увага приділялася ліквідації неписьменності та самоосвіті. Знання набувалися головним чином шляхом самостійної роботи (студій), гурткових відчитів, читання вголос, прослуховування лекцій, різноманітних курсів та обов’язкових бесід (гутірок) і дискусій. Молодь вивчала українську граматику, правопис, літературу, географію, історію України і Пласту, природознавство, біологію та інші навчальні дисципліни. Крім того старшопластуни виконували волонтерську службу. Вони їздили по волинських селах із лекціями з метою поглибити

правові знання населення, проводили години читання політичної та історичної літератури, пояснювали шкідливість вживання тютюну і алкоголю.

Основна освітня робота відбувалася на сходинах [16, арк.1-10; 19, арк.1-12; 25, арк.1-14; 31, арк.1-18;]. Пластуни по черзі читали книгу О.Тисовського “Життя в Пласті” [78, арк.37], підручники з історії України, твори українських поетів та письменників [38, арк.1-15; 39, арк.1-13; 40, арк.1-11; 41, арк.1-11], спеціалізовані часописи “Нове село”, “Господарсько-кооперативний часопис” [158, арк.5-7] та ін. Кожен пластун вів конспект, куди занотовував усю отриману інформацію. Програми Українського Уряду Пластового Юнацтва, що надходили зі Львова, постійно рекомендували молоді вивчати і поширювати знання про “давнє і недавнє минуле України”. “Діліться щедро з іншими цим дорогоцінним знанням. Не ждiть на реферати та відчити других. Пам’ятайте, що найважлишою чеснотою пластового Уряду є самовиховання молоді. Ви самі, юнаки, шукайте дорiг, як пластуни козацьких походів. Старші посторонні охочі люди хай тільки дораджують вам, поки не будете вповні самостійними” – вказувалося в одній з таких програм у 1929 році [144, арк.53-53зв.].

На необхідності спільного обговорення опрацьованої літератури постійно акцентувала увагу Рівненська Округна Пластова Команда в інструктивних зверненнях до всіх пластових осередків округу. В одній з таких інструкцій від 15 вересня 1927 року наголошувалося, що “крім читання велике значення мають гутірки” [37, арк.18]. Молодь обговорювала шляхи поширення пластового руху, значення таких загальнолюдських цінностей, як порядність, чесність, вірність, відданість, любов до ближнього. Хлопці і дівчата вчилися підтримувати розмову, слухати співбесідника, висловлювати свої думки, виконувати християнські обов’язки. Архівні матеріали свідчать, що в кожному пластовому осередку систематично проводилися різні вікторини, конкурси, інтелектуальні ігри [79, арк.13, 166-191].

Використовувалася під час навчального процесу і наочність: пластова та національна символіка, листівки та фото з українським краєвидами, портрети українських літераторів, відомих історичних осіб. Так керівник новацького

гуртка при кременецькому курені Іван Гібський уже на перших сходинках поставив перед учасниками завдання - намалювати герб України та придбати портрет Т. Шевченка [88, арк.47]. Значною наочністю володів дівчачий курінь ім. Лесі Українки у Володимирі-Волинському. Його гордістю була колекція портретів Т. Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, І.Мазепи та інших культурних і політичних діячів [44, арк.9].

Кожен пластун вів спеціальний “щоденник відвідування занять”, куди записував кількість пропущених годин з української і польської мови, історії, географії, природи, релігії, математики, музики та руханки. Зразок такого щоденника друкувався у пластових календариках “Скоб” [203, с.48]. Таким чином, першим кроком на шляху виховання пластової молоді на Волині були ліквідація неписьменності та підвищення знань у різних наукових галузях, досягали цього у результаті самоосвіти і самоорганізації.

Важливе місце в діяльності Пласту посідала популяризація української книги. Теодосій Довгалюк, один з організаторів Пласту на Рівненщині, писав: “Книжка є основою теоретичної освіти, теоретична освіта є основою практичної роботи, а лише робота принесе за собою плоди” [214, с.5]. Для підвищення культурно-освітнього рівня пластунів при куренях і навіть гуртках створювалися бібліотеки. Вони працювали при куренях ім. Симона Петлюри у Луцьку [44, арк.25], Петра Дорошенка у Клевані [175], Івана Богуна в Олександрії [10, арк.61-75], Симона Петлюри в Межирічах-Корецьких, Байди Вишневецького у Рівному [44, арк.1-2, 10, 25]. Кожен бажаючий отримував читацький квиток, що дозволяло йому працювати з книгами в читальні при пластовій домівці чи брати їх додому.

Бібліотечні зібрання нараховували до 200 книг. Найбільші фонди на 1927 рік мали курені ім. Івана Франка у Володимирі-Волинському – 199 книг та Івана Сірка в Почаєві – 155 книг [44, арк.5, 21]. Сюди входила пластова література, обов’язково підручники “Життя в Пласті” О.Тисовського, “Перша...”, “Друга й третя проба пластуна” В.Кархута, “Основи пластуна” О.Яремченка, “Пластовий гурток” Є.Пеленського та ін. Верховна Пластова

Команда постійно закликала розширювати та доповнювати фонди “приватні і курінні всіма українськими виданнями пластовими. Не повинно бути ні однієї бібліотеки, в якій не було б всіх українських пластових видань” [144, арк.53-53зв.]. Програма волинського Селопласту передбачала підбір необхідної літератури “з кожної галузі сільського господарства, а також часописів “Сільський господар”, “Сільський світ”, “Господарсько-кооперативний часопис”” [214, с.5]. Пластові бібліотеки поповнювалися і творами українських, польських та чеських авторів.

Про нові видання пластуни дізнавалися з повідомлень референтів видавництва зі Львова або ж із пластової преси [52, арк.5]. Книги у бібліотеки також дарували приватні особи. Так, зокрема, вчинили члени новацького гуртка у Кременці. Їх пластовий інструктор Іван Гібський згадував: “Книгозбірня містить назви тих книг, які отримали від членів Пласту, бо мали намір створити свою власну бібліотеку” [88, арк.163]. Більшість пластових бібліотек Волині виникали саме на базі приватних зібрань.

Література надходила і від Верховної Пластової Команди та галицьких куренів. У звіті Українського Уладу Пластового Юнацтва за січень 1928 – листопад 1929 рр. окремо розглядалося питання дарування книжок для волинських куренів [55, арк.1-14]. На Волинь літературу доставляли пластові зв’язкові, студенти-пластуни, українські посли і сенатори.

Находили книги і з-за кордону. Наприклад, Олександр Дмитрашенко, від імені острозьких пластунів, починаючи з 1922 року, підтримував тісні стосунки з празькою еміграцією. Саме звідти періодично надходили методичні матеріали, необхідні для створення і розвитку організації [115, арк.1]. Курінний Іван Горбенко з Луцька співпрацював з українськими скаутськими організаціями в Чехословаччині. “Звідки дуже часто, - як доносив рівненському старості аспірант слідчого відділу державної поліції Маєрський, - отримує підручники, інструкції та іншу літературу” [64, арк.21].

Частину літератури пластові бібліотеки закупували в місцевих книгарнях. Кошти на придбання видань виділялися з бюджетів пластових

куренив, сформованих завдяки благодійним внескам та різним пластовим заробіткам. Так володимиро-волинські пластуни використали на створення бібліотеки половину суми від грошей, зароблених під час аматорських вистав, зіграних у 1929 році [46, арк.1].

Пластова література з'явилася у волинських книгарнях ще на початку 20-х років. Уже в 1922 році прихильники пластового руху з Олександрії періодично закупували часописи “Український Пласт”, “Молоде життя”, календарі “Скоб” у Рівненському книжковому магазині [92, арк.6-6зв.]. Пластові видання продовжували продаватися у книгарнях, навіть після заборони організації в 1928 році. Як свідчить листування між адміністрацією книгарні Громова у Почаєві і редакцією пластового журналу “Молоде життя”, магазин передплатив на новий 1930 рік по 8 екземплярів часопису щомісячно і закупив 15 примірників календаря “Скоб” [52, арк.69]. Подібні замовлення надходили і від інших книгарень.

Більшість куренив налагодили підписку періодики в пластових кооперативах, видавництвах та видавничому рефераті. У 1928 році передплата дещо занепала. Проте, уже на початку 1929 року вона знову зростає, що було пов'язано з утвердженням нелегального пластового руху. За нашими підрахунками, лише журналу “Молоде життя” передплатили понад 80 примірників. Їх замовляли пластуни з м. Рівне, с. Олександрія, с. Тучин, с. Межирічі Рівненського повіту, с. Хрінники Дубенського повіту, м. Почаєва Кременецького повіту, м. Луцьк та м. Володимир-Волинський [46, арк.1; 52, арк.38-38зв., 40, 69, 113; 71, арк.79; 76, арк.29-43]. Найбільше “Молодого життя” надходило у с. Межирічі – 25 примірників [52, арк.113] і м. Луцьк – 20 [46, арк.1].

На Волині популярністю користувалися річні пластові календарі “Скоб”, які по об'єму поданої інформації могли замінити підручник. Наприклад, уже наприкінці 1929 року їх придбали, за нашими підрахунками, більше 100 волинян [51, арк.19, 38; 52, арк.4, 69, 136, 137]. На початку 1930 року пластова періодика поповнюється ще одним програмно-ідеологічним журналом

“Пластовий шлях”. Серед перших передплатників були межиріцькі пластуни, які відразу замовили 20 екземплярів кожного числа [52, арк.114-114зв., 115].

Учасники Пласту також сприяли реалізації фахової літератури. Редакція і референти видавництв допомагали їм у цьому [52, арк.115]. Наприклад, референт видавництва Дарина Навруцька в листах до куренів у Межирічах і Олександрії писала: “... видруковано календарів п’ять тисяч примірників і треба усі їх розпродати. Просимо докласти усіх старань, щоб курінь розпродав їх якнайскоріше. За розпродаж ви отримаєте 10 % від вторговоної суми” [71, арк.163]. Видавництво повністю задовольняло попит у періодиці. Крім того, воно орієнтувалося на фінансову спроможність пластунів. Так пластовий календар на 1929-1930 роки було виготовлено трьох видів. Ціна примірника в полотняній обкладинці становила – 1 злотий 10 грошів, в паперовій – 50 грошів, вартість скороченого варіанту – 30 грошів.

Видавництво, враховуючи бідність волинських пластунів, нерідко висилало їм літературу в борг. Так у листі пластуна Миколи Шафранського з с. Майків Рівненського повіту до редакції “Молодого життя” у Львові читаємо: “... пишу до вас шановні добродії щоби ви вислали 10 календарів до продажу... і чи добродії схотять їх вислати без грошей... прошу уділити опусту, щоби я міг заробити, бо я не попів син чи там якогось багача, я є бідний сільський робітник. Я скінчив тільки сільську 5-ти класову школу. Решту знання здобуваю через самоосвіту” [52, арк.136]. Розглянувши лист, редакція вирішила піти йому назустріч. Відповідно, лише протягом зими 1930 року, М.Шафранський продав понад 50 календарів “Скоб” [52, арк.137]. Подібні листи надходили постійно.

Зросла зацікавленість пластової молоді і в громадсько-політичних виданнях, таких як “Розбудова нації”, “Неділя”, “Громадський голос”, “Ми молоді”, культурно-освітніх – “Літературно-науковий вісник” [46, арк.1; 76, арк.4, 8-12], сільськогосподарських – “Українська нива” і “Наше село” [76, арк.8-12].

Доля курінних бібліотек склалася по-різному. Більшість літератури вилучалася під час поліцейських обшуків пластових домівок. Частину бібліотечних фондів, після розв'язання організації, було розподілено між пластунами на зберігання. Ананій Васильківський, один з засновників Пласту в с. Клевань Рівненського повіту, згадував, що після заборони вони ще два роки “ходили з книжками у валізах по селах” і нелегально видавали їх місцевим жителям [175]. Усю літературу, наприклад, з олександрійської бібліотеки переховував у себе пластун Василь Михасюк із с. Святе Рівненського повіту [100, арк.11]. Були й такі випадки, коли молодь, якій було доручено зберегти бібліотечні збірки, знищувала книги, щоб уникнути переслідувань з боку влади. Так, у донесенні аспіранта слідчого відділу державної поліції судовому слідчому Першого округу в Рівному від 12 листопада 1930 року зазначалося, що “член Тучинського куреня, Олександр Прищепа, літературу, якою володів гурток викинув до р. Горинь - боявся арешту” [78, арк.107].

Таким чином, відкриття бібліотек при пластових домівках допомагало дітям і молоді підняти рівень грамотності, розширити кругозір, здобути знання необхідні у пластовій роботі та у повсякденному житті.

Ще однією формою пропаганди книги були традиційні в пластових колах “свята книги”. Орієнтовний час проведення виховних заходів встановлювали Окружні Пластові Команди, здебільшого вони проходили в осінньо-зимовий період [43, арк.18]. На урочистих сходинах з нагоди проведення “свята книги” перед присутніми виголошувалися промови та реферати про складні часи, які переживала українська книга, про користь самоосвіти, ставилися різні театральні сценки, розв'язувалися ребуси та загадки. Обов'язковим моментом було проведення виставки пластової та української книги. Підбивалися підсумки конкурсів, наприклад, “Хто більше прочитає книг”, його учасниками у зимовий час ставала більшість членів куренів волинського Селопласту [43, арк.16]. “Свята книги” та різноманітні, пов'язані з пропагандою літератури, тематичні сходини були покликані підняти загальноосвітній рівень молоді та продемонструвати громадськості необхідність підтримки української книги.

Проведення та організація різноманітних культурно-освітніх заходів, а також демократичне та лояльне пластове середовище спонукали молодь висловлювати свої думки на сторінках популярних пластових та громадсько-політичних часописів. На основі вивчених нами різних видань з'ясовано, що спочатку це були коротенькі інформаційні замітки, які з часом переросли в об'ємні дискусійні статті.

Перше повідомлення про волинський Пласт з'явилося восени 1923 року у газеті “Селянська доля” [239]. Авторами статті “Український скаутський гурток” були олександрійські пластуни В.Боровський, Т.Довгалюк, Т.Семенюк. Вони представили широкій українській громадськості краю варіант національної молодіжної скаутської організації [92, арк.2-2зв., 13]. Практично з цього часу в волинській пресі почали регулярно друкуватися замітки про діяльність Пласту [240; 246; 253]. Місцеві пластуни стали також і постійними дописувачами пластових галицьких видань.

Неабияке значення для розвитку Пласту на Волині і організації в цілому мав цикл дискусійних статей, присвячених проблемам Селопласту, підготовлених Т.Довгалюком та В.Боровським. Це стаття “Селопласт і піднесення сільськогосподарської культури” старшого пластового розвідника Феодосія Довгаля (Довгалюка) в “Молодому житті” за 1927 р., в якій детально охарактеризувалися шляхи та умови розвитку Селопласту [214]. В.Боровський у свою чергу розмістив допис, присвячений даній проблемі уже в Холмській громадсько-політичній газеті, яку видавав Антон Васильчук [170, с.38].

Володимир Боровський залишався активним дописувачем і після заборони організації. У своєму листі від 11 лютого 1928 року референту Волині Володимиру Яніву він радив: “Надсилаю вам примірник розпорядження Рівненського старости про розв'язання Пласту на Рівненщині, статтю “Новий удар або санація на кресах” підписую псевдонімом. – Передайте її в “Новий час”, але нехай вони спершу надрукують заборону, а в другому номері - статтю” [45, арк.5а]. Систематично з'являлися і статті таких провідників пластового руху як Степана Семенюка та Арсена Річинського. Отже

публіцистична діяльність виховників волинської пластової молоді сприяла пропаганді пластового руху серед населення.

Ще одним напрямком пластування на Волині було “видавництво” курінних журналів. Так волинські пластуни випускали часописи “Скоб”, “Пластун”, “Цвірінь”, “Піонер” та інші, які здебільшого були рукописними. Перше число “Листка української селянської молоді Олександрії “Скоб””, як його назвали засновники, з’явилося у вересні 1923 року. Виходив часопис неперіодично до 1925 року [21, арк.1-77]. В.Боровський згадував: “Матеріали до цього місячника ми записували українською мовою чорнилом у звичайному зошиті, а потім цей журнал мандрував із рук до рук” [170, с.37]. Видавництвом займався гурток “Сич” при курені ім. Івана Богуна [21, арк.5], на чолі з редактором Т.Довгалюком [172, с.7-8]. Цікаво, що в першому номері часопису курінна команда висловлювала щиру вдячність меценатам Д. Рощинському та невідомому, який назвався Н.Н., за благодійний внесок на розвиток Пласту – 25 тисяч злотих [21, арк.32-40].

Зміст “Скоба” був розрахований на пластову і непластову молодь з різнобічними інтересами. Тут містилися доробки на злободенні теми, які потребували нагального вирішення, наприклад, “Сучасне волинське село і його відродження” Буслика, “Сільська молодь” Мережаного (Теодосій Семенюк). В кожному номері кілька сторінок відводилося поезії, вона носила національно-патріотичний характер. Це вірші “І знов тюрма”, “Ми не раби” Буслика, “По Вкраїні” Золотого (Сергій Остапович), “Браття милі” Сірого (Володимир Боровський), “Шлях боротьби” Мережаного та ін. Оповідання здебільшого мали виховний характер – “Чисте сумління” Гонтаря (Теодосій Довгалюк), “Працєю небоже” Буслика і т.д. Була й сторінка, присвячена українським народним звичаям, повір’ям, де подавалися зібрані пластунами прислів’я, приказки, загадки, ігри. Дописувачі-пластуни підписувалися псевдонімами, тому інколи досить важко встановити справжнє ім’я автора [21, арк.1-77; 30, арк.1-2].

Паралельно зі “Скобом”, пластовий колектив на чолі з М.Пласинським (Пласиній) і В.Боровським готував “орган вільної української думки “Трибуну Олександрії””, під редакцією Дзичилика “гумористично-сатиричний журнал “Цвірінь”” та під керівництвом Т.Семенюка релігійний - “Духовний сіяч” [21, арк.50, 68; 171, с.21].

Подібною діяльністю займалися і пластуни почаївського куреня. Наприкінці 1926 року вони почали випускати свій часопис “Піонер” [47, арк.153]. Такою формою роботи зацікавився і луцький кіш. Лише протягом 1929 року пластуни-лучани підготували і видали п'ять номерів журналу “Пластун” [46, арк.1].

Отже не зважаючи на те, що часописи мали скромне оформлення, велися в учнівських зошитах, навіть виходили в одному екземплярі, таке явище місцевого пластового видавництва слід розглядати як важливий фактор внутрішнього розвитку волинського Пласту. Безумовно організація власного видавництва сприяла поширенню впливів і авторитету пластових ідей серед української громадськості краю.

Пласт об'єднував ініціативну і талановиту молодь, творча активність якої проявлялася у створенні і діяльності різноманітних спеціалізованих гуртків за інтересами: історичних, літературних, хорових, драматичних, спортивних і т.д. Поява історичних гуртків зумовлювалася необхідністю підготовки пластових кадрів, які б вільно володіли історичним та краєзнавчим матеріалом. Основними формами роботи в таких гуртках були підготовка рефератів, відчитів, проведення дискусій. Пластуни займалися краєзнавчою роботою, записували спогади очевидців, складали описи церков, вивчали культурні та історичні пам'ятки, збирали старовинні предмети, елементи українського одягу, формували пластові колекції та музеї. Цікаву колекцію нумізматичних та боністичних матеріалів, а також поштових марок вдалося зібрати кременецьким пластунам [88, арк.78зв.-79зв., 84зв.–85зв.]. На Рівненщині пластові музеї з чисельними експонатами створили члени куренів ім. Ярослава Осмомисла в Городищі та Симона Петлюри в Межирічах [44, арк.1-2, 10, 31].

Зібрані експонати сприяли вихованню естетики, допомагали пізнати і зрозуміти традиційну культуру, зміст народних промислів, ремесел, домашніх занять. Таким чином, участь дітей та молоді у роботі пластових історичних гуртків та музейній справі мала не лише освітньо-виховне, але й патріотичне значення.

Значною популярністю серед учасників руху користувалися літературні гуртки. Вони діяли при куренях Рівного, Межирічів, Олександрії та ін. [44, арк.10, 15]. Пластуни вивчали літературні твори, а також самі вчилися писати художнім, науковим та публіцистичним стилями на різноманітні теми. Кожен мав можливість спробувати себе в поезії. На чолі таких гуртків стояли провідники, в основному це були старші пластуни. Наприклад, при літературних гуртках куренів числом 61 і 89 в Олександрії, таким інструктором був В.Боровський. Найбільш художньо-вдалі та емоційні вірші, відібрані на сходинах гуртка, рекомендувалися до друку у місцевій та галицькій пресі [51, арк.41]. Пластова поезія також читалася під час пластових свят та урочистостей. Молодь робила спроби писати п'єси, які ставили пластові драматичні гуртки.

Цікавим явищем в діяльності літературних гуртків був збір народних пісень і їх переробка на пластовий лад. Це були своєрідні витвори пластової поезії. Яскравим прикладом таких пошуків стала редакція пісні “Гей, у лузі червона калина” на слова С.Чернецького. В пластовій обробці вона з’явилася на Волині ще на початку 20-х років. Розповсюджували її кременецькі пластуни. Цей твір з використанням пластової термінології звучав так:

“Гей, у полі ярої пшенички золотистий лан,
Розпочали пластуни молодці (стрільці українські) з ворогами тан,
А ми тую ярую пшеничку ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей розвеселимо!

А як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні скобів-пластунів (січових стрільців),

А ми тую пластовую (стрілецькую) славу збережемо,

А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо” [88, арк.15-15зв, 47].

Подібна робота пластових гуртків була націлена на вироблення вмінь зрозуміло і чітко, усно і письмово викладати свої думки. Вона розглядалася як перший крок у підготовці майбутніх пропагандистів національно-патріотичних ідей.

Діяли на Волині і гуртки хорového мистецтва. Ними пишалися курені Рівного, Тучина Рівненського повіту, Володимира-Волинського [44, арк.9; 76, арк.8-12]. На базі найталановитішої молоді створювалися кошові хори [46, арк.1; 71, арк.131]. Українська громадськість краю радо запрошувала їх на різноманітні урочистості та свята. Северин Левицький пізніше згадував: “Музична культура тут вища, як у Галичині! ... співають ... селянські голоси, а хор у них ... яка краса! Пластові, стрілецькі пісні на голоси. Дивуєшся і тішишся” [221, с.4].

Поширенню хорových гуртків серед пластових куренів на Рівненщині сприяв наставник молоді С.Семенюк [75, арк.3]. Небайдужими до розвитку пластового хорového мистецтва були і регенти. С.Левицький у своїх спогадах про Олександрійський з’їзд так описував диригентів пластових колективів: “... звичайно се ж і ті, що вчать по місцях співати Службу Божу в розгарі боротьби за українізацію Церкви” [221, с.4].

Репертуар хорových гуртків складався з пластових, стрілецьких, церковних, народних українських і польських пісень. Провідний діяч галицького Пласту В.Янів так писав про значення пісень у пластовому житті: “Сам добір пісень дає асоціативне доповнення сказаного. Пісня виповнює вільний час, уприємнює його й виховує” [237]. Серед найуживаніших на Волині були пластовий і український гімни - “Цвіт України і краса”, “Ще не вмерла Україна” [88, арк.11], а також пісні “Боже, поможи Україні і покарай ворога за нашу муку і долю” [112, арк.2-3], “Не пора ляхові і москалеві служити” [97, арк.31]. Цей твір, згідно звіту Рівненського старости Волинському воєводі від 7 вересня 1927 року “став своєрідним гімном пластунів на зразок гімну “Не

мусимо...”, який мав велике значення для всього скаутингу в 1913-1914 роках” [63, арк.294].

Виступи хорових колективів інколи супроводжувалися грою пластових оркестрів, які здебільшого формували пластуни-самоучки та члени “Просвіт” [79, арк.183]. Труднощі роботи таких гуртків були пов’язані з браком вчителів музики та відсутністю інструментів. На Волині своїм об’ємним репертуаром та віртуозним виконанням славилися тучинський оркестр народних інструментів, організований курінним Миколою Маленьким [76, арк.8-12], та луцький струнний оркестр [44, арк.25].

Заняття у хорових гуртках і оркестрах сприяли естетичному вихованню пластунів і пластунок, знайомили їх з музичними та хоровими традиціями українського народу та й загалом урізноманітнювали дозвілля дітей і молоді.

Як і в багатьох українських громадських організаціях того часу, у Пласті розвивалося аматорське театральне мистецтво. Це зумовлювалося тим, що театр був найбільш доступним та популярним засобом залучення молоді до національно-патріотичного та морального виховання. Більше того, він певною мірою забезпечував покращення матеріального становища пластових осередків. Арсен Річинський в анкеті на ім’я старости Володимир-Волинського повіту вказував на те, що пластуни “заробляють гроші при помічі аматорських вистав, уладжуваних членами секції за дозволом староства” [166, арк.5]. Наприкінці 20-х років, за нашими підрахунками, у Пласті на Волині діяло близько 10 драматичних гуртків. Найактивнішими та найпопулярнішими були гуртки Володимир-Волинського [10, арк.61-75; 46, арк.1], Олександрійського [21, арк.32-40], Межиріцького [71, арк.111], Рівненського [58, арк.8] та Тучинського [76, арк.8-12] куренів.

Кожна вистава ставала значною подією як для акторів-аматорів, так і для місцевої громадськості. Олександрійські пластуни, наприклад, заздалегідь повідомляли односельців про час і місце проведення заходу на сторінках часопису “Скоб”. Повідомлення про постановку вистави “Кум мірошник” з’явилося уже в першому вересневому номері за 1923 рік [21, арк.32-40].

Рівненський пластовий драматичний гурток ставив вистави спільно з “Союзом Українок”. Їх активними учасницями були пластунки Ганна Язвінська, Віра Ковбаса, Ольга Пелех, Любов Романчук, Надія Саблій, Ганна Серга, Ольга Тижук. Вони виступали з постановками не тільки у Рівному, але й виїжджали у навколишні повітові села і містечка [58, арк.8].

Драмгурток із Володимир-Волинського протягом 1926-1929 років об'їхав увесь повіт. Театральна група, у складі активних пластунів Озерова, Бунди, Козіна, Черниша, Жиха, Полянського та інших, поставила і зіграла п'єси, різні драматичні сценки на історичну та побутову тематику українських драматургів, а також своїх колег пластунів. Підготовка до однієї з останніх вистав - “Суєта” в листопаді 1929 року проходила в складних умовах, оскільки після заборони місцевої “Просвіти”, пластуни залишилися без домівки та театального залу. Репетиції відбувалися на квартирах пластунів-аматорів чи у А.Річинського [147, арк.82]. Проте, незважаючи на скрутне становище, хлопці і дівчата ще деякий час продовжували свою театральну діяльність. Зібрані під час виступів кошти здебільшого витрачались на благодійність. Подібну діяльність після заборони Пласту вели і межиріцькі пластуни. Серед їх репертуарних творів в основному переважали комедії, які з особливим інтересом сприймала сільська молодь [71, арк.115].

Крім загальнопоширених літературних, хорових, драматичних гуртків, наприклад, при пластовому курені в Межирічах діяв гурток національних танців [44, арк.1-2], у Володимирі-Волинському – спортивний, в Олександрії – столярна майстерня [10, арк.61-75]. Отже, гурткова робота була націлена на виявлення та розвиток здібностей пластової молоді, залучення хлопців і дівчат до освітньо-виховного процесу, влаштування цікавого і корисного дозвілля та підготовку нової когорти виховників.

У виховній системі Пласту важливе місце належало проведенню пластових і народних свят. На них вшановували святих, митців, видатних українців. Кожен пластовий гурток був зобов'язаний Верховною Пластовою Командою відмічати релігійні свята (Покрови, Андрія Первозванного, Свят-

Вечір, Маланки, Івана Купала), Шевченківські дні, вшановувати пам'ять Івана Франка, Лесі Українки, проводити заходи приурочені історичним подіям. Проводили і суто пластові вечори: Свято Пластового Закону, Вечір казок, Пластова ялинка, Свято Весни, День Матері. Кожен такий захід складався з двох частин - урочистої, коли відбувалися молебні, виступали провідники пластового руху, меценати, представники громадськості, та розважальної, де демонструвалися пластові досягнення та вміння, організовувалися танці та співи. Підготовка та проведення свят сприяли виробленню у пластунів комунікативності, вмінь спілкуватися та співпрацювати з однолітками, знаходити компромісні рішення.

Важливим етапом пластової культурно-просвітницької діяльності було “пластове літописання”. Воно велося згідно вимог встановлених Верховною Пластовою Командою у червні 1925 року. Всі курені отримали наказ збирати на місцях та надсилати у Львів крім звітів, копії протоколів сходин, касових книг, програм заходів, пластові спогади та фотографії [266, с.137]. Відтоді пластові курені розпочали створювати власні архіви в яких важливе місце відводилося пластовим фото. Вони краще ніж будь-який інший документ могли передати дух пластування, системність проведення пластових заходів та рівень їх організації. Тому стало бажаним, щоб кожен курінь мав свого світлиця (фотографа) [225, с.11].

Після заборони Пласту багато цінної інформації, зібраної пластовими архівами, було втрачено. Доля кожного архіву склалася по-різному. Пластун Феодосій Додз, наприклад, у комендатурі державної поліції Дубенського повіту підтвердив знищення касової книги пластового куреня в селі Підзамче Радивилівської гміни. Цей пластовий фінансовий документ містив інформацію про основні шляхи надходження коштів та поіменний список меценатів організації [158, арк.4-7]. Схожими були дії кременецьких пластунів куреня ім. Байди Вишневецького. Курінний Леонід Цимбалюк у листі до референта Волині від 6 грудня 1927 року писав: “... треба все знищити, власне повидирати з книжок протоколи”. Проте на завершення автор запевнив: “... розуміється ми

їх викидати не будемо” [47, арк.158]. Архів клеванських пластунів, який складався з чотирьох рукописних зошитів, було вилучено державною поліцією у провідника місцевого пластового руху Івана Оболонського під час обшуку на початку квітня 1929 року [65, арк.105; 104, арк.132-133зв.]. Рівненським пластунам на чолі з Степаном Семенюком вдавалося успішно переховувати архівні матеріали протягом кількох років у провідника Української соціалістично-радикальної партії Антона Нівінського в Здолбунові [162, арк.1-3зв.]. Окремі документи були виявлені під час обшуку у пластуна Якова Казимірського в приміщенні секретаріату УСРП у Рівному в жовтні 1930 року [102, арк.109].

У державних архівах Рівненської, Волинської областей та історичному архіві Львова збереглися “літописи”, унікальні матеріали яких розкривають сторінки історії розвитку Пласту в с. Олександрія Рівненського повіту в 1923-1927 роках. До 1930 року їх переховували Павло Семенюк і Павло Гаврилук [76, арк.30, 39]. Здебільшого це щоденники праці керівників гуртків, хроніка [28, арк.1-14], кореспонденція [44, арк.5-5а; 51, арк.41], звіти [27, арк.1-7; 29, арк.1; 34, арк.1-19; 35, арк.1-12; 36, арк.1-15; 50, арк.1-23], програми заходів, книги обліку членів гуртків, реєстри [23, арк.1-25; 30, арк.1-2; 32, арк.1-18; 33, арк.1-3], книги протоколів здачі пластових іспитів, вмілостей та проб [24, арк.1-21], касові книги куреня [16, арк.1-13; 20, арк.1-15], курінні часописи [21, арк.1-77], фотографії, альбоми з пластовими малюнками [76, арк.1, 40зв.] та інші матеріали.

Пластове літописання було спробою створити свій власний організаційний архів. Його матеріали мали відтворювати історичний розвиток організації, її становлення, вироблення та застосування методів патріотичного самовиховання, а також підкреслювати роль пластового руху в боротьбі за українську державність.

Пласт тісно співпрацював з різними культурно-просвітніми організаціями, насамперед із “Союзом Українок”. Він, як “просвітня, економічна і товариська організація українського жіноцтва” постав у липні

1927 року з центром у місті Рівному. Біля витоків товариства стояли такі знані на Рівненщині активістки пластового руху як Ганна Ковбаса, Ольга Пелех, Любов Романчук, Ольга Тижук та інші [59, арк.1-21]. Членом першої Головної управи “Союзу Українок” була невтомна наставниця пластової молоді Ганна Язвінська. Посаду секретаря кілька років підряд обіймала провідна пластунка Антоніна Горохович.

Учасниці пластового руху допомагали формувати філії “Союзу Українок” у с. Тучин [76, арк.8-12], с. Межирічі [71, арк.11], с. Клевань, м. Ковель, м. Почаїв [58, арк.1-40], м. Володимир-Волинський [46, арк.1] та інших містах і селах Волинського воєводства. Після заборони Пласту і “Просвіти”, “Союз Українок” залишився практично єдиним легальним українським культурно-освітнім товариством. У цей час зростає кількість заходів підготовлених “Союзом” і представниками уже нелегального пластового руху. Спільними зусиллями були організовані хор, курси крою та шиття у Рівному [71, арк.131; 76, арк.8-12], почав працювати драматичний гурток у Межирічах [71, арк.111]. У 1929 році під опіку філій “Союзу” переходять пластові курені ім. Лесі Українки у Володимирі-Волинському (місцевим осередком керувала дружина окружного пластового коменданта А.Річинського – Ніна Річинська) [147, арк.49] та Петра Дорошенка у Клевані [175].

Таким чином, участь пластунок у створенні та роботі українського товариства “Союз Українок” була направлена на залучення жіноцтва до культурно-просвітницької і добродійної праці, піднесення національної свідомості.

Пластова молодь опікувалася створенням та розширенням й інших просвітніх організацій. Так старші пластуни на чолі з Феодосієм Семенюком і Павлом Гаврилюком в Олександрії, Василем Ярмолюком у Рівному активно сприяли відкриттю юнацьких товариств “Відродження”, “Січ” [46, арк.1; 76, арк.33-43; 141, арк.21]. Подібна діяльність проводилася по всьому Волинському воєводстві.

Співпрацював волинський Пласт і зі спеціалізованими сільськогосподарськими і кооперативними товариствами. Одним з перших до такої взаємодії закликав Т.Довгалюк: “... треба дійти до порозуміння і зв’язку з “Сільським Господарем”, “Ревізійним Союзом Української Кооперативи” у Львові, а на Волині ... з кооперативами на місцях” [214, с.5]. Відповідно представники цих товариств були частими екзаменаторами пластових уміlostей, пов’язаних з перевіркою знань із тваринництва, землеробства, кооперації [71, арк.7].

Важливою формою роботи волинської пластової молоді була участь у кооперативному русі. О.Тисовський так роз’яснював необхідність залучення пластунів до роботи в кооперативах: “...щоби щадити мусиш уміти заробити. Хто дістає гроші даром, той звичайно не вміє оцінити вартості гроша... Треба вміти заробляти гроші, щоб купити собі потрібну річ та допомогти організації” [204, с.32-33]. Крім матеріального забезпечення пластового осередку та організації в цілому, ставилися і навчально-виховні цілі. Серед них першочерговою було виховання освічених конкурентноздатних на польському ринку праці підприємців, спроможних створити капітал. З цього приводу галичанин Роман Верес писав: “... це в свою чергу є передумовою незалежності в правдивому значенню, бо ж ніхто не стане перечити, що сама політична самостійність, без самостійності економічної, це не є нічого” [210, с.6].

Андрій Сербін, провідний спеціаліст пластової кооперативної справи у Львові, так охарактеризував виховні завдання пластових кооперативів: “Кожда наша кооператива мусить стати кузнею в якій на жарі добробуту викована буде душа нашого люду. Яка велика схожість між ідеєю “Пласту” та ідеєю кооперації, чи тут слова гімну “Пласт наша гордість і мрія” не можна замінити “Кооперація наша гордість і мрія”. В ній росте рівнож новий люду... нам не вільно в бездіяльності змарніти, до великої будівлі мусимо і ми доложити цеголку” [53, арк.4-5]. Таким чином пластуни виконували настанову Пластового Закону “бути ощадними і корисними”.

Важливе значення для волинського Пласту мала діяльність найбільшого пластового кооперативного підприємства “Пласт”. Воно було організоване у 1925 році у Львові інженером Андрієм Сербіним [266, с.147]. Кооператив розвинувся з невеликої установи, яка займалася постачанням різного пластового спорядження та літератури. Тут склалися і спеціальні цінники, які розсилалися усім куреням Українського Пластового Уладу, в тому числі і на Волинь [76, арк.30]. Діяла гнучка система знижок, яка дозволяла волинянам закуповувати пластову продукцію, форму, речі необхідні для таборунь та ін. [52, арк.80].

Кооперативна справа на Рівненщині в середині 20-х років була поставлена слабо. Теодосій Довгалюк у своїх статтях неодноразово закликав: “Кооперація! Тепер загально від кооперації надіємося спасіння”. На основі цього він пропонував увести до іспитів умілостей молочарство, пасічництво, квітникарство, розведення риби. Також автор рекомендував залучати до роботи в кооперативах і жінок: “...а першими між ними у цім напрямі хай будуть пластунки” [214, с.5].

Краще йшли справи у Володимир-Волинському повіті. Арсеній Річинський започаткував тут ряд кооперативних курсів для сільської молоді віком 18-24 років [147, арк.1, 49]. За його сприяння у місті Володимирі-Волинському було відкрито пластову крамницю [45, арк.27], товари якої стали популярними у місцевого населення.

Кооперативний рух на Волині набуває значного розмаху вже після заборони Пласту у 1928 році. Це пов’язувалося, насамперед, із роботою пластових осередків під прикриттям кооперативів. Так 24 червня 1928 року при Гендловому відділі в місті Рівне зареєстровано кооператив “Наша спілка”, на чолі з Феодосієм Довгалюком. Всі члени новоствореного товариства були пластунами. Для прикриття існувало кілька капіталовкладників, які і вели справи. До кооперативу приймали лише молодь, перевага віддавалася рівненським гімназістам, у середовищі яких пластові ідеї були популярними

ще з 1923 року. Усім при вступі дарували пластовий календарик на 1929-1930 роки [76, арк.29].

У цей час при сприянні курінного Миколи Маленького кооперативи виникають також у с. Тучин, с. Шубків, с. Городище Рівненського повіту [97, арк.31зв-32]. Пластуни організовували і проводили різні курси, виступали з рефератами, розповсюджували спеціалізовану пресу, на зборах кооператорів пропагували ідеї та завдання Пласту [159, арк.65].

Таким чином, робота пластових кооперативів Волині була спрямована не лише на матеріальне забезпечення організації, але й переслідувала виховні цілі. Набуті в процесі самовиховання і гри навички звичайного робітника, знання з кооперації, адміністрування, діловодства знадобилися в індивідуальному порядку кожному пластуни. Ці вміння стали в нагоді і при переході волинського Пласту на нові нелегальні форми роботи.

Важливим напрямком діяльності пластової молоді була тісна співпраця з Церквою. Пластуни, дотримуючись слів присяги “бути вірним Богові”, відбували усі служби у вихідні і свята. Вони співали у церковних хорах, несли почесну варту під час урочистостей [46, арк.1], працювали при храмах послушниками та виконували різноманітні доручення священників і старост. Кременецький пластуни Микола Ярошевич постійно допомагав під час служби у місцевій церкві. За свою роботу він щомісячно отримував від церковного старости п'ять злотих. Усі гроші М.Ярошевич здавав у курінну касу [88, арк.80зв., 250-258].

У пластовому житті значне місце належало благодійності. Архівні матеріали свідчать про масовість пластового добродійного руху 20-х років. В його основі лежав пластовий обов'язок “помагати іншим”. З цих міркувань молодь Волині допомагала “Українському товариству інвалідів”, “Українському товариству по догляду за військовими могилами”, “Комітету допомоги українським політичним в'язням”. Курені систематично надавали матеріальну допомогу бідним сім'ям та організовували благодійні свята для бідних дітей [46, арк.1; 97, арк.31].

Окружні Пластові Команди періодично відкривали спеціальні рахунки для добровільних внесків. Була напрацьована і спеціальна схема роботи. Так Рівненська Окружна Команда, під впливом наслідків травневої повені на Галичині в 1927 році, видала розпорядження: “Наказати всім пластовим частинам і куреням, щоби вони на місцях обов’язково заклали пластові комітети допомоги потерпілим від повені в Галичині з трьох осіб: голови, писаря і скарбника, який негайно приступить до зібрання пожертви між нами (пластунами) і співчуваючими, гроші надсилати до ОПК, яка їх перешле до Центрального Комітету Допомоги” [37, арк.1]. Отже, займаючись в Пласті благодійністю, діти та молодь виконували християнські обов’язки по відношенню до ближнього та положення Пластового Закону, а також вчилися швидко мобілізувати при необхідності сили на допомогу.

Таким чином, значна увага в пластовому житті приділялася культурно-освітній діяльності молоді, яка в кінцевому результаті була націлена на виховання громадянина всебічно-розвинутого, як інтелектуально, естетично так і фізично. Для цього при куреннях працювали спеціалізовані гуртки, а самі пластуни і пластунки уже з перших днів членства в організації ставали активними учасниками усіх пластових заходів, передбачених програмами Верховної та Окружних Пластових Команд і куренів.

3.2. Участь пластунів в українському національно-патріотичному русі

Пластове життя було наповнене фізичним вихованням молоді, прищепленням їй основ гігієни, загартуванням. Головний отаман УПУ Северин Левицький у зверненні до всіх юнацьких куренів закликав: “Бережіть і удосконалюйте своє фізичне “Я”. Пластун - це поняття сильної одиниці, не кволої” [144, арк.53-53зв.]. Загартування розглядалося як підготовка учасників

руху до змін фізичних факторів довкілля, до умов, пов'язаних з особливостями військової служби і виконанням бойових завдань.

Фізичними вправами пластуни і пластунки займалися кожної неділі та на свята. Вони збиралися на лісових галявинах, пасовиськах, міських стадіонах, просвітянських майданах, у спортзалах. Кількість учасників коливалася від 5-10 – до 50. Чоловічі і жіночі гуртки вправлялися окремо. Після заборони організації пластуни перейшли на конспіративні методи роботи. Наприклад рівненська молодь щоразу займалася в іншому місці. Найчастіше це були околиці с. Озеряни Дубенського повіту, м. Здолбунів і т.д. Добиралися до місця призначення невеликими групами та різними шляхами [162, арк.14].

Години фізичного виховання проводили пластові наставники: у Ковелі - секретар “Просвіти” Микола Муравець та колишній офіцер російської армії Адам Калюжний [110, арк.1]. У селі Вельгора Бугринської гміни з пластунами займався студент Львівської духовної семінарії Іван Ворощук [110, арк.14]. У Кременці молоддю керував Іван Гібський [88, арк.8-8зв.]. Він писав своєму другові А.Демчуку: “... Був дуже зайнятий. ...неможливо відірватися, як прийде якесь свято то віддыхаю до обіду, а потім іду на заняття, ... у Кременецькім українськім Пласті” [88, арк.30]. У Межирічах, де був сильний дівчачий гурток, фізичним вишколом займалися сестри Ольга і Надія Пелех [79, арк.166].

Фізична підготовка передбачала руханку (гімнастику), пластову муштру, рухливі ігри. Гімнастичні вправи голіруч та з пластовими палицями сприяли загальному зміцненню організму. Кожен пластун мав свою палицю, яка була універсальним знаряддям. Вона виготовлялася з легкого дерева і відповідала зросту власника. В теплу пору року пластуни на гімнастику одягалися легко, якщо хтось мав важке взуття, то дозволялося вправлятися босоніж. Кожну вправу спочатку виконував руховик (інструктор), на спеціально відведеному йому підвищенні, лише потім увесь гурт починав синхронно роботи те ж саме. При цьому було бажано вести рахунок або ж цитувати фразу з пластової пісні чи прислів'я по складам, що значно полегшувало запам'ятовування послідовності вправ та виробляло один темп. Взимку молодь займалася по

оселях чи просвітянських спортзалах. С.Левицький рекомендував: “Під час довгих зимових вечорів знайдіть кілька хвилин, щоб посвятити його спільній руханці” [144, арк.53-53зв]. Гімнастичні вправи також використовувалися для розминки перед пластовим вишколом.

Військовий вишкіл у систему виховання молоді в організації ввів ще засновник світового скаутингу офіцер Байден Пауелл. Він надав товариству напіввійськового характеру і створив “школярське військо”. Пласт в умовах бездержавної України став тією патріотично-налаштованою організацією, яка поставила собі за завдання виховати майбутніх військових старшин. Пластун В.Максимець пригадував про відчуття захопленості у молоді їх роллю як війська. Так на початку 20-х років під час мандрівки Волинню в одному з сіл вони зустріли бабусю, яка запитала: “А що то за військо у таких коротких штанах?”. На що пластуни напівжартома відповіли: “Ми українське військо. А річ не в штанах. Ми маршируємо в широкий світ; переправляємося через ріки і моря, тому носимо короткі штани, щоб їх не замочити” [184, с.80-81].

Волинські пластуни уже на перших сходинках починали опановувати тонкощі військового мистецтва. Пластовий вишкіл вівся у кількох напрямках, а саме: польова служба, впоряд, стрілецький вишкіл, санітарія. На початку існування Пласту, з мотивів безпеки, оскільки основну масу учасників становили неповнолітні, з вишколу було вилучено стрілецьку (вогнепальну) підготовку. Проте наприкінці 20-х років із поширенням радикальних настроїв Організації Українських Націоналістів ситуація змінилася. Тоді пластуни опанували для себе і це вміння.

Польова служба полягала у вивченні тактичних правил ведення поєдинку і бою під час наступу та оборони [63, арк.310; 126, арк.5]. Ці вміння були продемонстровані зокрема на Олександрійському з’їзді в серпні 1927 року. Пластунів і пластунок розділили на дві рівні групи, тоді вони отримали наказ “В атаку!”. Молодь з криками “ура” розпочала бій. Подібна імпровізація ведення військових дій повторювалася кілька разів [63, арк.291].

На заняттях пластова молодь засвоювала правила несення вартової служби, вчилася копати окопи, вести з них бойові дії, опанувала правила розбивки табору та хитрощі маскування. До польової служби входили марші [67, арк.117; 110, арк.1] і маршова дисципліна [112, арк.2-3]. Знання з марширування пластунам були необхідні і для практичного пластування, на мандрівках, для участі у святкових процесіях, ходах, охороні українських послів при польському сеймі, тоді правильно вишикувані, рівні ряди струнких пластунів вигідно вирізнялися у натовпі.

Впоряд складався зі стройових прийомів і вправ без палиць та з муляжами зброї, перешикувань, ходьби і бігу строем, розворотів, збірок, рівнянь, формування колон, вправлянь розімкненим (вільним) строем. З цією метою волинські пластуни, як методичні рекомендації використовували “Життя у Пласті” О.Тисовського [204] та “Історію і теорію руханки” П.Франка [206]. Займалися також і за спеціальним посібником “Пластовий впоряд”, який відредагував пластун-розвідник Володимир Масюк, взявши за основу впоряд молодіжного товариства “Сокола-Батька” та рукопис показових вправ, проведених скавтмайстром професором І.Чмолою на обласному таборі в Галичині у 1926 році [200, с.1-15]. Важливим моментом вишколу були вправи з палицями [97, арк.31; 137, арк.8] та дерев’яними муляжами ручних гранат [88, арк.9]. На заняттях інструктори не забували і про використання методу Великої Гри. Особливо популярною серед юнацтва була гра “Партизанка”, яка розвивала влучність, витривалість та слух [88, арк.8-8зв, 47].

Стрілецький вишкіл розпочинався з вивчення правил безпеки при користуванні зброєю. Завдання цієї частини вишколу полягало у тому, щоб навчити пластунів користуватися зброєю під час стріляння і після, дотримуватись правил вогневої дисципліни вдень та вночі. Ці знання молодь отримувала переважно уже після заборони Пласту від членів Української Військової Організації, а з 1929 року – Організації Українських Націоналістів.

Вивчали підлітки і санітарію. Мінімум необхідних знань друкувався у кишенькових календариках “Скоб”. Пластуни повинні були вміти надавати

першу допомогу при відмороженні, укусах комах і тварин, переломах та вивихах, втраті свідомості, кровотечах, ураженнях блискавкою, електрострумом і т.д. Від молоді вимагалися знання обов'язкових для аптечки медикаментів, яких було близько тридцяти, та вміння ними користуватися [203, с.64-71, 84-86]. Після заборони Пласту в 1928 році учасники пластового руху продовжували займатися пластовим вишколом, проте уже в нічний час [126, арк.5].

Поряд з тим, що здоров'я і тілесна сила плекалися через руханку і впоряд, вагоме значення відводилося популяризації спорту. Згідно пластового Закону розроблялися спеціальні заповіді спортсмена-пластуна. Вони закликали “повністю віддатися спортам”. Кожен мав зважати на те, що: “1). Спортсмен вправляє спорт лише із-за користей, які з нього випливають, а не тільки для виграшу; 2). Є скромний, коли побідить, погідний, коли програє; 3). Є лицарський упроти побідженого противника; 4). Приймає рішення судді все в дійснім дусі; 5). Не є егоїстою, але є все готов допомогти другим в спортивім вихованню” [203, с.47].

Спортсмен-пластун заводив спеціальну картку обліку легкоатлетичних досягнень, де відмічав число і власний результат. Збирав у пластовій літературі матеріали про нові досягнення спортивного світу [203, с.42-43, 46-47]. Таким чином пластуни весь час могли порівнювати свої результати і орієнтуватися на світові, що значно активізувало процес самовиховання у спорті.

На Волині пластуни грали у футбол, займалися різними видами легкої атлетики (стрибки у висоту і довжину, метання, біг на різні дистанції), плаванням [88, арк.66; 110, арк.1; 218], влаштовували перегони на човнах [166, арк.5], взимку організовували змагання на лижах та ковзанах. Северин Левицький, наголошуючи на необхідності займатися фізичним вихованням цілий рік, звертався до пластунів зі словами: “Не відтягайтесь від зимового спорту, купуйте санчата. Зимові спорти серед нашої суспільності ще не мають повного горожанства. Пластуни, ви мусите вибороти це право” [144, арк.53-53зв.].

Спортивні змагання були обов'язковим елементом при проведенні пластових сходин, зустрічей, з'їздів, таборів. Так у спільних змаганнях волинських і галицьких пластунів, що проходили в олександрійських лісах у 1927 році, у бігові на дистанції в 100 метрів серед хлопців переміг провідник гуртка “Болотяні чорти” з Олександрії Теодосій Довгалюк, на 60-метровці перемогу здобула учасниця куреня при Рівненській українській приватній гімназії Антоніна Горохович [44, арк.49]. Ці здобутки не тільки продемонстрували Верховній Пластовій Команді високий рівень розвитку фізичного виховання на Волині, але й спонукали молодь на нові спортивні досягнення.

Свої вміння у гімнастиці, пластовому вишколі та спорті пластуни демонстрували на спеціальних пописах (привселюдний виступ). Вперше з таким пописом волинський Пласт виступив на Олександрійському з'їзді. Програму масової руханки розпочали півтора сотні волинських і галицьких пластунів на чолі зі зв'язковим Степаном Семенюком. Показове заняття з гімнастики представила молодь місцевого куреня ім. Івана Богуна на чолі з Павлом Гаврилюком. Окремо виступили пластунки Межиріч [67, арк.117; 222]. Після цього попису, згідно виявлених нами поліцейських донесень, у народі почали говорити так: “Якби поляки побачили це наше військо, то їм би жовч луснула” [63, арк.291-292].

У системі пластового виховання важливе місце посідало активне пластування (мандрівництво і таборування). Воно створювало усі необхідні умови для фізичного гарту, військового вишколу, поглиблювало почуття зв'язку зі своїм народом, підтверджувало його цілісність, соборність.

Пластові одноденні мандрівки (прогульки) проводилися з перших днів заснування осередку. Їхні маршрути пролягали у найближчі ліси і села. Здійснювалися вони майже кожної неділі та у свята [88, арк.9]. Перша екскурсія волинських пластунів відбулася влітку 1923 року. Молодь села Вельгора Бугринської гміни Рівненського повіту на чолі з інструктором Марією Єловецькою здійснила похід з ночівкою та екскурсією на Бабинський цукровий

завод. Тут вони оглянули заводські приміщення, склади та познайомилися з технологією виготовлення цукру [110, арк.14]. Подібну діяльність проводили й інші пластові осередки. Так кременецькі пластуни на чолі з Іваном Гібським протягом травня-червня 1925 року провели екскурсії до обсерваційної вежі, а також побували на горах Воловиці та Грабовського [88, арк.10,69]. Почаївська пластова молодь здійснила кілька мандрівок на гору Камінчик та дослідила місцеві каменоломні [158, арк.61зв.–62зв.]. Олександрійські пластуни проклали свої маршрути через ліси і ріки до м. Рівне, с. Межирічі, с. Тучин, с. Милостов, с. Клевань Рівненського повіту [170, с.37], луцькі - освоювали околиці міста та заборольські ліси [151, арк.12; 177, с.127].

З часом були напрацьовані та видані методично-туристичні посібники, матеріали яких визначали усі деталі проведення різних екскурсій, мандрівок, походів, прогульок [195] і навіть містили рекомендації з будівництва човнів [236]. Згідно з вимогами, швидкість руху колони пластунів становила 20-25 км. на день, темп мав бути рівномірним, а періодичність відпочинку не допускала перевтоми [266, с.151]. Кожен туристичний маршрут розроблявся організаторами з урахуванням сходу і заходу сонця, точний час подавався у щорічних пластових календариках [203, с.3-33]. Провідники обов'язково роз'яснювали яким має бути одяг, на скільки днів брати харчів і навіть скільки повинен важити рюкзак (наплічник), відповідно до віку учасника походу.

Більшість волинських пластунів на час мандрівництва була забезпечена компасами [76, арк.41зв.], рюкзаками, палатками [10, арк.61-75], картами [76, арк.32], а хлоп'ячий курінь Володимир-Волинського мав навіть свій човен [10, арк.61-75]. Очевидці згадують, як пластуни куреня Рівненської української гімназії, маршрут яких пролягав через Межирічі та Самостріли Рівненського повіту, пройшли селами маршем в уніформах і з відзнаками [79, арк.166-177].

Волиняни брали участь і у мандрівках організованих їх галицькими колегами. Підготовкою однієї з них улітку 1926 року займалися галичанин Осип Бойчук та віце-президент кременецької "Просвіти" Семен Жук. За дорученням Верховної Пластової Команди вони розробили маршрут подорожі,

який пролягав через Золочів – Черницю – Підкамінь – Почаїв – Кременець – Радивилів – Підлісся – Золочів [116, арк.65]. Учасник походу галичанин старший пластун Отар згадував: “У Почаєві ми оглянули все, що було можна, а потому відбули стрічу з тамтейшими пластунами, з якими перебули при ватрі дуже милі хвилини (ми таборили і варили їсти в лісі). Приємно вражає при стрічі з волиняками непримусеність і свобода у відношенні до других, чого треба би й нам навчитися... з Почаєва в Кременець ми пройшли за один день. По дорозі купалися в річці Іква. В Кременці оглянули гору королеви Бони, руїни та місто. Тут же стрінулися зі сенатором М.Черкавським, з яким мали нагоду поговорити про Пласт та його переслідування на Волині...” [228, с.5-6]. Мета таких мандрівок полягала у ламанні насильно нав’язаною польською адміністрацією “сокальського кордону”, здійсненні краєзнавчої, етнографічної роботи, пізнанні психології народу іншого регіону.

Волинські пластуни, використовуючи спеціальну літературу та власний досвід мандрівництва, також поступово переходять до проведення кількадечних походів. Так двадцять пластунів із Володимира-Волинського, під керівництвом А.Річинського, в липні 1929 року провели піші мандрівки до Козацьких Могил під Берестечком і Почаївської лаври [147, арк.87]. В тому ж році на Козацьких Могилах побувала і почаївська пластова молодь [158, арк.60-60-зв.].

Безумовно, кожна така подорож носила виховний характер. Хлопці і дівчата приділяли увагу тереновим вправам, а саме вправам на стеження, читанню слідів, орієнтуванню на місцевості; звуковій та знаковій сигналізації, до якої були включені такі позначення як “ворог”, “ми вимикнули ворога”, “добрий сховок” і т.д. [203, с.93-95]. Молодь обов’язково вивчала азбуку Морзе, спеціально розширену і пристосовану галицьким скавтмайстром Поліхою для використання уладами українського Пласту. Вона передбачала шифрування при допомозі літер, цифр, прапорців, звуків та світла [200, с.19-22], що дозволяло швидко і точно передавати потрібну інформацію. Учасники пластових походів на практиці вчилися картографії. Вони працювали з

російськими, австрійськими і польськими картами, вивчали правила прокладання маршрутів, картографічні позначення. Такі знання повинні були прищепити вміння і виробити навички для самостійного складання детальних карт своїх регіонів.

Пластуни опановували мистецтво в'язання вузлів, яких було дванадцять: звичайний, ткацький, мандрівницький, купецький, рибальський, моряцький, мандрівний і т.д. [203, с.58-59]. Програми походів обов'язково включали різноманітні ігри. Під час перепочинку та при вечірній ватрі велися розмови про історико-географічні умови та особливості використання у сільському господарстві земель, якими проходив маршрут.

Слід зазначити, що система мандрівництва була направлена на прищеплення пластовій молоді вмінь планувати, організовувати, співпрацювати та улагоджувати конфлікти в колективі, цікаво і корисно проводити мандрівки та екскурсії. Пластуни вчилися виживати в складних природних умовах влітку і взимку, швидко зорієнтовуватися, передбачати небезпеку, розбивати табір, розпалювати вогнище, готувати їжу. Така діяльність давала практичну можливість при звичаїтися до похідних умов життя та досконально вивчити місцевість, а це готувало юнацтво до майбутніх визвольних змагань.

Мандрівництво стало основою для таборування. Прогулянки та екскурсії були підготовчим етапом до життя в таборах, які фізично і морально загартовували молодь, займалися вишколом. Арсен Річинський називав табори "мініатюрними пластовими державами" [190, с.21]. Один з постійних учасників пластових таборів на псевдо Г-к пригадував: "Я не стрінув нікого між відвідувачами наших пластових таборів на Соколі і Підлютім, хто би не був захоплений ними" [243]. Галичанин В.Вербенець писав: "Ціла природа там дбає, щоби нашу молодь вилічити зі шкід, набутих наслідком негігієнічного життя по містах" [241].

Табори здебільшого проводилися влітку. Кожна зміна тривала місяць-півтора, і передбачала участь не більше 50 пластунів чи пластунок. Існувало

кілька видів таборів відповідно до організаційної розбудови, віку, статі, характеру, місця проведення і мети. Так табори були сталі і мандрівні, останні ще поділялися на морські (водні) та піші. Назва “морські табори” окреслювала завдання – проведення більшої частини таборових занять на воді. Ідейно вона пов’язувала Пласт з українським Чорним морем [282]. Водні табори також проходили ріками та озерами Волині і Полісся, а саме Бугом, Лугою, Орешкою, Полонкою, Стиром, Мухівцем та іншими [146, арк.14-16; 147, арк.57; 178, арк.11-28; 185, арк.53-60].

Відповідно до організаційної структури табори були обласними, окружними та курінними. Особливістю обласних таборів була участь у них представників усіх пластових осередків Галичини, Волині, Буковини, Закарпаття та української діаспори. Вони відбулися у Сокольських горах – Маківці, Підгорцях, Бубниці, Корчині; у Горганах – Підлютому, Соколі, Кам’янці та Остриніні; Чорногорі – Ворохті, Космачі, Пістині, а також біля Лисоні. Загалом в обласних таборах за нашими підрахунками протягом 1926-1930 років побувало близько вісімдесяти пластунів-волинців. На Волині окружне та курінне таборівництво носило характер мандрівництва.

Табори були чоловічі, жіночі та мішані. Відповідно до віку та рівня підготовки учасників вони поділялися на новацькі, юнацькі (піонерські) та інструкторські.

Робота в новацьких таборах загартовувала найменших учасників пластового руху та залучала їх до практичного пластування. Перший табір відбувся влітку 1926 року під керівництвом професора Михайла Іваненка з Дрогобича [209, с.13-14]. Ці табори проходили в Корчині, Підлютому та Монастирі, їх учасниками були і волинські пластуни. Навіть у 1929 році, незважаючи на заборону Пласту на Волині, шість луцьких новачків відбули повний курс таборування в околицях Підлютого, а двоє новачок брали участь у водному таборі в Монастирі над Дністром [46, арк.1; 144, арк.22].

Наступний тип – юнацькі табори, в залежності від специфіки діяльності розбивався на підвиди, затверджені Верховною Пластовою Командою. Перший

вид носив характер спортивного таборування. Він сприяв фізичному вихованню, зацікавленості мандрівництвом і був покликаний дати “азбуку таборового життя”.

Другий вид юнацьких таборів сприяв закріпленню уміlostей на практиці, вихованню внутрішньої самодисципліни та ініціативи при виконанні завдань. Це були табори вузької спеціалізації. Так у різний час працювали кооперативні, водні та селотабори [55, арк.24-25].

Згідно виявлених нами документів, вперше Волинь була представлена на обласному пластовому таборі на Прикарпатті у липні – серпні 1926 року. Його відвідали пластуни віком 16-19 років з м. Рівне, с. Межирічі Рівненського повіту, м. Радивилів Дубенського повіту, м. Володимир-Волинський, м. Ковель [11, арк.58; 173]. Під час наступних літніх канікул у Карпатах уже таборував почаївський курінь на чолі з Миколою Мостенчуком [158, арк.60-60-зв.]. Влітку 1928 року на горі Сокіл та у с. Підлюте відпочивали старші пластуни віком 20-29 років. Серед них такі активісти пластового руху як Ольга Процюк, Тамара Краєвська з Володимира-Волинського [145, арк.3], Павло Гонтар, Степан Ворнік з Рівного [112, арк.2-3] та інші. Учасником табору в Підлютому, на запрошення Верховної Пластової Команди, був і голова Рівненської Окружної Пластової Команди Степан Семенюк [75, арк.3]. Тут комендант познайомився з німецькими пластунами [112, арк.2-3], що пізніше використав для поглиблення співпраці, розширення кола відносин та інтересів волинських пластунів.

Під час сезону таборувань 1929 року значно зросла кількість волинян. Для порівняння, якщо протягом 1926-1928 роках на галицькі табори з Волині загалом виїздило близько 30 пластунів, то лише в червні-серпні 1929 року табори відвідали понад 50 представників волинської пластової молоді. Серед них були: 10 пластунів Луцького повіту зі своїми виховниками Іваном Скопюком, Борисом Баховим та Григорієм Василюком, 30 хлопців і дівчат з Володимир-Волинського повіту, яких очолили комендант місцевої Пластової Команди Арсен Річинський та постійні учасниці таборового життя Ольга Процюк, Тамара Краєвська [46, арк.1; 146, арк.14-16; 147, арк.87]. Були тут і сім

пластунів Рівненського повіту, серед яких відомі своєю діяльністю, направленою на розвиток підпільного Пласту, Василь Сенько з Олександрії [76, арк.41-зв.], Костянтин Либак, Степан Ворнік, Надія Романчук, Ганна Серга, Степан Семенюк з Рівного [71, арк.82-83].

Вищим щаблем були табори інструкторсько-організаційного вишколу. Його учасники остаточно закріплювали та підсумовували знання з практичного пластування. Від учасників вимагалися організаційний хист, педантизм, високе почуття відповідальності, психологічна та фізична підготовленість. Свого часу вишкіл на таких таборах пройшли голови 7-ї і 8-ї Окружних Пластових Команд Степан Семенюк, Арсен Річинський та провідна рівненська зв'язкова Ганна Язвінська. Отримані знання дозволяли самостійно очолювати та проводити табори. Так С.Семенюк був одним з найкращих комендантів таборів, Арсен Річинський неодноразово призначався Верховною Пластовою Командою членом комісії таборів [46, арк.1]. Він виконував функції інструктора та головного лікаря і протягом останнього у міжвоєнній історії легального галицького Пласту таборового літа 1930 року [147, арк.32, 66].

Участь у таборах була платною. Сума за одного учасника в середньому становила п'ять доларів (45-50 злотих) [201, с.14]. Гроші сплачувалися на рати, тобто по-частинах. Наприклад, для участі у водному таборі на Полянах біля Раковця у липні-серпні 1929 року, перший внесок у розмірі 10 злотих потрібно було сплатити до 10 квітня 1929 року, другий – 10 злотих до 30 травня, решту внести уже в таборову касу по приїзді на місце [211, с.8].

Сільська незаможна молодь Волині була не в змозі сплачувати таку суму. В більшості випадків вони виїздили на табори завдяки повним або частковим стипендіям, наданим меценатами пластового руху. Призначенням стипендій та їх формуванням на Волині займався С.Семенюк [71, арк.82]. В одному зі своїх квітневих листів 1929 року до посла сейму від УСРП Семена Жука з Кременця він писав: “Вельмишановний пане посол! Щорічно в Галичині влаштовуються пластові обласні табори для вишколу української молоді. Галицька пластова молодь користується з опіки свого старшого громадянства, - ми ж, пластуни

рівненської округи, тим похвалитися не можемо, маємо лише одиниць серед нашого громадянства, яке нам допомагає, одначе не завжди є в силі дістати нам відповідні матеріальні засоби. Таке положення і тепер, через те звертаємося до вас з проханням прийти нам з відповідною матеріальною допомогою і таким чином допомогти вислати до таборів потрібну кількість нашої пластової молоді...”. Подібний лист також отримав інший кременецький сенатор Борис Козубський [144, арк.21-23]. Завдяки зібраним коштам у цьому ж році на таборах побували понад 50 пластунів з м. Рівне, с. Олександрія, м. Луцьк, м. Володимир-Волинський та інших міст і сіл Волині [46, арк.1; 71, арк.82-83; 150, арк.14-16; 151, арк.87].

Важливо, що під час роботи Олександрійського з'їзду в серпні 1927 року львівські і волинські провідники Пласту запланували проведення першого пластового табору на Волині на літо 1928 року [17, арк.1-10; 181, с.127]. Проте його проведенню завадила заборона Пласту на Волині.

Таким чином кожен вишкільний пластовий табір давав молоді нагоду для самовиховання, розвитку своїх фізичних, інтелектуальних та духовних якостей. Крім того табори сприяли зміцненню органічного зв'язку українських земель у межах Другої Речі Посполитої.

Мандрівки та табори були відмінною базою для виховання у пластунів “культу героїв”. Даний вид роботи сприяв плеканню героїчних традицій у пластових і громадських колах та вихованню “безіменного героя-патріота”. “Героїв дозволяє витворити певність, - писав В.Янів, - що за ними гурт подібних до них, що колись цей гурток згадає про героя незлим – тихим словом, що його смерть не потягає за собою смерті ідеї, але навпаки стає спонукою до дальшої діяльності. Почуття єдності, лучності одиниці з масами, маси з одиницею дозволили витворити культ безіменного героя, без якого були б трупи, що гинули без зрозуміння, гнані силою до бою, а не було би героїв. Лише внутрішня суцільність wraz з довір'ям до товаришів спільної ідеї творить героїв і дозволяє здійснити ідею” [237, с.10].

Одним з перших кроків на шляху становлення “культу героїв” було обрання назви куреня. Вибір героя був спільним рішенням і від кожного вимагалось знати його біографію та історичний вклад у боротьбу за українську державність. Наприклад, на Волині діяли курені ім. Івана Сірка в м. Почаїв, Івана Богуна в с. Олександрія, Байди Вишневецького в м. Рівне, Петра Дорошенка в с. Дивень і с. Клевань, Ярослава Осмомисла в с. Городище, Симона Петлюри в с. Межирічі та м. Луцьк. Траплялися випадки, що з тієї чи іншої причини юнацтво змінювало назву куреня. Так курінь ім. князя Костянтина Острозького в м. Рівне, через короткий час після заснування, було перейменовано на честь гетьмана Івана Мазепи [18, арк.69-70].

Пам'яті героїв присвячувалися найрізноманітніші популярні в пластових колах заходи. Урочисто проходили вечори: “Листопадове свято”, “День злуки українських земель”, “День Української Галицької Армії”, “Вшанування загиблих під Крутами” [46, арк.1; 55, арк.1-14], до них належали панахиди та Дні могил [20, арк.1-15]. У програмі для Українського Пластового Юнацтва зазначалося: “Відсвяткуйте свято 22 січня. Це велике свято українського народу мусить стати на першому місці серед усіх наших народних свят. У тому пам'ятному дні воскресла вона – Велика Україна – об'єднались всі українські землі під омофором Золотоверхого Києва” [144, арк.53-53зв].

Ще однією віхою становлення “культу героїв” була участь пластунів у русі охорони воєнних могил. Даний рух виник у червні 1921 року у Львові, де діяв Крайовий комітет охорони воєнних могил, на чолі з І.Крип'якевичем та Б.Гнатевичем [250]. Товариства мало виявляти та доглядати могили загиблих у національно-визвольних подіях вояків на рівні загальнонаціональних акцій.

Внаслідок ретельної краєзнавчої роботи пластунів Волині було виявлено та впорядковано чимало стрілецьких могил. Тут під час вшанування пам'яті героїв священники відправляли панахиди, пластуни в одностроях несли урочисту варту, лунали український гімн, пластові і січові пісні і т.д. У цій сфері діяльності особливо відзначилися Володимир-Волинський і Луцький коші [46, арк.1] та Почаївський курінь [97, арк.31]. Особливе місце у

становленні “культу героїв” відводилося Берестечку. На Козацьких могилах, всупереч польській владі, пластуни піднімали хрести, вивішували українську національну символіку, насипали кургани, молилися, приймали пластову присягу, тощо.

Таким чином, “культ героїв” був протестом проти польської влади, засвідчував участь кращої молоді у процесі державотворення і підтверджував факт, що на зміну полеглим героям, прийдуть нові борці. Така діяльність пластунів безумовно мала політичний характер, який сприяв пошукам шляхів реалізації ідей та планів і зближенню з українськими політичними партіями. Отже, уже з самого початку пластуни залучалися до діяльності партій. Варто зазначити, що це було особливістю волинського Пласту, адже в Галичині пластовий провід у жодному разі не допустив би членства свого юнацтва в будь-якій партії.

Однією з популярних на Волині була Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП). Вона виникла 14 березня 1926 року у Львові. [95, арк.10-13зв.; 117, арк.3]. Тоді ж ідеї УСРП поширюються і на Волинь.

У Рівному штаб УСРП розмістився в будинку секретаря місцевого партійного осередку С.Семенюка по вулиці Галлера 29, тут же розташовувалася і пластова домівка [68, арк.62; 71, арк.24]. Він залучив до своєї партії пластунів Рівненського, Здолбунівського, Кременецького і Луцького повітів [75, арк.3; 117, арк.3]. Активну роботу на користь УСРП проводили такі знані пластові виховники як Іван Казимірський (с. Басів Кут Рівненська гміна) [70, арк.155], Неофіт Шахрайчук, Калістрат Довгій (с. Малий Житин Рівненська гміна), Євген Осипчук (с. Олександрія Олександрійська гміна) [105, арк.11, 36-37], Іван Ужва (с. Вовкушів Межиріцька гміна) [129, арк.3-6], Ганна Язвінська, Павло Гонтар, Ганна Серга (м. Рівне) [107, арк.18], Іван Шолудько, Олексій Прищепа, Герасим Фурман (с. Чудниця Гощанська гміна) [76, арк.4], Микола Левінчук (с. Дубова Долина Клеванська гміна) [120, арк.7-7зв.], Микола Шафранський (с. Майків Майківська гміна) [86, арк.6; 132, арк.1]. Членами партії були цілі курені з м.

Межирічі [131, арк.2-5], м. Клевань [120, арк.7-7зв.], с. Гоща, с. Тучин, с. Шубків [76, арк.4, 8-12] та інших міст і сіл Рівненського повіту.

Пластунів в УСРП приваблювали самостійницькі державотворчі ідеї, а також програма сприяння розвитку молодіжних організацій, зокрема спортивних. Так, у циркулярі за номером 3/33 Головного секретаріату УСРП у Львові, адресованому усім повітовим партійним осередкам рекомендувалося: "... допомогти спортивним молодіжним організаціям, їх рухові, і навіть їхнім забавам, щоб молодь жила тілом і душею, і була вихована в дусі ідей поступу, народовладдя, народного визволення і соціалізму" [140, арк.2-3]. На Волині партія активно сприяла створенню нових пластових гуртків [117, арк.3]. Її керівники постійно відвідували пластові заходи, були членами комісії по прийому пластових умілостей, тощо.

Після заборони Пласту, УСРП продовжувала підтримувати молодіжний рух. Пластові гуртки перебували під опікою послів і сенаторів від цієї партії. У звіті аспіранта слідчого відділу державної поліції Рівненського повіту Б.Маєрського повітовому старості від 12 жовтня 1928 року читаємо: "Пласт на цих землях субсидіюється українськими націоналістичними послами Власовським і Серветником" [64, арк.21]. Пластуни в свою чергу охороняли мітинги організовані осередками УСРП. Особливе враження на місцеве населення справила присутність пластунів у якості охоронців посла Сергія Козицького на мітингу в с. Гоща Рівненського повіту 10 жовтня 1927 року. Вісім тучинських юнаків, одягнутих в однострій, оточили посла щільним півколом, і не розімкнули стрій аж до завершення мітингу [63, арк.310]. У вересні 1928 року пластуни демонстрували свою підтримку послу Івану Власовському в Олександрії, у жовтні - послу Степану Жуку у Степані і т.д. [73, арк.99, 130].

Значно пожвавлювалося пластове життя у період парламентських виборів 1928 і 1930 років. Наприклад, у 1930 році за соціалістів-революціонерів агітували 20 місцевих пластунів у Клевані [120, арк.7-7зв.], 10 - у Гощі, майже 20 – у Тучині [76, арк.4, 8-12]. Подібні явища спостерігалися по всьому

Рівненському повіту [111, арк.1], де партія мала найбільше прихильників [75, арк.3]. Пластуни виконували роль інструментів та засобів проведення зборів і агітації серед селянства.

Популярними серед пластунів були ідеї Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). Ця партія виникла 11 липня 1925 року у Львові [1, арк.21; 2, арк.14]. Її діяльність на Волині була тісно пов'язана з "Просвітами" [259, с.121-126]. Нами встановлено, що навколо УНДО переважно гуртувалися пластуни Рівненського та Володимир-Волинського повітів.

Перший осередок партії на Рівненщині виник у повітовому центрі напередодні виборів 1928 року [117, арк.1-2]. Партію підтримували такі відомі активісти пластового руху як Василь Ярмолук, Пантелеймон Либак, Степан Ворнік [118, арк.33], Олександр Серветник, Микола Негребецький, Нестор Кузьминець [104, арк.132-133зв.; 122, арк.1] та ін. Цікаво, що засновник Пласту у Клевані, вчитель Іван Оболонський був кандидатом у сенат від Рівненщини. Він зібрав найбільшу кількість голосів у гміні. Пізніше І.Оболонського призначили головою повітового Комітету УНДО [104, арк.132-133зв.; 117, арк.1-2].

На чолі Володимир-Волинського осередку партії стояв комендант ОПК Арсен Річинський [77, арк.73]. У 1929 році його як провідного пластового і громадського діяча було направлено до Центрального Комітету УНДО у Львові для спільного пошуку шляхів виведення Пласту з підпілля в якості нової культурно-просвітньої організації [147, арк.49].

Своїх прихильників серед пластунів мала і Комуністична партія Західної України (КПЗУ), під її впливом перебували юнаки м. Почаїв [176, с.30-44] і м. Радивилів [174, с.9-17]. Особливо популярними серед значної кількості пластової молоді Волині були листівки та різноманітні маніфести комуністичної партії, про що свідчать виявлені нами поліцейські рапорти складені під час обшуків пластунів і пластунок [149, арк.1-2].

Окремі пластуни розділяли симпатії Українського селянсько-робітничого об'єднання (Сельроб), легалізованого різновиду КПЗУ. Воно було створене в жовтні 1926 року. До заборони у вересні 1932 року, Сельроб фактично стояв в опозиції до українського національного руху [259, с.71-77]. Члени селянсько-робітничого об'єднання мали свій погляд і на пластовий рух. Наприклад, один з представників партії заявляв, що “боїться мілітаризму Пласту, боїться тих пагонів та зброї, яку носять пластуни” [247]. Ідеї Сельробу були популярними серед пластової молоді Кременеччини [340, с.49]. До складу Окружного Комітету партії входив курінний Леонтій Малкуш з Почаєва [159, арк.72].

Отже, волинський Пласт, всупереч загальноскаутській ідеї позапартійності, підтримував політичні права українців у межах Другої Речі Посполитої. Підсумовуючи сказане, важливо зазначити, що не зважаючи на різні політичні пріоритети це не вплинуло на загальну якість пластового руху в краї. Більше того, участь у роботі партійних осередків сприяла тому, що пластуни уже з молодих літ ставали національно-свідомими людьми і самі пропагували ідеї національної єдності.

Підтримували пластуни і радикально-налаштовані організації такі як УВО та ОУН. Українська Військова Організація була заснована у 1920 році. Її вплив відразу поширився по території України. Зіновій Книш писав, що процес становлення організації та визначення її орієнтирів прискорився після рішення Ради Амбасадорів 14 березня 1923 року про передачу Західної України Польщі. “Силою обставин, - зазначав автор, - Українська Військова Організація стала єдиним ні від кого незалежним і в собі суверенним, незв'язаним ніякими союзами та зобов'язаннями речником не тільки збройної, але й політичної боротьби української нації” [263, с.19]. Газета ”Сурма“ писала: “УВО є організацією, для якої тільки інтерес української нації є й буде вирішальний у її діяльності... Не думає УВО служити інтересам чужих народів... УВО не ставить терористичної діяльності як виключного завдання ... Вона є революційною організацією, якої основним завданням є пропагувати думку загального

революційного зриву українського народу з остаточною метою створити власну національну самостійну і з'єдинену державу” [244].

Пластунів в УВО приваблювали романтизм революції, ідеалізація борців, полеглих за визволення України, елітарність її членів: військовий вишкіл, освіченість, шляхетність і т.д. Важливо зазначити, що участь волинської і галицької пластової молоді в Українській Військовій Організації розпочиналася за різних обставин. У Галичині УВО використовували легальний Пласт як прикриття, коли “можна було ідеально проводити кадрово-військову роботу без зайвого привернення уваги до себе зі сторони польської влади” [148, арк.21]. У той же час ми прийшли до висновків, що на Волині перші прояви діяльності пластунів в УВО були пов'язані із заборонаю Пласту.

Вперше питання залучення волинських пластунів до УВО було винесене на розгляд Олександрійського з'їзду. У засіданні брали участь п'ять представників Крайової Команди УВО, а саме Левицький, Мурський, Навруцький, Гладкий, а також члени повітової Команди УВО в Рівному. Присутні обговорювали питання співпраці Пласту з УВО у разі заборони молодіжного спортивного товариства. Після закінчення наради С.Левицький призначив С.Семенюка офіцером Крайової Команди УВО та її зв'язковим з Галичиною [82, арк.11].

Початок діяльності волинських пластунів у лавах УВО, згідно документів слідчого відділу державної поліції в Луцьку, датувався часом повернення С. Семенюка, С.Ворніка, П.Гонтаря у вересні 1928 року з пластового табору у с. Підлюте на Галичині. Перший осередок УВО С.Семенюк створив на базі нелегального куреня Пласту при українській приватній гімназії в Рівному. Його членами стали активісти пластового руху Сергій Іллюк, Феодосій Роботницький, Василь Саблій, Михайло Блахарчук, Анатолій Довгопольський, Ростислав Волошин, Андрій Марченко [97, арк.65]. Павло Гаврилюк з Олександрії, на допиті в постерунку поліції у жовтні 1930 року згадував, що С.Семенюк після заборони Пласту в краї говорив: “Пласт уже не відродиться і пора нам переходити до чисто дорослої організації, якою є УВО” [273, с.55].

Крім С.Семенюка відбором кадрів для УВО на Волині займалися Арсен Річинський, Олександр Цинкаловський [147, арк.2, 43], над створенням жіночого підрозділу в УВО працювала Ганна Язвінська [82, арк.11] та інші.

Починаючи з 1929 року пластуни включаються в роботу Організації Українських Націоналістів. Рішенням Празької конференції керівного активу ОУН та УВО, остання “стала збройним підрозділом ОУН і продовжувала діяльність для зовнішньопропагандистських цілей та для відтягання, як довго це вдасться, уваги ворожої поліції від цілості ОУН на її бойову референтуру” [263, с.86-87]. Комендант Рівненського повітового слідчого відділу Ст.Стжемецький у зверненні до всіх управлінь поліції від 10 липня 1931 року писав: “ОУН прагне до цілковитого опанування юнацтвом, об’єднаним в українську скаутську організацію Пласт і включенням його до власних лав” [61, арк.6]. Підтвердженням цьому слугувала Програма виховання в ОУН, яка у загальних положеннях збігалася з програмою виховання пластової молоді [251, с.402-407].

Пластуни розповсюджували серед населення друкований орган УВО газету “Сурма” та видання ОУН - часописи “Розбудова нації”, “Юнацтво”, “Юнак”, брошури “Як боротися за виховання української молоді”, “До боротьби за душу української дитини”, “Літопис Червоної Калини”, листівки, бюлетені Крайової Екзекутиви ОУН, тощо. Особливо успішно доставкою партій націоналістичної літератури в 10-200 примірників займалися Л.Тижук (с. Межирічі Рівненський повіт) [70, арк.185], М.Боровський (с. Олександрія Рівненський повіт) [100, арк.12], Н.Романчук (с. Тютюковичі Рівненський повіт) [102, арк.37], Р.Волошин (с. Озеряни Дубнівський повіт) [135, арк.18], С.Семенюк [71, арк.46] та Г.Язвінська (м. Рівне) [153, арк.13], Б.Шашкевич, О.Цинкаловський, В.Процюк (м. Володимир-Волинський) [158, арк.60-60зв.], О.Кудря (с. Степань Костопільський повіт), А.Закоштуї (с. Лаврів Луцький повіт), І.Скопюк (м. Луцьк) [340, с.39, 83, 154] та сотні невідомих підпільників з Пласту, яких постійно відстежувала польська влада.

Пластуни займалися організацією протестів, саботажів. Їх осередки діяли як з власної ініціативи, так і за вказівками провідників націоналістичного підпілля. На Рівненщині, наприклад, акціями спротиву керував С.Семенюк [70, арк.143], пізніше його замінив Яків Казимірський [70, арк.155]. Для участі в протестних заходах пластуни проходили спеціальну підготовку. Вишкіл переважно проводився у нічний час [78, арк.57; 124, арк.5]. Молодь тренувалася різними способами пошкоджувати телефонні і телеграфні проводи, псувати залізничне полотно [113, арк.14], вивчала військову картографію, найбільше уваги приділялося запам'ятовуванню схематичних позначень транспорту і шляхів сполучення [97, арк.30]. Пластун М.Шафранський згадував, як його інструктували: “Кожен член УВО мусить зберігати перед поляками свою діяльність в таємниці, так щоб кожен був готовий до збройного виступу ... Належить застосовувати якнайжорсткіший терор, вдаватися навіть до вбивств осіб найбільш небезпечних для українського народу” [70, арк.103].

Отримавши відповідні знання, волинські пластуни по-своєму зустрічали різноманітні свята, що проводилися на державному рівні. Особливо масові протестні акції проходили напередодні Дня незалежності Польщі. Пластова молодь розсилала листівки із закликами бойкотувати святкування, зривала проведення урочистостей, на парканах з'являлися українські патріотичні гасла, вивішувалася українська символіка, псувалися пам'ятники відомим політичним діячам Польщі та солдатам польської армії, заляпувалися багном портрети державних діячів, зривалися офіційні таблички на установах, учнівська молодь біла вікна в школах [145, арк.5].

У ніч з 10 на 11 листопада 1928 року в селі Глинськ Рівненського повіту було вивішено чорний транспарант з написом “Десять років Україні сумно в неволі ворожій!”. У с. Басів Кут Рівненського повіту з'явилися на будинках і парканах написи “Геть десятиліття Польщі!”, “Ще не вмерла Українська Республіка незабутня!” та ін. [161, арк.15-16]. Наприклад у листопаді 1930 року поблизу села Чудниця Рівненського повіту вздовж Сеймової дороги на обочині були викопані в землі герб України і заклики “Нехай згине Польща!”, “Смерть

ляхам!”, “Нехай живе Україна!” [70, арк.144; 78, арк.107]. Молодь псувала телефонно-телеграфні дроти в околицях міста Рівне, сіл Обарів, Олександрія, Святе [70, арк.155; 78, арк.50, 56], вимазувала смолою обеліски і пам’ятники [97, арк.65; 163, арк.7-9зв.], готувалася підірвати пам’ятник Маршалку Пілсудському в Корці [96, арк.12; 97, арк.106; 146, арк.14-16]. Пластуни Кременця заклеювали портрети Ю.Пілсудського, розкидали писані від руки відозви до українського населення. Поліція неодноразово напередодні свят виявляла на окремих ділянках доріг розбите скло, яке мало завадити пересуванню кінноти та транспорту. Подібні акції мали місце по всьому воєводству.

Відразу після переходу Пласту в підпілля та поширення в його колах ідей УВО-ОУН, пластова молодь почала збирати зброю (російські та австрійські карабіни, револьвери, гранати, набої). Протягом 1928-1931 років поліції вдалося виявити склади зброї в с. Межирічі, с. Самостріли [71, арк.98, 119, 131; 93, арк.1-35], с. Олександрія [76, арк.30; 100, арк.11-12], с. Городище Рівненського повіту [79, арк.66], с. Підзамче Дубнівського повіту [158, арк.10-15] та ін.

Пластуни відкривали банківські рахунки на які надходили кошти для місцевих осередків УВО-ОУН від Крайової Команди у Львові та з Варшави. Лише протягом першої декади вересня 1929 року активна пластунка, член УВО-ОУН Ганна Язвінська зняла з рахунків близько однієї тисячі злотих [101, арк.9]. Відповідно до директив ОУН, збирала молодь і кошти на “бойовий фонд УВО” [340, s.130] та “фонд політв’язнів” [78, арк.107; 106, арк.11].

Терористичні акції ОУН-івського підпілля в Галичині і систематичні саботажі на Волині були однією з підстав для так званої пацифікації (умиротворення), здійсненої польською владою. Вона намагалася шляхом масових репресій проти населення ліквідувати сили опору. Ці заходи протягом 1930 року відчули на собі пластуни, учасники УВО-ОУН. Хвиля арештів прокотилася повітами усієї Волині. Найбільших переслідувань зазнали курені у с. Городище, с. Тучин, с. Межирічі, с. Сапожин, с. Невірків, с. Шубків [78, арк.148-185; 79, арк.7-89], с. Майків, с. Дуліби [70, арк.208], м. Рівне [130,

арк.1-2], с. Олександрія [96, арк.16-24], с. Клевань [120, арк.7-7зв.] Рівненського повіту. Северин Левицький у своїх спогадах в еміграції писав, що у цей час: “... не було майже ні одного процесу ОУН, в якому не виступала б, як оскаржена, пластова молодь” [180, с.64]. Така політика на деякий час призупинила діяльність підпільних осередків.

Комендант поліції Рівненського повіту Й.Томек у зверненні до всіх поліцейських дільниць у повіті від 2 червня 1933 року писав: “Волинські пластуни становлять для ОУН резерв з якого та організація черпала кадри уже належно виховані на українській націоналістичній ідеології і здисципліновані” [121, арк.28]. До ОУН на Волині приєдналася не тільки молодь зі значним досвідом роботи у Пласті і УВО, але й молодші пластуни. Так першими до лав молодіжної організації ОУН-Юнак вступили пластуни Кременця [85, арк.101-108] і Луцька, пізніше до них приєдналися й інші пластові гуртки Волині [162, арк.14].

Поліцейські архіви переповнені повідомленнями про діяльність пластунів, серед них коменданта Окружного осередку ОУН (Рівненський, Дубенський, Здолбунівський, Костопільський повіти) Ростислава Волошина (м. Костопіль) [114, арк.58], активістів ОУН пластунів Сергія Іллюка (м. Рівне) [108, арк.45-52], Олександра Кудрю (с. Степань Костопільський повіт) [90, арк.2-19], Олександра і Якова Буслів (с. Клевань Рівненський повіт), Романа Морозюка (с. Бугаївка Дубнівський повіт), Теодора Додза (с. Підзамче Дубнівський повіт), Павла Вітрука, Григорія Лишневича (м. Ковель), Леонтія Малкуша (м. Почаїв Кременецький повіт), Ігоря Шубського, Володимира Гоцького (м. Кременець), Івана Скопюка, Олександра Куца (м. Луцьк), Ананія Закоштуй (с. Лаврів Луцький повіт), Івана Дзюми (с. Мілуш Луцький повіт), Марії Мясковської (м. Володимир-Волинський) [340, s.8, 46, 49, 67, 68, 71, 83, 97, 151], приналежні до ОУН родини Тижуків (с. Межирічі) [105, арк.1-3], Роботницьких (с. Клевань) [89, арк.50-204], Квасів (с. Підзамче) [334, s.15] та ін.

Участь пластової молоді в УВО-ОУН була наслідком багаторічної, спланованої, кропіткої роботи багатьох пластових куренів під керівництвом досвідчених наставників, а також впливу Галичини в напрямку виховання національно-свідомого, волелюбного покоління. Не останню роль в цьому звичайно відіграла асиміляторська політика уряду Польщі. Присутність уже ідеологічно підготованих пластунів була важливим фактором успіху в роботі підпільних організацій. Частина представників пластового руху навіть увійшла до керівного складу підпільних крайових осередків.

Таким чином, Пласт у Другій Речі Посполитій став вагомим чинником суспільного і громадського життя зденаціоналізованої Волині. Взяті у комплексі культурно-освітня робота, фізичне виховання, таборування і туризм, політична діяльність забезпечили усесторонній розвиток світогляду пластунів і пластунок. Таке виховання на основі народних традицій сприяло створенню нового ідейно-підготованого і патріотично-налаштованого покоління. Сам факт популяризації української справи дітьми і молоддю засвідчив значний поступ у національному розвитку краю.

РОЗДІЛ 4

СТАВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ВЛАДИ ДО ПЛАСТОВОГО РУХУ НА ВОЛИНІ

4.1. Волинський Пласт у документах центральної і місцевої влади

Протягом 20-30-х років ХХ століття скаутський рух на Волині набрав досить відчутної сили і розмаху. Пластові гуртки як центри культурного і фізичного виховання молоді діяли в м. Рівне, с. Тучин, с. Межирічі, м. Луцьк, м. Кременець, м. Остріг, м. Володимир-Волинський, м. Здолбунів та інших містах і селах. Пластуни проводили активну просвітницьку роботу серед українського міського і, що важливо, сільського населення краю.

Місцева польська влада з підозрою ставилася до Пласту. Скаутські гуртки уже з перших днів існування перебували під пильним оком цивільних і військових установ: адміністративної влади, поліції, розвідки та контррозвідки (2-ий відділ Головного штабу), військової жандармерії, військ охорони пограниччя (Корпус Охорони Пограниччя). Їх діяльність була направлена на придушення усіх проявів національно-культурних прагнень учасників пластового руху.

У межах адміністративного поділу Польщі, Волинське воєводство було другим по величині після Поліського. Воно займало 8,9 % території Речі Посполитої [298, с.229] і складалося з Дубнівського, Горохівського, Ковельського, Кременецького, Любомльського, Луцького, Рівненського, Сарненського, Володимир-Волинського і Острозького (з 1 січня 1925 року Здолбунівського) повітів, розділених на гміни. Адміністративним центром воєводства був Луцьк.

Вищою адміністративною владою у краї було Волинське воєводське управління (Urząd Wojewódzki Wołyński) на чолі з воєводою, який виконував функції представника уряду і координатора всієї державної адміністрації на підпорядкованій території. Такий подвійний характер посади робив можливим

перетворення інституту самоврядування на слухняного виконавця волі уряду. Відповідно лише з 1921 по 1926 рік на Волині змінилося 8 воєвод, які проводили то політику національної асиміляції (С. Сроковський) то державної асиміляції (А.Дебський, В.Мех) [300, с.250]. Воєводи підлягали повітові старости, які співпрацювали з органами місцевого самоврядування, президенти Рівного, Луцька і Ковеля та репресивно-каральні органи.

У компетенцію воєводського управління входили: нагляд за політичним та економічним життям воєводства, організація боротьби з національно-визвольним рухом. Воєводський комісаріат державної поліції (Wojewódzka Komenda Policji Państwowej) в Луцьку очолював окружний комендант, який призначався міністром внутрішніх справ і керував повітовими командами поліції. Останні координували дії державної поліції в боротьбі з національно-визвольним рухом. Повітовим командам у свою чергу підлягали постерунки (posterunek - місцева дільниця поліції), що охоплювали одну або декілька гмін та агентури. Постерунки забезпечували тотальний контроль за всіма виявами національно-суспільного життя та придушення політичного і національного рухів. Омелян Тарнавський (Мелько, Б.Скобар) член куреня старших пластунів “Лісові Чорти” в своїх споминах писав: “... на Волині всевладний пан – то постерунковий, кого гірше бояться, як самого чорта” [191, с.41]. Завдання агентур полягало у виконанні розвідувальної і правової функцій.

Староства склалися з рефератів (referat - відділення), компетенція яких не завжди обмежувалася одним повітом і експозитур (ekspozytura - філія). При воєводському управлінні та староствах діяли і відділи безпеки (Wydział Bezpieczeństwa), головною функцією яких був контроль за діяльністю політичних і національних організацій, а також забезпечення громадського правопорядку.

Воєводські відділи безпеки склалися з трьох підрозділів: політичної безпеки (у діловодстві, а саме архівному, маркувався літерами “ВВ”) та у справах громадського (“ВР”) і національного порядку (“ВН”). У цій сфері

діяльності вони підпорядковувалися воєводському управлінню, а у внутрішніх службових справах – Головному управлінню державної поліції [308, с.40].

В 1926 році функції політичної поліції були передані новоствореним слідчим відділам (Wydział Śledczy) повітових команд поліції, в складі яких виділялися бригади з політичних дізнань. Тому, польська влада була добре поінформована про різні вияви організаційної, політичної і громадської діяльності українського визвольного руху, в тому числі і молодіжної організації Пласт.

Передвоєнні уряди Польщі були представлені двома головними політичними таборами – ендеками (націонал-демократами) та пілсудчиками (прихильниками політичної лінії Ю.Пілсудського). Вони вели протиборство за перемогу своїх концепцій, відповідно інкорпорації та “прометеїзму”. Урядові кола, виробляючи свою політику щодо Волині, також враховували діяльність українських молодіжних організацій, певна увага приділялася і Пласту.

Фактично, з перших днів існування, український скаутинг був під постійним наглядом польської влади. Вирішальну роль у спрямуванні діяльності польської репресивно-каральної системи проти пластового руху відігравали директивні документи Міністерства внутрішніх справ і Волинського воєводського управління. Нами виявлено понад 60 таких документів. В основному це розпорядження, накази, інструкції складені на основі тижневих, місячних, кварталних і річних звітів органів поліції різного рівня, конфіденційних інформацій, спеціальних аналітичних досліджень. Ці документи свідчать про те, що різноманітні прорахунки формального чи практичного характеру, допущені аналогічними польськими молодіжними організаціями їм “пробачалися”, що ж до українців, то вони викликали гостру реакцію з боку влади, переслідування, арешти, заборони.

Ендеки, які були при владі до травневого перевороту 1926 року, прагнучи створити однонаціональну польську державу, намагалися якнайшвидше асимілювати представників непольських меншин. З цією метою вони не виключали навіть насильницькі методи. Газета ендеків “Słowo Polskie” від 19

серпня 1922 року писала: “Всі новоутворені національні держави (тобто Польща, Чехословаччина, Румунія та Югославія) стоять перед однією і тією ж трудностю без сумніву найважчою і найважливішою, якщо йдеться про зміцнення свого існування: нею є національні меншини... Вони являються тією найбільшою історичною силою, що працює проти зміцнення всіх новоутворених національних держав, це і є та головна небезпека...” [346]. Така асиміляторська політика суперечила прийнятій 17 березня 1921 року Конституції, яка проголошувала демократичні свободи та рівність громадян перед законом, а також гарантувала право на розвиток національної культури, мови, релігії, звичаїв, відкриття шкіл, виховних і громадських закладів [336, s.31-34].

Польські націонал-демократи сподівалися швидко інкорпорувати Західну Україну в склад Польщі. З цього приводу видатний український письменник Улас Самчук писав: “Браком національної свідомості хотіли скористатися поляки вважаючи, що зрусифікована на горі і неграмотна внизу, невиразна, “тутешня”, хохлатсько-малоросійська Волинь є для них найкращим матеріалом для чергової денаціоналізації” [311, с.4-5].

Першу програму політики щодо українців проголосив у 1923 році тогочасний прем'єр-міністр Владислав Сікорський. Він перший, як представник уряду, офіційно виголосив постулат, так званої, державної асиміляції національних меншин на східних територіях держави. Програма державної асиміляції була покликана максимально обмежити релігійне, культурно-освітнє і політичне життя населення східних земель [333, s.2]. Великої шкоди українській справі заподіяв головний ідеолог націонал-демократів міністр освіти Станіслав Грабський. Висунута ним концепція відсталих “племінних культур” – поліщуків, волинян, гуцулів, подолян [335, s.10-12] та інших “русинів”, “русських” (“rusyny”, “ruski”), як почали називати українське населення “східних кресів” [268, с.106-107], підносилася до рангу офіційної політики Другої Речі Посполитої.

У міжвоєнній Польщі було збережено багато законів, прийнятих ще в Австро-Угорській імперії. Так залишилися діючими численні закони, що стосувалися діяльності громадських інституцій, молодіжних товариств і спілок, приватних навчальних закладів та інших сфер суспільного життя. Проте така специфічна наступність створювала правовий хаос, який використовувався для посилення національної дискримінації на етнічних українських землях. Це підтверджує і виступ Ст. Грабського на з'їзді воєвод східних земель: “Якщо на Волині і Поліссі йдеться про те, щоб не допустити український рух, то у Східній Галичині справа йде про зменшення тих здобутків, яких українці добилися за австрійських часів” [268, с.126-127].

Головним правовим документом, що визначав діяльність громадських інституцій, а отже і Пласту, залишалось розпорядження Генерального комісара східних земель Про організації та спілки від 25 вересня 1919 року. Воно повторювало багато положень досить ліберального Закону про товариства, що діяв у Східній Галичині з 1897 року і був обов'язковим для виконання лише на “східних землях”. Розпорядження визначало головні засади по заснуванню, веденню та припиненню діяльності спілок. У тексті обумовлювалося право втручання владних структур у внутрішні справи громадських організацій і наводилося чимало обмежень щодо їх створення та розвитку. Серед інших виділимо те, що неповнолітня молодь, яка навчалася (на практиці – вся молодь середніх навчальних закладів), не мала права самостійно засновувати свої товариства і могла брати участь лише в тих громадських інституціях, статuti яких відповідали статутам навчальних закладів [266, с.34]. Таким чином, Пласт як суто молодіжна організація самостійно існувати не міг. Волинські пластуни в даній ситуації знайшли оригінальний вихід – вони засновували свої організації при “дорослому” товаристві “Просвіта”, яке взяло на себе відповідальність за виховання неповнолітньої молоді.

Волинське воєводське управління відразу сприйняло молодіжну організацію Пласт як “провійськову, ідеологічно-політичного характеру, члени якої були спроможні не лише проводити агітаційну діяльність, але й у

майбутньому організувати саботаж і терор”. В одному з звернень воєводи до всіх повітових старост читаємо: “Статут товариства “Просвіта” передбачає створення спортивних секцій, які повинні сприяти фізичному розвитку відділів “Просвіт”. Проте цілі цього задуму далекі від дійсності. Вони перевищують повноваження визначені статутом і, що найголовніше, йдуть у розріз із інтересами безпеки Речі Посполитої. На перший погляд здається, що засновані протягом 1923 року спортивні секції при “Просвітах” у Луцьку, Здолбунові, Острозі і Ковелі займаються фізичним вихованням, навчають плавати, грати у футбол, приділяють увагу легкій атлетиці. Враховуючи досвід 1922 року, коли в Галичині напередодні виборів Українська Військова Організація за підтримки пластунів провела широкомасштабну саботажну акцію, можна зробити висновок: пластові гуртки – це осередки військових організацій, які зараховують себе до світового скаутингу лише для конспірації. Подібні гуртки “Просвіта” планує заснувати при кожному своєму відділі на Волині. Зважаючи на характер і цілі цих псевдоспортивних секцій, наказую встановити пильний нагляд за кожним таким осередком” [110, арк.1]. Подібні розпорядження Волинського воєводи були постійними і визначали систему роботи репресивно-каральних органів.

Дотримуючись курсу політики нового прем’єр-міністра Польщі Вінценти Вітоса, який у червні 1923 року активно закликав польську громадськість і владні структури “запобігти терору і діяльності нелегальних організацій” [279, с.285], волинське воєводство вдалося до ліквідації пластових осередків і перших арештів їх членів. Фактично вже в перші дні свого існування було закрито гуртки українських пластунів в с. Олександрія Рівненського повіту [92, арк.7], м. Дубно, с.Радивилів Дубенського повіту [207]. Відповідно в директивних документах того часу, присвячених координації зусиль влади по легалізації організацій і союзів, воєвода посилався на те, що “такі радикальні заходи проводяться на підставі нелегалізованої діяльності гуртків” [136, арк.1,10]. Ці дії були покликані якщо не ліквідувати, то хоча б заповільнити розвій пластового руху.

Черговий прем'єр-міністр, призначений у лютому 1924 року, Владислав Грабський відразу проголосив, що в східних воєводствах слід “правити сильною рукою”. Новий кабінет підтримав пропозицію 2-го відділу Генерального штабу “поширити розвідку серед українського населення” для збільшення кількості достовірної інформації про діяльність українських товариств, в тому числі і Пласту, які підтримують будь-які відносини з УВО [3, арк.6-7]. Щоб запобігти національному розвитку українців, прем'єр домігся реабілітації старих російських та польських законів про “обмеження прав на збори організацій і товариств” [347, s.107]. Відповідно Волинський воєвода постановив: “У разі проведення вечорів, сходин, зборів без дозволу старост чи постерункових застосовувати адміністративні покарання до учасників і арешти до організаторів та ініціаторів” [70, арк.299].

Підвищення бюрократизації влади на місцях означало для Пласту не лише постійний контроль, але й обмеження проявів пластового життя, тобто скорочення кількості сходин, різнопланових гутірок, різноманітних піших і водних екскурсій, етнографічних і картографічних дослідницьких експедицій, зустрічей з побратимами-галичанами, представниками українського самостійницького руху та українськими послами в сейм і сенат. Більше того в одній з тез програми, присвяченої національним меншинам, які проживали в межах Другої Речі Посполитої, зазначалося, що “Українська скаутська організація може існувати лише як гілка загальнопольського Гарцержа” [165, арк.13]. У разі невиконання вимог пластовий гурток оголошувався “підпільним, антидержавним”, його закривали, а членів піддавали репресіям.

Це підтверджує і судовий процес, який проходив у серпні-вересні 1925 року над шістьнадцятьма кременецькими пластунами. Згідно рішення суду, хлопчаків ув'язнили і наклали адміністративне стягнення у розмірі від 25 до 1000 злотих з кожного. Їх звинувачували “в організації та участі у товаристві української молоді під назвою Пласт, яке приділяло увагу військовому вишколу і фізичній підготовці,... саме тому члени організації використовували методи конспірації”. Проте, рішення суду з часом було переглянуто і відкликано у

зв'язку з браком доказів вини. Учасників українського скаутського руху звільнили, а суму стягнень зменшили до 25-100 злотих. Так осередок Пласту у Кременці було закрито, будь-яку діяльність заборонено. Подібні судові процеси мали місце і в інших повітах Волинського воєводства.

Новий уряд, після травневого перевороту 1926 року і приходу до влади режиму санації (лат. *sanatio* - оздоровлення) на чолі з Юзефом Пілсудським, оголосив про зміну національної політики. Пілсудчики виступали за створення федерації Польщі, України і Білорусії шляхом відокремлення двох республік від Радянського Союзу, Волинь залишалася у складі Польщі. Цю концепцію підтримали близькі Ю.Пілсудському "федераціоністи" Л.Василевський, Т.Голувко, які наполягали на проведенні окремого курсу щодо Волині [294, с.38]. Його практичне здійснення пов'язане з іменем волинського воєводи Г.Юзевського.

Програма державної асиміляції, окреслена Міністром внутрішніх справ К.Млодзяновським, офіційне визнання отримала в серпні 1926 року. Вона ґрунтувалася на утвердженні прав меншин на деякі економічні, культурні та релігійні свободи [165, арк.1]. В свою чергу, Волинський воєвода Владислав Мех, на нараді керівників відділів воєводського управління в Луцьку 5 травня 1927 року, в своїй промові наголошував на тому, що: "...усі заходи, проведені у воєводстві, покликані гармонізувати директиви вищих органів влади з місцевою специфікою, щоб у русинській людності знайти друзів, а не ворогів" [156, арк.111-111-зв.]. Більшість сучасних українських дослідників вважають, що це був тактичний хід, задуманий пілсудчиками, як перехідний етап до культурної, а згодом і до національної асиміляції. Ми також притримуємося цієї думки.

Одним з таких "кроків до порозуміння" між владою і українськими спортивно-виховними організаціями, в тому числі і Пластом був декрет від 22 квітня 1927 року Міністра військових справ, маршала Ю.Пілсудського, спільно з Міністром внутрішніх справ і Міністром віросповідань та освіти про створення воєводського Комітету фізичного виховання і військового вишколу

на чолі з воєводою Вл. Мехом. Завдання Комітету полягало в координації діяльності Міністерств військових, внутрішніх справ та освіти з питань фізичного виховання та військової підготовки, налагодженні тісного співробітництва з органами самоврядування, наданні підтримки українським громадським організаціям фізичного та військового спрямування, формуванні фондів та розподілі коштів між цими організаціями [242]. Вочевидь, головна мета полягала в тому, щоб схилити українські товариства, у тому числі і Пласт, до співпраці з польськими властями.

Органи влади прекрасно усвідомлювали небезпеку пластового руху для польської держави, тому ретельно вивчали пластові документи і методики виховання. Збір інформації про Пласт на Волині проводився згідно з інструкціями Міністерства внутрішніх справ [143], відповідні закони дозволяли створити мережу конфідентів [342, s.6] та контролювати кореспонденцію [342, s.115-128].

Владу цікавило наступне: в яких населених пунктах Волині створені пластові осередки, їх чисельність, керівництво, соціальне походження, національність, вік, освіта, професія юнаків і дівчат, їх зв'язок з УВО, УСРП, УНДО, КПЗУ, Сельроб, Союзом української націоналістичної молоді, Українським студентським союзом, а з 1929 року з ОУН, участь у роботі “Просвіти”, “Союзу Українок”, “Відродження” та інших культурно-освітніх організацій і товариств. Репресивно-каральні органи відстежували чи займаються пластуни військовою підготовкою, чи опановують методи конспірації, чи співпрацюють з колегами в Галичині та еміграції, володіють спортивним інвентарем, яким чином формуються кошти Пласту [63, арк.282], чи проводять робочі з'їзди і табори [63, арк.275].

Влада контролювала надходження нелегальної літератури і періодики з університетських міст Європи і Галичини. З цією метою Волинське воєводське управління вимагало від повітових староств списки усіх нелегальних видань, популярних серед місцевого населення [74]. Після їх ретельної обробки у воєводському управлінні і погодження з органами державної цензури, воєвода

видавав розпорядження про обшуки з конфіскацією відповідних матеріалів [69; 80; 81]. Однією з перших вилучали методичну пластову літературу, а саме “Перша проба пластуна”, “Друга і третя проби пластуна” В.Кархута, “Життя в Пласті” О.Тисовського, “Як таборувати” Я.Козицького, такі періодичні пластові видання як “Молоде життя”, “Пластовий шлях” та українські націоналістичні – “Сурма”, “Бюлетень крайової езекутиви ОУН”, “Розбудова нації”, “Наше життя”, “Українська громада” та ін.

Поліцейські комісаріати зібрали велику колекцію різноманітних листівок із закликами боротьби за українську державність, накази та інструкції Верховної та Окружних Пластових Команд, листування з крайовим та закордонним проводом УВО та іншу пропагандистську націоналістичну літературу. Серед документів, вилучений у Клевани Рівненського повіту, архів пластового куреня ім. П.Дорошенка [104, арк.132-133зв.], пластові часописи “Скоб” та “Історія Пласту в Олександрії”, видані олександрійським куренем ім. Івана Богуна, альбоми з замальовками та фотографіями [76, арк.30]. Таким чином, зібрані органами управління різного рівня матеріали підтверджували активну діяльність пластових гуртків і куренів, як школи виховання національно-свідомих борців за Україну, і свідчили про участь пластунів у націоналістичному русі та державотворчих процесах.

Влада шукала привід, який би дозволив заборонити Пласт на Волині. Як прецедент було використано пластовий з’їзд в Олександрії Рівненського повіту в серпні 1927 року, у якому взяли участь близько 900 представників пластових організацій Станіслава, Львова, Ковеля, Луцька, Володимира-Волинського, Здолбунова, Острога, Кременця, Рівного, Тучина, Клевани та інших міст і сіл [44, арк.47]. Під час з’їзду польська влада мала нагоду ще раз пересвідчитися в популярності і зростаючій силі Пласту в краї.

Розв’язання пластового руху воевода розпочав з Рівненського повіту, відомого центру пластового життя на Волині. Владислав Мех, у директиві з грифом “Секретно”, рівненському старості від 8 грудня 1927 року наказував: “Закрити всі спортивно-виховні секції Пласт при “Просвітах” не пізніше 30

грудня 1927 року. Вилучити з внесенням до протоколу майно, кореспонденцію, літературу, бухгалтерські книги разом з чеками. Мотивувати заходи, проведенням з'їзду в Олександрії 19 серпня цього року, який підтвердив цілковите занедбання гімнастики і надання переваги військовій муштрі; підтримкою контактів з Верховною Пластовою Командою у Львові і надходженням від останньої матеріальної допомоги. Отже, усе вищесказане перевищує повноваження “Просвіти”, затверджені в її статуті. Тому наказую здійснити люстрацію (ревізію) усіх філій товариства “Просвіта”, паралельно з якою з 20 по 30 грудня провести повну ліквідацію пластових осередків”. Додатково воєвода вимагав зібрати наступну інформацію: чи вівся реєстр членів, зазначався їх вік, чи були пластуни одночасно і членами “Просвіти”, чи описувалася кореспонденція і з ким конкретно Пласт листувався, чи вірно велися бухгалтерські книги і чи зберігалися чеки, яким чином формувалися кошти, чи обумовлені джерела прибутку в статуті, чи погоджені вони з проводом організації або загальними зборами членів, чи існують бібліотеки і читальні, чи засновані осередки відповідно до правових приписів. Вл. Мех встановив кінцевий максимально допустимий термін виконання – 10 січня 1928 року [65, арк.1]. Рада “Просвіти” змушена була відреагувати і видала розпорядження Про ліквідацію всіх пластових осередків спортивно-виховної секції товариства “Просвіта” в Рівненському повіті від 24 грудня 1927 року [63, арк.316].

Щоб запобігти спробам відродити Пласт воєвода на початку 1928 року видав директиву, за якою “староста повинен повідомити засновників українського товариства скаутів - Пласт, що воєводське управління відмовить у дозволі на поновлення легальної діяльності цього товариства на підставі артикулу №5 “Розпорядження Верховного комісара Східних земель про товариства і союзи””. Згідно з цією постановою засновники могли звертатися з оскарженням рішення до Міністерства внутрішніх справ, але лише через повітового старосту. При цьому воєвода інструктував старосту: “...товариство Пласт не повинно розпочати жодної діяльності після заборони” [64, арк.8].

Ще деякий час після ліквідації Пласту Вл. Мех отримував повідомлення Рівненського повітового старости про те, що пластуни продовжують носити пластовий однострій, а найчастіше шапки “чорного кольору, в центрі малинові, зі срібною лілейкою на кокарді” [64, арк.13]. На що керівник відділу державної безпеки при Волинському воєводському управлінні П.Керн, за дорученням воєводи, відповідав: “Управління не знаходить правової підстави заборонити носіння шапок. Цей вияв є кращим, ніж якби він був законспірований, що становило б серйозну загрозу для державного ладу Польщі в майбутньому” [64, арк.14].

У дійсності ж Пласт продовжував існувати, але вже в підпіллі, яке утворилося на місці зделегалізованих старих гуртків, наприклад, у Рівному [162, арк.14], Луцьку [161, арк.15; 179, с.36; 189, с.39], Володимирі-Волинському [146, арк.14-16], Костополі [161, арк.15] і постійно виникаючих нових у Почаєві [161, арк.15], Кременці [161, арк.4], Радивиліві [162, арк.1-3зв.], Торчині [146, арк.14-16] та інших містах і селах Волині. Така діяльність товариства вимагала додаткових зусиль Волинського воєводського управління. Тому було затверджено відповідні постанови, які дозволяли розширити мережу конфідентів, контролювати кореспонденцію, стежити.

Боротьба карально-репресивних органів з Пластом була схвалена і відповідно профінансована виразником політики Юзефа Пілсудського на Волині, наступником Владислава Меха на посаді воєводи Генріхом Юзевським. Його “Волинський експеримент” передбачав повну інтеграцію Волині з Польщею. Юзевський мав на меті ліквідувати всі українські культурно-освітні установи, в тому числі і Пласт, які були пов’язані з Галичиною чи закордоном. Створення, так званого, “сокальського кордону” повинно було завдати організації руйнівного удару. Щоб уникнути хвилі обурення української інтелігенції Волині, воєвода підписав постанову, яка дозволяла засновувати нові місцеві організації і товариства, які б не мали прив’язки до Галичини. Пластовий актив Волині швидко зорієнтувався в ситуації і використав цей документ, як шанс вижити, розпочати легальну діяльність і тим самим зберегти

пластові ідеали в краї. Деякі гуртки українських скаутів почали змінювати назви і реєструватися як нові.

Більшість директив воєводського управління Генріха Юзевського, адресовані репресивно-каральним і адміністративним органам різного рівня, уже після розв'язання Пласту були спрямовані на відстеження його зв'язків з Верховною Пластовою Командою, українськими скаутськими організаціями в еміграції, Лігою Націоналістів, Українською Військовою Організацією, а з 1929 року з Організацією Українських Націоналістів.

Співпраця Пласту з Лігою Націоналістів викликала у воєводи особливу зацікавленість. Так, воєводське управління у своєму розпорядженні від 12 вересня 1928 року повідомляло усіх повітових старост про необхідність збору матеріалів про відносини цих двох організацій: “Ліга Націоналістів веде активну агітаційну і організаційну працю на всіх теренах, а особливо у середовищі таких товариств як “Союз Українок”, “Просвіта”, “Рідна школа”, “Пласт”, “Сокол”, “Луг” та інших. Ініціаторами виступають знані люди, здебільшого запідозрені у приналежності до УВО. Також їм допомагають провідники вищезгаданих товариств. В першу чергу націоналісти займаються революційною пропагандою в своїх організаціях і використовують їх членів для агітації в народі. Для підготовки мас до сприйняття ідей організуються відчити, вистави, забави, гуляння, урочистості, вечірки, з'їзди, які гуртують сотні, а інколи і тисячі учасників. Усі заходи носять антидержавний, прореволюційний настрій. Найактивнішими організаторами таких зустрічей є осередки “Лугу”, “Сокола” і “Пласту”. Ці товариства з часом повинні перетворитися на військові. Гуртки “Пласту” існують по всьому воєводстві. Пластунки і пластуни готуються до похідного життя і навіть займаються військовим вишколом” [64, арк.41].

Вже 17 вересня 1928 року голова Відділу безпеки П.Керн наказував усім старостам: “Звернути увагу на той факт, що акція по організації революційних боївок під виглядом Пласту може проводитися за завданням Ліги Націоналістів і слугувати для підготовки збройної демонстрації на Східних землях Польщі”

[64, арк.16]. Старости мали повідомити про осередки Ліги на Волині та її зв'язки з місцевою молоддю.

Зусилля воєводського управління були направлені і на виявлення пластунів членів УВО, оскільки ця організація прагнула зберегти українську військову традицію та підготувати військові кадри для боротьби за самостійність. Ідеальною базою для втілення мети в життя став Пласт. Наприклад, у розпорядженні начальника воєводського слідчого відділу Й.Недзяловського до комендантів державної поліції зазначалося: “За дорученням членів УВО планомірно створюються військові одиниці, які діють під прикриттям спортивно-гімнастичних осередків Пласту в Кременецькому і Володимир-Волинському повітах. Наказую повідомляти про усе підозріле” [98, арк.32]. “Також необхідно завважити те, - говориться в директиві співробітника відділу безпеки при воєводському управлінні Ст.Добржанського, - що провід УВО висилає інструкторів для роботи в Пласті, які повинні виховувати молодь і відбирати з середовища пластунів найбільш підготовлених і надійних для конспіративної роботи в УВО” [71, арк.1].

Генріх Юзевський підтримував постійну переписку з Міністерством внутрішніх справ про діяльність Пласту на Волині. Саме з Варшави надходили матеріали про участь волиняків-пластунів у міжнародному скаутському русі. Так, влітку 1929 року воєвода отримав відповідь на черговий запит, де повідомлялося, що: “Шість українських пластових куренів, сформованих у Чехословаччині з українців-емігрантів (серед яких були і волиняни), увійшли до складу ОУН. Вони підтримували дружні відносини з пластунами Берліна, Гданська, а також з пластовими осередками Східної Польщі”. В документі наказувалося: “...вжити необхідних застережних засобів, оскільки українські націоналісти спільно з Верховною Пластовою Командою Чехословаччини планують під час пластового джемборі (з'їзду) в Лондоні провести ряд українських маніфестацій” [72, арк.157]. Уже наступне розпорядження волинського воєводи було спрямоване на відстеження пластунів членів ОУН.

Таким чином, вирішальна роль у спрямуванні діяльності адміністративних органів влади у боротьбі з пластовим рухом належала різним директивам і правовим документам, складеним відповідно до політичного курсу держави. В результаті детального вивчення та налізу цих матеріалів можна стверджувати, що влада трактувала волинський Пласт як провійську, ідеологічно-політичну організацію, яка в майбутньому становила б загрозу для Польської держави. За таких обставин розгалужена репресивно-каральна система забезпечувала постійний контроль за волинським Пластом на різних рівнях.

4.2. Діяльність репресивно-каральних державних органів

Речі Посполитої проти прогресивної молоді краю

Повітові староства, в свою чергу, контролювали виконання усіх директив воєводства, вели переписку з військовими, судовими, учбовими, фінансовими установами, залізницею, поштою, телеграфом і слідкували за достатньою кількістю секретних співробітників у поліції.

Постерунки поліції, експозитури, слідчі відділи ретельно виконували накази і розпорядження Волинського воєводи і старост. Вони збирали інформацію при допомозі батальйонів військ охорони пограниччя, секретних співробітників, перлюстрації листів, картотек, особових справ пластунів, листів обліку, заведених у попередні роки поліцейськими комісаріатами, а також журналів обліку заарештованих, створених при експозитурах політичної поліції. Для збереження інформації про пластунів були розроблені спеціальні форми бланків, анкет, карток, облікових листів.

Особові справи укомплектовували протоколами допитів, біографічними матеріалами, фото, а за його відсутності словесним портретом, дактилоскопічними відбитками, зразками почерку польською і українською

мовами, характеристикою, списком знайомих, запідозрених у приналежності до УВО, ОУН. Першими заводилися справи на досвідчених пластових лідерів – скаутмайстра С.Семенюка з Рівного, інструктора і зв'язкового А.Річинського з Володимира-Волинського, старшого пластового розвідника В.Боровського з Олександрії, курінного І.Гібського з Кременця та інших відомих провідників пластової молоді.

Одним з напрямків контролю за діяльністю Пласту була координація зусиль староств і баонів (батальйонів) Корпусу Охорони Пограниччя, спеціальних військових частин, створених у вересні 1924 року для зміцнення східних кордонів Польщі [333, s.7]. Батальйони КОП розташовувалися в м. Здолбунів, с. Славута, м. Корець, м. Сарни та інших прикордонних населених пунктах Волині.

Офіцери розвідувальних відділів КОП-у на прохання повітових старост працювали над викриттям нелегальних осередків Пласту, встановленням їх чисельності, складали оперативні зведення про діяльність пластсприятя [71, арк.111], національно-виховну роботу в гуртках, агітаційні заходи пластових куренів [71, арк.115], діяльність кур'єрів [71, арк.107]. Військові, дотримуючись правил пролонгації паспортів та їх маркування, спеціально введеного для контролю за політично-підозрілими особами затриманими на кордоні, завжди відзначали пластунів.

Найбільше матеріалів про Пласт серед батальйонів КОП зібрав 3-й баон у м. Корець Рівненського повіту. Справами пластового руху тут займався офіцер-розвідник Забельський. Він регулярно звітував Рівненському повітовому старості про розвиток організації в м. Корець, с. Пашуки, с. Самостріли, с. Межирічі-Корецькі та с. Людвипіль. Особливо цінувалася органами влади інформація зібрана уже після офіційної заборони Пласту на Волині в 1928 році.

У звіті Забельського від 22 лютого 1929 року читаємо: “Згідно матеріалів двох донесень отриманих від агентів про існування “української організації військової Пласт” впливає, що це товариство діє законспіровано і має сильну розгалужену сітку осередків у даній місцевості... До провідників товариства

належать: Василь Горохович (с. Межирічі-Корецькі) – курінний інструктор, Павло Тижук (с. Межирічі-Корецькі) – курінний інструктор, Яків Тижук (с. Межирічі-Корецькі) – курінний інструктор, ад'ютант і зв'язковий, Василь Підстригач (с. Самостріли) – курінний, Арсен Тижук (с. Межирічі-Корецькі) – інструктор. Сходини проходять на конспіративних квартирах під виглядом товариських вечірок, зустрічей, аматорських театральних вистав. Встановлено господарів таких помешкань, серед них О.Ільченко (с. Пашуки), П.Пілай, Якимчук (с. Самостріли), Є.Пелех, Т.Горохович, І.Поліщук, Джурко (с. Межирічі-Корецькі)” [71, арк.98].

За власниками та їх будинками вівся постійний пильний нагляд. Таким чином було зібрано матеріали, які підтверджували, що: “... в будинку Пелех Євдокії, обидві доньки якої належать до Пласту, окрім організаційних нарад пластуни вправляються з піками” [71, арк.116]; “займаються підготовкою комедії “Бувальщина”, яку мають намір показати в с. Людвипіль. Ціль комедії – залучити людвипільську молодь у лави своєї організації, та ближче познайомитися з місцевим населенням. Репетиції щоразу проводяться за іншою адресою: 9 лютого – у Джурко, донька якого Оля належить до Пласту, 19-го – у Євдокії Пелех, 20-го – у Тихона Гороховича, 21-го – в Івана Поліщука. Дозвіл на показ вистави у Людвиполі від свого імені мало отримати товариство “Союз Українок” у Рівному” [71, арк.115].

У результаті довготривалої і кропіткої роботи офіцерами було складено повний список членів Другого пластового куреня ім. Симона Петлюри в Межирічах-Корецьких. До його складу входило два гуртки: чоловічий – 14 хлопців та жіночий – 10 дівчат. “Ця молодь займається пропагандою і закликає кожного українця вступити до Пласту, щоб під час наступного перевороту (революції) бути готовими відвоювати свій край” – доповідав агент №2 при КОП (Міша Нечипорук) [71, арк.118]. Основну масу пластунів склали діти знаних у краї патріотично налаштованих сімей, а саме Тижуків, Гороховичів, Пелехів, Поліщуків та інших.

Офіцером Забелським було викрито і роботу місцевих зв'язкових. Яків Тижук, відомий наставник пластової молоді, зв'язковий, який спільно з Степаном Семенюком, комендантом Рівненської ОПК, розбудовував українську скаутську організацію в краї, одним з перших потрапив у поле зору Корпусу Охорони Пограниччя. Так, службовець 3-го баону повідомляв про низку заходів, вжитих зв'язковим Межиріцького куреня Я.Тижуком для конспірації, і передавав тексти інструктивних розмов. Одну з таких бесід пластун провів і з членами родини. Він заборонив своїй двоюрідній сестрі, також пластунці, Лідії Рибчинській, бувати у колишнього вїта Софрона і зустрічатися з вчителем місцевої семикласної школи Р.Лісовським, оскільки її колеги по Пласту хвилюються, щоб дівчина випадково у розмові з цими людьми не розкрила якоїсь таємниці, адже “статут пластової організації забороняє спілкуватися чи перебувати у товаристві осіб, активних прихильників польської влади” [71, арк.115].

З матеріалів зібраних Забелським та агентами випливає, що навколо кожного пластового осередку в повіті була створена своя конспіративна сітка зв'язкових з розподіленими обов'язками. Так, Віра Черкаська, свого часу відома батальйонам КОП як успішна контрабандистка, займалася також доставкою пластової і націоналістичної літератури, кореспонденції і переправкою нелегалів за кордон [71, арк.98]. В свою чергу Тижук Лідія, активна пластунка, учениця української приватної гімназії в м. Рівне розповсюджувала пластову літературу і націоналістичні видання, звернення, маніфести УВО, ОУН серед своїх однолітків. Доставкою кореспонденції адресатам, наприклад, пластовому інструктору В.Гороховичу чи вїту Межиріцької гміни І.Підстригачу займався уже інший кур'єр. Він був настільки добре законспірований, що вдалося встановити лише його псевдонім – Петро Книш [71, арк.107].

При баонах КОП складали і морально-психологічні характеристики на членів гмінних управлінь, які сприяли розвитку Пласту. Вищезгаданий Забелський повідомляв, що з одинадцяти працівників адміністрації

Межиріцької гміни, лише двоє лояльні до влади, решта – підтримують І.Підстригача, активного провідника пластового та українського націоналістичного рухів [71, арк.107, 111].

Офіцери також повідомляли повітовим командам поліції і про склади зброї, виявлені під час обшуків помешкань, стодел, хлівів і льохів пластунів в Самострілах, Межирічах-Корецьких та інших прикордонних населених пунктах Волині [71, арк.98]. Таким чином, матеріали, що надходили від батальйонів Корпусів Охорони Пограниччя, суттєво допомагали репресивно-каральним органам у діяльності направленій проти пластового руху.

Серед різноманітних форм боротьби з українським національно-визвольним рухом польська влада великого значення надавала використанню секретних агентів. Нами виявлено чимало документів, що підтверджують це. Так, в одній з інструкцій Міністерства внутрішніх справ вже на початку польського панування на Волині вказувалося, що кожен постерунок поліції повинен мати не менше ніж два конфіденти [143, арк.1]. Виконуючи цю та подібні інструкції, Рівненський староста Богуславський в свою чергу поставив завдання начальникові слідчого відділу повітової поліції: “Зважаючи на об’єм і цінність інформації зібраної секретними співробітниками, наказую протягом місяця збільшити їх кількість у пластових організаціях в Олександрії, Межирічах, Тучині, Клевані” [97, арк.50]. Робота з таємними агентами була настільки важливою і ефективною, що коли комендант Тучинського постерунку не зміг вчасно завербувати жодного пластуна з місцевої організації, то отримав від Рівненського старости сувору догану і попередження [133, арк.8].

Серед різноманітної інформації про пластунів, що надходила з кількох джерел, справді, найціннішими були повідомлення зрадників пластового руху. Тому кожен з кандидатів на роль провокатора ретельно вивчався, оброблявся і лише потім вербувався. Органи влади цікавилися їх родинними зв’язками, релігійною приналежністю, освітою, особистими здібностями. Вони збирали інформацію про те, чи відбув кандидат військову повинність, чи є серед його

друзів і знайомих поляки, католики, представники адміністративних і поліцейських установ, чи притягався він до адміністративної та судової відповідальності.

До потенційних інформаторів нерідко застосовували психологічні і фізичні методи тиску. В окремих випадках виконувати функції секретних співробітників молоді люди зголошувалися самостійно. Так, Олександр Соколовський, старший сержант сорок четвертого стрілецького полку, після демобілізації налагодив зв'язки з клеванською національно-свідомою молоддю, серед якої були і пластуни. Соколовський з власної ініціативи збирав і передавав військовій контррозвідці 13-ої піхотної дивізії в Рівному інформацію про діяльність місцевого Пласту. Саме він доповів про місце переховування архіву клеванських пластунів, яким і заволоділа поліція [104, арк.132-133зв]. З вилучених документів вона отримала секретну інформацію про засновника Пласту в Клевані, вчителя місцевої семикласної школи Яна Оболонського, списки пластунів осередку, а також переписку з Верховною Пластовою Командою у Львові і референтом організації на Волині В. Остаповичем [104, арк.133-зв] та інші матеріали.

На основі зібраних нами відомостей маємо підстави стверджувати, що інформаторами були не тільки поляки, як тоді вважалося в українському середовищі, але й українці, росіяни та представники інших національностей. За соціальним станом серед них були гімназисти, школярі, робітники, селяни, військові, возні, секретарі староств та інші люди, які користувалися повагою і довірою у місцевої громадськості.

Як свідчать архівні документи, важливою причиною, яка примушувала ту чи іншу особу ставати на шлях таємного інформатора поліції, нерідко була бідність. Тому матеріальна винагорода, а зарплатня конфідента сягала до 200 злотих на місяць, сприяла не тільки покращенню матеріального становища, але й ставала суттєвим джерелом прибутку [147, арк.82]. Для порівняння за індексом цін на Волинських торгах від 1925 р.: корова коштувала – 200-250

злотих, 1 пуд картоплі – 35-55 грошів, 1 фунт хліба – 55-65 грошів, 1 пуд пшениці – 300-340 грошів [83, арк.11].

Після вербування кожен секретний співробітник отримував псевдонім. Серед таємних документів польської поліції зустрічаємо конфідентів “Козлинського”, “Млиновського”, “Степового”, “Головка”, “Коваленка”, “Панфілова”, “Нечипорука”, “Козачука” та інших. Всі зараховані на секретну службу інформатори проходили спеціальну підготовку для роботи в Пласті. Їх вчили, як поводитися в пластових організаціях, включатися в їхню роботу, завойовувати прихильність і довіру пластової старшини, провокувати пластунів на відверті розмови, вести стеження, добувати і передавати зібрану інформацію. Агентам дозволялося виходити на зв'язок лише безпосередньо з особою, якою вони були завербовані [272, с.31].

Як уже зазначалося, агентура насаджувалася в кожному пластовому осередку. Окремі провокатори входили до постійного складу пластових дружин, решта лише періодично відвідувала пластові сходи, вечори та інші культурно-освітні заходи організовані пластунами. Тому, як правило, інформація надходила фактично з перших днів роботи пластових організацій. Так, влада відразу дізналася про заснування пластових гуртків, наприклад, в с. Старожуків [155, арк.1-2] та в с. Олександрія Рівненського повіту [93, арк.1-1зв]. Через короткий час поліції стала відома їх чисельність, керівництво, актив, соціальне походження учасників, національність, вік, освіта, професія, зв'язок з українськими громадськими організаціями [164, арк.1]. Особливим завданням, яке отримували інформатори, було відстежити: чи займаються пластуни військовою підготовкою [113, арк.14], чи володіють спортивним інвентарем [104, арк.73], яким чином формуються кошти Пласту [64, арк.21] і створюються пластові бібліотеки. Вони також мали виявляти і розкривати шляхи надходження нелегальної літератури і періодичних видань, серед яких насамперед “Пластовий шлях”, “Молоде життя”, “Сурма”, “Розбудова нації” [82, арк.16] та ін.

Добре замаскований у Рівненській “Просвіті” конфідент інформував, що у протоколі, складеному Радою товариства для староства, замовчується, що на XIV загальних зборах слухали звіт про роботу спортивно-виховних гуртків Пласт за 1926 р., а також обговорювали питання участі пластунів у виборах Ради “Просвіти”, відкриття пластових гуртків при просвітянських бібліотеках і хатах-читальнях [63, с.170-178зв]. Подібна інформація давала владі привід для стеження і за “Просвітою”, як організатором Пласту.

Завдяки роботі уже іншого інформатора, особливого розголосу на початку 1928 року, після офіційної заборони Пласту, набув арешт шістнадцяти пластунів в “Народному Домі” Рівненського товариства “Просвіта”. У рапорті підкомісара Рівненського слідчого відділу Апенселлера читаємо: “Згідно інформації, зібраної секретними агентами, співробітники слідчого відділу (в цивільному одязі) прибули в “Народний дім”. Арешт шістнадцяти пластунів провели поліцейські у формі. Заарештованих у наручниках і під конвоєм доставили у відділ поліції, де на кожного завели особову справу” [68, арк.7]. Такі методи роботи репресивних органів були спрямовані на призупинення розвитку пластового руху на Волині.

На основі інформації секретних співробітників репресивні органи заздалегідь знали про проведення пластунами заходів по вшануванню пам’яті січових стрільців, учасників бою під Крутами, героїв Берестечка, про теми і публікації в націоналістичних виданнях, які будуть обговорюватися на сходинах. Все це заборонялося, і тому було підставою для проведення облав та арештів пластової молоді.

Кількість повідомлень інформаторів про пластові осередки різко зростала, як правило, в період передвиборчої кампанії до Сейму і Сенату, оскільки більшість пластової молоді в цей час брала активну участь в агітації на користь українських партій УСРП, УНДО, Сельроб [73, с.132]. Секретні співробітники доносили про розповсюдження пластунами програмних документів партій, передвиборчих листівок, розклеювання ними афіш,

використання учасників Пласту для охорони під час публічних виступів українських послів, що захищали національні інтереси в Сеймі і Сенаті.

У 1928 році конфіденти з особливою ретельністю збирали інформацію про настрої в середовищі пластових гуртків у зв'язку з наближенням святкування десятиріччя Незалежності Польщі. На основі цих матеріалів було затримано десятки пластунів. Керівник Рівненського слідчого відділу Б.Маєрський рапортував старості: “Ці арешти не слід сприймати як жорстокі репресивні заходи, а лише як – превентивні, для утвердження громадського порядку і спокою у переддень святкувань, більше того - затриманим дали зрозуміти, що всі їхні починання відтепер будуть під пильним наглядом” [68, с.62].

Особливі вимоги влада ставила до агентури, засланої в керівні органи Пласту. Інформатори повинні були мати зв'язки з українськими націоналістичними колами, а також досвід активної участі у пластовому русі. Псевдо окремих з них нам стали відомі, це – “Лис”, “Шульц”, “Млиновський” та ін. Про їх контроль за пластовим проводом свідчать безліч донесень, виявлених нами серед архівних документів. Ці добре замасковані агенти регулярно повідомляли про зв'язки з УВО-ОУН, з Верховною Пластовою Командою у Львові, з пластунами в еміграції, про роботу зв'язкових. Через таких особливо небезпечних інформаторів комендант Волинської воєводської державної поліції в Луцьку знав про діяльність голови Окружної Пластової Команди, скавтмайстра С.Семенюка в Рівному [97, с.22], активіста пластового руху А.Річинського у Володимирі-Волинському [164, с.2], курінних І.Гібського в Кременці [87, с.194-205], І.Скопюка в Луцьку [144, с.3] та інших.

Наприклад, Степаном Семенюком опікувався конфідент з великим послужним списком на псевдо “Шульц”, який працював на Рівненській пошті. Семенюк настільки довіряв своєму товаришеві, що навіть доручив йому переглядати зміст секретних листів, які надходили для місцевих органів влади від вищого керівництва і стосувалися боротьби з українським патріотичним підпіллям. “Шульц” ретельно виконував доручення Семенюка і в той же час

інформував поліцію про місцеві явки, методи конспіративної роботи, видавав активних зв'язкових, розкривав шляхи надходження “Сурми” і коштів, повідомляв про переписку з закордоном.

Від досвідчених інформаторів польська влада дізналася і про підготовку з'їзду пластунів у Олександрії Рівненського повіту в серпні 1927р., на який прибули сотні представників пластових організацій з Волині і Галичини. Заслані на з'їзд конфіденти повідомляли про роботу молодіжних агітаторів, настрої, що панували серед пластунів, мешканців Олександрії та навколишніх сіл, ставлення до з'їзду працівників місцевої гміни, представників релігійних громад.

В інформаційному повідомленні, підготованому секретним агентом “Лисом”, читаємо: “Під час роботи з'їзду розглядалося питання про організацію осередків УВО, насамперед, серед волинської пластової молоді. Нарада відбулася в будинку Павла Семенюка в Олександрії, де були присутні Северин Левицький (Сірий Лев) – голова ВПК у Львові, Ярослав Гладкий (Яро) – референт організації на Волині, Степан Семенюк (Семенов, Муляр) – голова ОПК у Рівному та ін. З'їзд вирішив, що у випадку ліквідації організації Пласт, потрібно докласти усіх зусиль для продовження її діяльності“ [82, с.11]. Подібні повідомлення надійшли і від інших інформаторів.

Органи влади продовжували контролювати і нелегальну діяльність Пласту, оскільки її таємні агенти також включилися в неї. Один з постерункових в 1928 році доповідав Рівненському комендантові повітової поліції: “Я й надалі надсилатиму матеріали про роботу Пласту, але спершу підберу досвідчених і метких конфідентів” [97, с.31зв-32]. Такі інформатори підтверджували існування пластових гуртків та їх конспіративну діяльність.

Секретний агент команди державної поліції м.Дубно, Іларіон Коваленко, засланий для збору матеріалів в Клеванську гміну доносив: “...влітку 1928 року пластуни села Старожуків проводили сходи і займалися військовою (пластовою) підготовкою на Білівських хуторах... Від пластового інструктора Харитона Даманського я отримав для ознайомлення різноманітні книжки і

інструкції про Пласт”. Наприкінці донесення конфідент нагадував про те, що список членів доопрацьовує [149, арк.1-2]. Інший інформатор Рівненського старства розповідав про посиленій серед молоді ажіотаж навколо “Сурми”, органу УВО [163, арк.7-9зв].

Повідомляли інформатори і про невпинні спроби провідників пластового руху повернути до життя організацію. Старший поліцейський агент Володимир-Волинської повітової команди поліції у рапорті коменданту від 10 грудня 1929 року, складеному на основі матеріалів зібраних конфідентами, звітував, що члени українських товариств Пласт і “Просвіта”, незважаючи на заборону продовжують свою діяльність. Тому на останніх зборах вони вирішили делегувати А.Річинського до Центрального комітету УНДО та інших центральних органів українських організацій у Львові. Пластовий зв’язковий повинен був переконати їх допомогти у створенні культурно-освітнього чи громадського товариства, при якому б існував Пласт. Тим часом збори закликали учасників просвітнянського і пластового рухів об’єднуватися в кооперативи [147, арк.49]. Таким чином, незважаючи на методи конспірації вжиті пластовими осередками, карально-репресивні органи й надалі отримували детальну інформацію про діяльність волинського Пласту.

Починаючи з 1929 р., таємні агенти все більше повідомляють про те, що пластуни підтримують ідеї революційної боротьби ОУН, і що пластові курені у повному складі стають членами молодіжної організації ОУН “Юнак” [340, s.49]. За допомогою інформаторів були заведені особові справи на пластову старшину, запідозрену у прихильності до ОУН. У списки, зокрема, потрапили К.Либак (курінний, м. Рівне), Г.Язвінська (писар, зв’язкова, скарбник, м. Рівне), І.Тижук (курінний, с. Межирічі), М.Маленький (курінний, с. Тучин), І.Гібський (курінний, м. Кременець), В.Турчин (курінний, м. Луцьк), Г.Степура (курінна, м. Луцьк) та багато інших.

У 1932 році в Рівному відбувся гучний судовий процес над 43 активними учасниками підпільної ОУН-УВО, більшість яких пройшли пластову школу. В основу звинувачення лягла інформація зібрана при допомозі секретних

співробітників поліції м. Рівне, с. Майків, с. Олександрія, с. Межирічі, с. Городище, с. Шпанів, с. Чудниця [155, арк.24]. Судова справа складала XIII томів [125, арк.4]. Усі підсудні отримали тривалі строки ув'язнення. Подібні процеси відбулися у м. Дубно [340, s.7], м. Костопіль [340, s.20], м. Ковель [340, s.24], м. Кременець [340, s.31], м. Володимир-Волинський [340, s.78] та інших містах. Конфіденти повідомляли про діяльність нелегальних осередків Пласту на Волині до вересня 1939 р.

Отже, діяльність таємних агентів становила серйозну загрозу для пластових організацій на Волині, які ставали об'єктом контролю, переслідування і репресій з боку влади. Конфіденти ретельно підбиралися, готувалися і досить непогано утримувалися. Про їх існування і провокаційну роботу, можливо, і здогадувалися, але прямих доказів не було. Ось чому один з активних діячів українського Пласту Володимир Боровський в 70-х роках уже в еміграції згадував: “Про всі плани організаційного розвою, наради і навіть сходуни урядовці повітового староства у Рівному були добре поінформовані... Якою дорогою вони отримували ці відомості, досі не вдалося встановити” [170, с.38].

Важливим джерелом інформації було порушення поліцією таємниці листування, що підтверджує значна кількість виявлених нами перлюстрованих листів членів ВПК, пластових інструкторів, референтів, скаутмайстрів, членів “Просвіти”, УВО, ОУН, УСРП, УНДО, Сельробу, КПЗУ та ін. Копії з листів у постерунках поліції, слідчих відділах, батальйонах КОП знімали вміло і професійно, про що не здогадувалися ні автори, ні адресати. Зазвичай, копії зняті з україно- і російськомовних оригіналів перекладали польською мовою і направляли для службового користування. З переписки політична поліція черпала інформацію про створення нових пластових осередків [115, арк.1], співпрацю з Пластом в еміграції, зв'язки з УВО-ОУН, про час проведення загальних пластових зборів, курсів, пописів, призначення референтів, зв'язкових, інструкторів [71, арк.69; 110, арк.14], показових виступів

військових умілостей пластунів, підготовку статутів, вибори пластової старшини.

Листи з цінною для влади інформацією перехоплював і відділ безпеки при Міністерстві внутрішніх справ. У такому випадку радник Міністерства надсилав копію документа Волинському воєводі. На початку жовтня 1929 року воєводство отримало листа з Варшави в якому зазначалося, що його зміст – це оригінальний переклад звіту, написаного одним із співзасновників УВО. Документ було датовано початком вересня 1929 року. Ім'я автора навмисне не розголошувалося з огляду на цілковиту конфіденційність інформації. “Пропаганда велася серед усіх громадських кіл, - зазначалося у листі, - але найбільше уваги приділялося роботі з молоддю... Для міського і ремісничо-робітничого юнацтва було відновлено Пласт... Молодь охоче слідувала за покликом провідників, бо їй імпонувало те, що ці люди, донедавна військові – старшина і офіцери – знають чого прагнуть і, мабуть, тут немає нічого дивного в тому, що молодь і старше громадянство йшли за агітаторами УВО, і врешті-решт підпали під їх цілковитий вплив” [150, арк.4]. Такі матеріали в чергове давали карально-репресивним органам підстави сприймати Пласт, як законспіровану “військову організацію антидержавного спрямування”.

Пластова кореспонденція, перехоплена поліцейськими і адміністративними органами влади, з часом перетворювалася на могутню зброю направлену проти самих пластунів. Влітку 1928 року відділ державної безпеки при воєводстві, завдяки конфідентові, перлюстрував лист Ярослава Гладкого, члена ВПК у Львові, призначений Степану Семенюку, голові Рівненської Окружної Пластової Команди. Яро Гладкий повідомляв, що на 1928 рік він повторно залишається референтом Волині. Далі він зазначав, що під час своєї останньої координаційної подорожі йому вдалося відкрити кілька пластових осередків у Радивилівській гміні Кременецького повіту. Врахувавши дану інформацію, повітова команда державної поліції розпочала активно збирати різноманітні матеріали про діяльність молодіжної організації Пласт у регіоні. В результаті було викрито роботу нелегального пластового осередку в

с. Підзамче. Пізніше усіх учасників пластового руху ув'язнили. Серед доказів вини на судовому процесі використовувався вищезгаданий лист [158, арк.10-10зв.]. Отже, перлюстрація листів стала важливим напрямком у зборі карально-репресивними органами матеріалів і документів про роботу пластових організацій.

Співпраця з Корпусом Охорони Пограниччя, робота спеціальних співробітників, перлюстрація листів, стеження дозволяли владі нагромадити таку кількість матеріалів про діяльність організації та її окремих членів, яка була достатньою для проведення арештів спочатку десятків, а пізніше сотень юнаків і дівчат і їх притягнення до судової відповідальності та адміністративних покарань. Успіх роботи політичної поліції проти пластового руху на Волині на даному етапі залежав від рівня секретності підготовки арештів, раптовості, оперативності, чіткого дотримання плану дій. Щоб попередити втечі пластунів, коменданти постерунків виставляли патрульних на дорогах і складали схеми засідок поліцейських [68, арк.62].

Арешти пластунів, як правило, проводилися кількома постерунками поліції в різних населених пунктах і на сусідніх вулицях одночасно. Заарештованих в наручниках і під конвоєм доставляли в місцеві відділи поліції. Такі акції носили, зазвичай, демонстративний характер. На початку 30-х років було заарештовано популярного у пластових колах курінного 61-го куреня ім. Івана Богуна в Олександрії, активного учасника ОУН, Теодосія Довгалюка (Довгалья). Його з кількома товаришами постерункові провели пішки через попутні населені пункти в Рівненський повітовий слідчий відділ державної поліції для розслідування справи [91, арк.1-2]. Інший організатор пластового життя Ананій Васильківський з Клевани згадує: “Мене заарештовували вісім разів. Все було розраховано на залякування” [175].

Високим професіоналізмом при розгляді справ пластунів вирізнявся судовий слідчий І-го округу Кременецького повіту І.Ліпський. Його успіх полягав у застосуванні психологічного тиску, провокаційних методів, використанні очних ставок та розходжень в показаннях підслідних. І.Ліпський

одним з перших на Волині ще в 1925 році застосував практику допитів батьків, опікунів і родичів заарештованих пластунів [88, арк.52].

З особливою ретельністю розслідувалися випадки військової підготовки пластової молоді з муляжами зброї і ручних гранат. У ході розслідування, очоленого вищезгаданим Липським, були притягнуті до адміністративної відповідальності не лише пластуни, але й замовники і навіть столяр [88, арк.49]. Тому, фактично з самого початку діяльності організації Пласт з'явилися і відповідні слідчі справи, які зберігалися в Окружних судах Рівного і Луцька, та в Апеляційному суді в Любліні.

Після офіційної заборони Пласту настав пік арештів. У цей час було засуджено до різних термінів ув'язнення сотні пластунів на Волині, більшість зазнала різних адміністративних покарань. Сума стягнень становила від 25 до 1000 злотих. Наприклад, на рішення кременецького суду батько одного з пластунів в апеляції до Окружного суду про перегляд справи свого сина писав, що суми розміром в одну тисячу злотих він не в змозі назбирати, навіть якщо продасть усе господарство [88, арк.53]. Фактично ж завершення подібних акцій суворими присудами означало не ліквідацію, а популяризацію пластового підпілля.

Коменданти постерунків, експозитур, слідчих відділів, відділів безпеки і судові слідчі, з метою виявити потенційних лідерів пластового молодіжного руху і завербувати нових інформаторів з пластового середовища, застосовували на допитах фізичні і психологічні форми тиску. В державних архівах зберігаються справи по розслідуванню випадків побиття підсудних пластунів у 1925 році у м. Кременець [88, арк.24], у 1929-1931 роках у м. Рівне, с. Майків, с. Гоща, с. Олександрія Рівненського повіту [155, арк.58]. Серед них такі знані пластові діячі як І.Гібський, В.Киселюк, І.Тижук, П.Гаврилюк, К.Либак, П.Гонтар, Є.Фурман та інші виховники молоді [88, арк.24; 155, арк.26].

У рефераті варшавського асесора Є.Грабовської від 24 листопада 1932 року про хід розслідування заяв підслідних 1929-1931 років зазначалося: "... на допитах слідчі застосовували до заарештованих недозволені методи,

використання яких карається. Їх били руками і гумовими палицями по всьому тілу і особливо по п'ятках, також, говорячи в'язничним жаргоном, з них робили “дзвони” і “вітряки”... Били не лише підслідчих, але й запідозрених і свідків” [155, арк.26]. Справу було закрито лише 31 березня 1934 року, оскільки “обвинувачені поліцейські не визнали фактів застосування фізичної сили під час допитів” [155, арк.49-50, 58].

Ще одним методом поборювання українського пластового руху була пропаганда. Найбільш помітною її присутність ставала після акцій, організованих і проведених пластунами, та під час судових процесів. Тоді влада підключала до праці і польськомовну пресу, на сторінках якої намагалася довести, що Пласт, “як школа виховання радикально-налаштованих націоналістів” під впливом “не політичних організацій УВО та ОУН, а кримінальних”, діє проти інтересів держави, а, отже, і проти народу.

Перші подібні твердження про волинський Пласт зустрічаємо в часописі “*Ilustrowany Kurjer Codzienny*” за грудень 1926 року. Автор статті звертається до читачів із закликом “Чи не час вже покінчити з цим скандалом? Приватна українська гімназія в Рівному – осередок войовничого українського націоналізму!” [334].

Акція направлена проти Рівненського пластового осередку, як найактивнішого організатора і учасника пластового життя на Волині, тривала і після заборони цієї молодіжної організації на Волинській землі та в Галичині. Так, в газеті “*Słowo Polskie*” у статті “Нездорові стосунки в українській гімназії в Рівному” читаємо: “Джерелом всіх заворушень у цій гімназії є Пласт, який підлягає вороже налаштованому до усього польського пластовому центру у Львові, і є кузнею антидержавної пропаганди” [341]. Ця ж газета у 1931 році писала: “Пласт хотів би стати винятковою організацією на тлі громадсько-політичного життя краю, формально успадкувати зовнішні скаутські атрибути і однострій, організацію, вправи, тощо, а насправді ніколи не визнавати головного – беззастережної лояльності і підкорення державній владі. Статут Пласту нічого про лояльне ставлення до Польщі не говорить, а у практиці цієї

організації почуття підлеглості, дисциплінованості поступається місцем почуттю відокремленості, а то навіть і ворожості”. Репортер ставить риторичне запитання: “Чи ще яка-небудь держава у світі так довго терпіла б подібний стан речей!” [344]. Місячник “Harc mistrz” у січні 1929 року статтею “Пласт на Волині” також підтримував політику трактування польськими друкованими виданнями пластового способу життя, як недопустимого в Другій Речі Посполитій [343].

Вдавалася влада і до тиску на українську пресу, яка виступала на захист пластунів. Наприклад, автори статей “Арештовують дітей” [238], “За м’яч в’язниця й катування” [245], “Неймовірно”, “Суд над українськими дітьми” [242], вміщених на сторінках часописів “Наше життя”, “Українська громада”, “Новий час”, а також редактори цих періодичних видань, неодноразово притягувалися органами політичної поліції до адміністративної відповідальності за “непошанування влади”.

Таким чином, Волинське воєводське управління і карально-репресивні органи проводили на сторінках часописів цілеспрямований курс на дискредитацію та спотворення суті українського пластового руху та його окремих проявів. Проте їх дії були своєрідним каталізатором росту популярності Пласту.

Матеріали по українському самостійницькому рухові, включно з пластовим, зібрані Волинським воєводським управлінням, слідчими відділами, повітовими командами державної поліції, староствами, судовими органами, постерунками, баонами КОП, конфідентами в 20-30-ті роки лягли в основу спеціального аналітичного дослідження “Монографія ОУН на Волині”. Її автори поетапно розкривали історію виникнення, становлення і розвитку УВО, з 1929 року і ОУН та участі у цьому процесі волинського Пласту. Цінність праці полягала в тому, що співробітники карально-репресивних і адміністративних органів влади могли в разі необхідності відразу отримати повну інформацію про стан розвитку Пласту, УВО, ОУН у повітах, гмінах, містах і селах воєводства, про членів цих організацій і їх діяльність.

Уже на першій сторінці “Монографії ОУН на Волині” зазначалося, що: “Пластова молодь найбільш підготовлена для конспіративної роботи в Організації Українських Націоналістів” [340, s.1]. Також привертає увагу той факт, що найактивніші учасники волинського пластового руху з часом обіймають високі посади в проводі ОУН. Наприклад, відомий у пластовому середовищі кошовий старшина Іван Скопюк, був призначений у 1932 році комендантом повітового осередку ОУН в Луцьку [340, s.70-71]; знаний кошовий луцького пластового коша Іван Дзюма - комендантом районного осередку ОУН [340, s.97-98]; активна пластунка Ольга Робітницька – виконувала обов’язки кур’єра націоналістичних видань у Рівненському повіті, а також багато інших пластунів-організаторів “трійок” і “п’ятірок” ОУН. З вступом радянських військ на Західну Україну “Монографію...” використовували і органи НКВД для виявлення політично-неблагонадійних і членів націоналістичного підпілля.

Отже, відповідно до внутрішньої національної політики, Міністерство внутрішніх справ, Волинське воєводське управління визначали шляхи, форми і методи боротьби з українським скаутським рухом. Пласт повною мірою відчував на собі політичне поневолення етнічного населення краю, яке здійснювалося за допомогою постійного і всеохоплюючого контролю, насильства, репресій і терору. Проте така система не могла повністю припинити діяльності цієї молодіжної організації. Буде цілком слушним зробити висновок, що за таких умов пластуни, очоливши свідому молодь у боротьбі проти колонізації українців, вчилися дисципліні, підпільній роботі, працювати конспіративно, вести пропаганду. Цим Пласт ще раз довів свою життєву силу. Варто додати, що поява покоління ідеологічно і військово підготовлених пластунів призвела до якісного перегрупування сил в українському національно-визвольному русі в міжвоєнні роки.

ВИСНОВКИ

Пластовий рух на Волині у Речі Посполитій – помітне явище української національної історії. Широка та розмаїта джерельна база дозволила сформулювати такі висновки:

На Волинь ідеї Пласту прийшли з повоєнним відродженням організації в Галичині. Дане молодіжне товариство дбало за виховання національно-свідомого покоління українців. На Волині організацією зацікавилася культурно-освітнє товариство “Просвіта”, яке згодом і стало ініціатором створення Пласту в краї. Кожен пластовий осередок вважався спортивною секцією “Просвіти”, що було особливістю волинського пластового руху. Відкриття товариства за галицьким взірцем продемонструвало польській владі органічний зв'язок українських земель.

Волинський Пласт перейняв і розвинув організаційну структуру галицького Пласту. Структурна модель Українського Пластового Уладу була збагачена рядом специфічних рис та умов участі. Діяльність під патронатом “Просвіти” зумовила введення такої структурної одиниці як кіш, що об'єднував усі пластові курені одного просвітянського району. Волинський пластовий рух спирався на найчисельніший на той час прошарок українського населення – селянство, лише незначну частину становили учні шкіл, гімназій та робітники. Новаки Волині, на відміну від галицьких не об'єднувалися у зв'язки, а існували окремими гуртками при куренях. Основною причиною такого стану була недостатність дітей відповідного віку та вишколених інструкторів. Ще однією особливістю волинського Пласту була широко поширена практика “доходячих куренів”, які формували “юнаки-самітники” з різних сіл. Зміни торкнулися і лав старших пластунів. Для підвищення елітарності складу до Уладу приймали лише пластунів-розвідників починаючи з 21 року, а не з 18 років як у Галичині. Останній четвертий Улад Пластових Сенсорів на Волині так і не заснували.

Головні ідеологічні засади Пласту були викладені і роз'яснені членами волинських Окружних Пластових Команд та Волинського реферату у

відповідних програмах і методиках схвалених галицьким проводом. Основна увага спрямовувалася на прищеплення і виховання вірності Богові та Україні, поваги до пластового закону, чесності, сумлінності, патріотизму, карності, справедливості, братерства, пунктуальності, оптимізму, уважності, релігійної і національної терпимості, високої ідейності та морального обов'язку членів. У свою чергу усе забезпечувало формування спільного мислення і прагнення до ідеалів державності і соборності.

Пласт забезпечував розвиток фізичного здоров'я молоді як майбутньої збройної сили у боротьбі за українську державність. Це проявлялося у регулярних заняттях гімнастикою, проведенні годин військового вишколу, естафет та спортивних ігор, організації та участі водних і піших мандрівок.

Товариство спрямовувало свої сили на підвищення загальноосвітнього та культурного рівня волинської молоді. Популярними серед пластунів формами діяльності були самовиховання, ліквідація неписьменності, самоосвіта, пропаганда книги, бібліотечна справа, створення спеціалізованих секцій (гуртків), формування різноманітних колекцій і пластових музеїв, ведення курінних літописів, організація масових культурно-освітніх заходів, практичне пластування.

Пластова молодь Волині опікувалася створенням та розширенням інших просвітніх організацій. Серед цих товариств - "Просвіта", "Союз Українок", "Відродження", "Січ", "Каменяри". Важливою формою роботи волинської пластової молоді була участь у кооперативному русі. Така діяльність була спрямована не лише на матеріальне забезпечення організації, а й переслідувала виховні цілі.

Суспільно-політична ситуація на Волині, зумовила участь пластунів у роботі політичних партій та формуванні політичного світогляду населення. В силу зростаючої громадської ваги волинський Пласт, всупереч засаді позапартійності членів, брав участь у розвитку партійно-політичної системи наприкінці 30-х років.

Пластовий рух на Волині зміцнив і утвердив у свідомості молоді ідею української державності, єднання усіх українських земель. Пластуни активно включилися до роботи націонал-патріотичних радикальних організацій. Безпосередній зв'язок пластової молоді з УВО та їх причетність до ОУН мали неоднозначні наслідки для розвитку Пласту на Волині.

Органи влади добре усвідомлювали національне спрямування пластового руху та його значення у майбутньому. Саме тому Пласт був сприйнятий Волинським воєводським управлінням та карально-репресивними органами як провійськова, ідеологічно-політичного характеру молодіжна організація. Крім перешкод під час реєстрації, мали місце переслідування, репресії та арешти учасників пластового руху.

За умов панування польського політичного режиму на Волині Пласт виступив вагомим чинником збереження національних традицій українців, вплинув на діяльність різних сфер суспільно-політичного життя, через своїх вихованців зробив значний внесок у скарбницю загальнонаціонального виховання, поширивши ідею самовиховання.

Викладений у дисертації матеріал дає підстави висловити практичні поради і пропозиції:

- підтримка Пласту має стати постійною складовою молодіжної політики в державі. Юнаки, які пройшли школу пластового життя і отримали в ньому фізичне та моральне загартування, здатні краще виконувати свій обов'язок в українському війську. Це особливо актуально, коли в армії запроваджується військова служба за контрактом.

- сюжети діяльності Пласту на Волині повинні знайти гідне місце на сторінках історії України, яку вивчають у навчальних закладах,

- є необхідність підготувати збірник документів про пластовий спосіб життя на Волині, який допоможе значно збагатити історію молодіжного руху,

- враховуючи досвід волинського Пласту, доцільно створити в краї спеціальні туристичні маршрути і виховні табори з метою проведення на їх базі різноманітних молодіжних заходів, у тому числі і в межах світового скаутингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела

Архівні матеріали

Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ (ЦДАГО України, м. Київ)

Ф.6 - Центральний комітет Комуністичної партії Західної України, 1917-1936 рр.

оп.1 – Документи ЦК КПЗУ, 1917-1936 рр.

1. Спр.168 – Протоколи засідань Центрального комітету Українського національно-демократичного об'єднання, циркуляри та матеріали про діяльність УНДО. 20 жовтня 1925 – 14 лютого 1926 рр. – 305 арк.
2. Спр.265 – Протоколи, циркуляри та матеріали про діяльність КПЗУ. 1921-1936 рр. – 295 арк.

Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДА України у Львові)

Ф.205, оп.1 – Прокуратура апеляційного суду, м. Львів. 1919-1939 рр.

3. Спр. 982 – Протоколи допитів осіб запідозрених у приналежності до УВО, ОУН. 1927-1931 рр. – 207 арк.

Ф.309, оп.1 – Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів.

4. Спр. 2047 – Стаття наставного характеру до українських Пластунів. Б/д. – 105 арк.

**Ф.321, оп.1 – Українське крайове товариство охорони дітей і опіки
над молоддю, м. Львів. 1917-1939 рр.**

5.Спр.9 – Розпорядження та інструкції УКРТОДОМ. 1922-1929 рр. – 52 арк.

Ф.360, оп.1 – Старосольський Юрій (1907-1991 рр.). 1922-1939 рр.

6.Спр. 665 – Стаття В.Яніва “Еволюція ідеології Українського Пластового Уряду на тлі розвою Українського Уряду Старших Пластунів”. 1931 р. – 20 арк.

Ф.389, оп.1 – Верховна Пластова Команда, м. Львів. 1910-1939 рр.

7.Спр.1 – Циркуляри, розпорядження та інструкції у Львові Верховної Пластової Команди. 1921-1924 рр. – 28 арк.

8.Спр.6 – Циркуляри, розпорядження та інструкції у Львові Верховної Пластової Команди. 1930-1931 рр. – 32 арк.

9. Спр.8 – Статут Пласту. 1926р. – 16 арк.

10. Спр.22 – Звіти про діяльність Верховної Пластової Команди. 1926-1927 рр. – 100 арк.

11.Спр.23 – Звіти про діяльність Верховної Пластової Команди. 1927 р. – 45 арк.

12.Спр.26 – Звіт про діяльність референта зарубіжного союзу Верховної Пластової Команди. 1929 р. – 9 арк.

13.Спр.69 – Переписка Верховної Пластової Команди з референтами, закордонними представниками. 1922-1930 рр. – 73 арк.

14.Спр.70 – Переписка з Берліном, участь в міжнародних скаутських з'їздах. 1924-1928 рр. – 46 арк.

15.Спр.72 – Переписка про пластових представників у Відні, клопотання про прийняття українських скаутів у члени міжнародного скаутського союзу. 1927 р. – 49 арк.

16.Спр.183 – Книга протоколів сходин пластунського коша в м. Олександрія. 7 липня – 28 грудня 1927 р. – 10 арк.

- 17.Спр.184 – Протокол першого зібрання представників куренів 7-го і 8-го Пластових Округів, яке проходило в Олександрії. 20 серпня 1927 р. – 10 арк.
- 18.Спр.185 – Матеріали про діяльність 61-го пластового куреня ім. Івана Богуна в Олександрії (звіти, протоколи, інструкції і листування з волинськими пластунами по обміну досвідом роботи). 1922-1927 рр. – 70 арк.
- 19.Спр.186 – Книга протоколів сходин членів пластового куреня ім. Івана Богуна в Олександрії. 12 вересня 1926 р. - 26 грудня 1927 р. – 31 арк.
- 20.Спр.187 - Касова книга пластового куреня ім. Івана Богуна. Травень 1926 р. - лютий 1928 р. – 15 арк.
- 21.Спр.188 – Рукописи журналу “Скоб”, виданого куренем ім. Івана Богуна. 1923-1928 рр. – 77 арк.
- 22.Спр.189 – Книга обліку членів ощадної каси при 61-у курені ім. Івана Богуна. 1926-1927 рр. – 13 арк.
- 23.Спр.190 – Реєстраційні картки членів 61-го пластового куреня. 1920-1927 рр. – 25 арк.
- 24.Спр.191 – Книга протоколів здачі екзаменів членів гуртка “Болотяні чорти” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 6 листопада 1927 р. – 28 грудня 1928 р. – 21 арк.
- 25.Спр.192 – Звіти про проведені сходи членів гуртка “Вовченята” при пластовому полку ім. Івана Богуна. 18 липня – 5 вересня 1926 р. – 14 арк.
- 26.Спр.193 – Книга обліку членів гуртка “Жасмин” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1926-1927 рр. – 16 арк.
- 27.Спр.194 – Звіт гуртка “Лелеки” при пластовому курені ім. Івана Богуна. Жовтень-грудень 1927 р. – 7 арк.
- 28.Спр.195 – Книга обліку членів гуртка “Ластівка” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1926-1927 рр. – 14 арк.
- 29.Спр.196 – Звіти гуртка “Пластовий прихильник”. 1923 р. – 9 арк.

- 30.Спр.197 – Книга обліку членів гуртка “Пластовий прихильник” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1923р. – 12 арк.
- 31.Спр.198 – Книга протоколів гуртка “Бджола” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1926-1928 рр. – 18 арк.
- 32.Спр.199 – Книга обліку членів гуртка “Бджола” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1926-1927 рр. – 18 арк.
- 33.Спр.200 – Список членів гуртка “Бджола” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1926-1927 рр. – 7 арк.
- 34.Спр.201 – Звіти гуртка “Сокіл” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1926-1927 рр. – 19 арк.
- 35.Спр.202 – Звіти гуртка “Соловей” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1926-1927 рр. – 12 арк.
36. Спр.203 – Звіти гуртка “Тигр” при пластовому курені ім. Івана Богуна. 1926-1927 рр. – 15 арк.
- 37.Спр.204 – Циркуляри і розпорядження Верховної Пластової Команди і спортивних товариств адресовані 81-му пластовому куреню ім. Марії Маркович в Олександрії. 1927р. – 24 арк.
- 38.Спр.205 – Книга протоколів сходин і касова книга пластового куреня ім. Марії Маркович. 1927-1929 рр. – 36 арк.
- 39.Спр.206 – Книга протоколів сходин і касова книга гуртка “Бджола” при жіночому курені ім. Марії Маркович. 1927 р. – 14 арк.
- 40.Спр.207 – Книга протоколів сходин і касова книга гуртка “Жасмин” при жіночому курені ім. Марії Маркович. 1927 р. – 12 арк.
- 41.Спр.208 – Книга протоколів сходин і касова книга гуртка “Ластівка” при жіночому курені ім. Марії Маркович. 1927 р. – 12 арк.
- 42.Спр.260 – Списки членів пластового куреня ім. Байди Вишневецького і куреня ім. князя Володимира в Кременці, з зазначенням анкетних даних. 1927 р. – 10 арк.
- 43.Спр.749 – Звіт про роботу референта Волині за період з жовтня 1926 р. – по листопад 1927 р. і переписка з Окружним Пластовим Командуванням

у м. Рівне, куренями, пластунами про реєстрацію пластових куренів, організацію нових пластових гуртків. – 115 арк.

44.Спр.750 – Квартальні звіти про діяльність пластових куренів на Волині за 1926-1928 рр. – 62 арк.

45.Спр.751 – Квартальні звіти про діяльність 62-го і 63-го пластових куренів на Волині за період з 20 листопада 1927 р. – по 1 липня 1928 р. Переписка з референтом В.Янівим. – 72 арк.

46.Спр.752 – Інформаційний звіт про діяльність пластових організацій на Волині за 1929 р. – 32 арк.

47.Спр.753 – Переписка референта Волині В.Остаповича з пластовими куренями і пластунами про розпуск пластових куренів на Волині, про пересилку літератури. 1926-1927 рр. – 172 арк.

48.Спр.785 – Щоденники пластунів. 1923-1927 рр. – 82 арк.

49.Спр.786 – Щоденники пластунів. 1923-1927 рр. – 68 арк.

50.Спр.826 – Звіти про проведення сходин гуртка старших пластунів при пластовому полку ім. Івана Богуна в Олександрії. 1927 р. – 46 арк.

Ф.404, оп.1 – Редакція журналу “Молоде життя”, м. Львів. 1921-1930 рр.

51.Спр.4 – Листування з кореспондентами із прізвищами на “А-К”. 1923-1930 рр. – 145 арк.

52.Спр.5 – Листування з кореспондентами із прізвищами на “Л-Я”. 1923-1930 рр. – 163 арк.

53.Спр.13 – Статті, вірші, дописи авторів з прізвищами на “С-Ш”. 1923-1930 рр. – 120 арк.

**Ф.410, оп.1 –Тисовський Олександр (1886-1968 рр.), професор біології,
педагог, письменник, засновник Пласту, суспільно-політичний
діяч. 1836-1944 рр.**

54.Спр.104 – Стаття О.Тисовського “Звідки взявся Пласт” (історія заснування, організація, діяльність). Б/д. – 76 арк.

55.Спр.105 – Звіти, інструкції, програми занять та інші документи. 1910-1939 рр. – 120 арк.

**Ф.640, оп.1 – Франко Петро (1890-1941 рр.), інженер-хімік, письменник,
педагог, громадський діяч. 1902-1941 рр.**

56.Спр.12 – Стаття П.Франка “Пласт”. 1912 р. – 11 арк.

Державний архів Рівненської області (ДАРО)

Ф.3, оп.1 – “Союз Українок”, м. Рівне. 1926-1938 рр.

57.Спр.1 – Протоколи засідань. 3 лютого 1926 р. – 2 жовтня 1933 р. – 70 арк.

58.Спр.2 – Вітання з Галичини. Оголошення про відкриття відділу консультацій та ін. 1933-1937 рр. – 68 арк.

59.Спр.5 – Списки членів товариства. Б/д. – 21 арк.

Ф.30 – Рівненське повітове староство,

оп.18 – Відділ безпеки, м. Рівне. 1919-1939 рр.

60.Спр.5 – Розпорядження комісара Східних земель про організацію товариств і союзів. Б/д. – 6 арк.

61.Спр.67 – Заяви жителів і дозволи староства на право виїзду за кордон. 1921-1924 рр. – 187 арк.

62.Спр.159 – Заяви жителів і дозволи староства на право виїзду за кордон. 1921-1924 рр. – 160 арк.

63.Спр.484 – Переписка з повітовим управлінням державної поліції з питань діяльності української організації “Просвіта”. 8 грудня 1922 р. – 12 квітня 1928 р. – 363 арк.

64.Спр.1275 – Переписка з Волинським воєводським управлінням про діяльність українських націоналістичних організацій Пласт, УВО та

Ліга Націоналістів на території повіту. 26 вересня 1927 р. – 24 листопада 1931 р. – 53 арк.

65.Спр.1279 – Переписка з Волинським воєводським управлінням про діяльність товариства “Просвіта” в Рівненському повіті. 8 грудня 1927 р. - 31 жовтня 1930 р. – 265 арк.

66.Спр.1286 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про суспільно-політичне становище на території повіту. 11 лютого – 4 липня 1927 р. – 100 арк.

67.Спр.1287 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про суспільно-політичне становище на території повіту. 11 червня 1927 р. – 2 січня 1928 р. – 298 арк.

68.Спр.1291 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про суспільно-політичне становище на території повіту. 20 жовтня 1927 р. – 10 жовтня 1930 р. – 81 арк.

69.Спр.1427 – Розпорядження Волинського воєводського управління про конфіскацію друкованих видань заборонених польською цензурою. 20 липня – 4 грудня 1928 р. – 35 арк.

70.Спр.1429 – Переписка з повітовим управлінням державної поліції про ліквідацію УВО в с. Майків Рівненського повіту. 3 вересня 1928 р. – 5 лютого 1931 р. – 303 арк.

71.Спр.1430 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і органами поліції про діяльність УВО і Пласту на території повіту. 30 листопада 1928 р. – 6 грудня 1929 р. – 86 арк.

72.Спр.1442 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про суспільно-політичне становище на території повіту. 11 січня – 15 червня 1928 р. – 207 арк.

73.Спр.1443 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про суспільно-політичне становище на території повіту. 2 липня – 25 грудня 1928 р. – 233 арк.

- 74.Спр.1586 – Вказівки Волинського воєводського управління про надання списків легальних періодичних видань, поширених на території повіту і листування з Рівненським повітовим управлінням і постерунками державної поліції з цього питання. 14 лютого 1929 р. – 9 січня 1930 р. – 83 арк.
- 75.Спр.1589 – Анкети на Стефана Семенова-Муляра-Семенюка та інших запідозрених у приналежності до УВО. 1 квітня 1929 р. – 18 арк.
- 76.Спр.1590 – Інформація Рівненського повітового управління державної поліції про діяльність української націоналістичної організації Пласт в Олександрії. Списки членів організації. 10 квітня 1929 р. – 15 січня 1930 р. – 44 арк.
- 77.Спр.1606 – Інформація Волинського воєводського управління про суспільно-політичне становище на території повіту. 12 травня 1929 р. – 6 жовтня 1930 р. – 112 арк.
- 78.Спр.1752 – Переписка з повітовим управлінням державної поліції про діяльність УВО на території повіту і ліквідацію організації. 25 жовтня 1930 р. – 27 грудня 1930 р. – 217 арк.
- 79.Спр.1753 – Протоколи обшуків, допитів членів української націоналістичної організації Пласт та УВО, переписка. 30 грудня 1930 р. – 10 січня 1931 р. – 188 арк.
- 80.Спр.1961 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про конфіскацію друкованих видань. 7 грудня 1931 р. – 17 липня 1934 р. – 90 арк.
- 81.Спр.2114 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про конфіскацію друкованих видань. 14 березня – 31 грудня 1932 р. – 223 арк.
- 82.Спр.2254 - Інформація про діяльність ОУН, надіслана слідчими органами державної поліції. 1933 р. – 57 арк.

Ф.31, оп.1 – Магістрат, м. Рівне. 1919-1939 рр.

83.Спр.67 – Заяви мешканців м. Рівне про видачу їм паспортів і рішення магістрату по них. 1922-1933 рр. – 423 арк.

Ф.33 оп.2 – Прокуратура Рівненського окружного суду. 1921-1939 рр.

84.Спр.1203 – Справа по звинуваченню Береля Головецького в розвідувальній діяльності на користь СРСР. – 2 жовтня 1922 р. – 22 квітня 1925 р. – 59 арк.

85.Спр.2164 – Справа по обвинуваченню Базиля Кавецького, Ігоря Шубського та інших у приналежності до Організації Українських Націоналістів. 2 червня 1932 р. – 12 червня 1939 р. – 636 арк.

86.Спр.2411 – Справа по обвинуваченню 43 чоловік у приналежності до УВО і спробі вбивства Д.Усачука Том II. 1929-1932 рр. – 699 арк.

87.Спр.2412 – Справа по обвинуваченню 43 чоловік у приналежності до УВО і спробі вбивства Д.Усачука Том I. 1929-1932 рр. – 573 арк.

88.Спр.2430 - Справа по розслідуванню діяльності української націоналістичної молоді організації Пласт. 15 липня 1925 р. – 17 липня 1938 р. – 278 арк.

89.Спр.2432 – Справа по обвинуваченню Ігоря Шубського та інших в українській націоналістичній діяльності (УВО, ОУН). 26 січня – 16 червня 1932 р. – 206 арк.

90.Спр.2433 – Справа по обвинуваченню Гордія Баса та інших в українській націоналістичній діяльності (УВО, ОУН). 19 червня – 26 вересня 1934 р. – 39 арк.

91.Спр.2434 – Справа по обвинуваченню Теодора Довгалюка та інших в українській націоналістичній діяльності (УВО, ОУН). 12 жовтня – 17 грудня 1934 р. – 312 арк.

92.Спр.2941 – Справа по обвинуваченню Володимира Боровського у створенні організації українських скаутів. 1 – 19 листопада 1923 р. – 15 арк.

93.Спр.2957 – Справа на Д.Дубовця за приналежність до Пласту і зберігання зброї. – 5 листопада 1927 р. – 8 квітня 1931 р. – 14 арк.

94.Спр.2958 – Справа по обвинуваченню Ананії Кондрафієвої за організацію нелегального зібрання молоді товариства Пласт. – 4 жовтня 1932 р. – 19 лютого 1938 р. – 18 арк.

Ф.86 – Повітова комендатура державної поліції, м. Рівне. 1919-1939 рр.

оп.2 – Слідчий відділ. 1919-1939 рр.

95.Спр.120 – Переписка з Волинським воєводським управлінням державної поліції і Рівненським повітовим староством про нагляд за політичними організаціями. 1931 р. – 13 арк.

96.Спр.216 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і Рівненським повітовим староством про нагляд за політичними організаціями. 1927 - 1939 рр. – 47 арк.

97.Спр.248 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 1928-1929 рр. – 128 арк.

98.Спр.249 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю УНДО. 26 вересня 1928 р. – 11 листопада 1929 р. – 51 арк.

99.Спр.365 – Протоколи допитів осіб, запідозрених у приналежності до Української Військової Організації. – 1930 р. – 180 арк.

100.Спр.367 – Переписка з повітовим управлінням державної поліції про нагляд за особами запідозреними в українській націоналістичній діяльності. 19 липня 1930 р. – 17 лютого 1937 р. – 22 арк.

101.Спр.369 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про осіб, запідозрених у приналежності до Української Військової Організації. 7 березня – 17 травня 1930 р. – 153 арк.

102. Спр.370 – Протоколи допитів осіб, запідозрених у приналежності до Української Військової Організації та інших політичних партій. 19 травня – 26 жовтня 1930 р. – 135 арк.
103. Спр.440 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю Української Військової Організації (УВО). – 19 січня 1931 р. – 26 січня 1932 р. – 17 арк.
104. Спр.517 – Переписка з повітовим управлінням державної поліції про осіб запідозрених у приналежності до УВО і ОУН. 1932 р. – 344 арк.
105. Спр.519 – Списки осіб запідозрених у приналежності до УВО і ОУН. 31 жовтня – 16 листопада 1932 р. – 35 арк.
106. Спр.610 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю УСРП на території Рівненського повіту. 2 березня – 29 листопада 1933 р. – 112 арк.
107. Спр.611 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю УСРП на території Рівненського повіту. 5 січня – 13 грудня 1933 р. – 168 арк.
108. Спр.616а – Анкети на осіб запідозрених у приналежності до ОУН. 10 вересня 1933 р. – 95 арк.
109. Спр.619а – Переписка з староством та постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю українських партій і націоналістичних організацій. 29 березня 1933 р. – 4 січня 1934 р. – 308 арк.

Оп.3 - Слідчий відділ. 1919-1939 рр.

110. Спр.588 – Переписка з постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 6 лютого 1924 р. – 22 березня 1933 р. – 70 арк.

111. Спр.1340 - Переписка з постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю української націоналістичної організації Пласт. 4-11 жовтня 1930 р. – 4 арк.

Ф.87, оп.1 – Дубенське повітове управління державної поліції.

1920-1939 рр.

112. Спр.95 – Коротка довідка про українську організацію Пласт, яка діяла на території повіту. 8 листопада 1928 р. – 5 арк.

113. Спр.221 – Переписка з постерунками державної поліції про діяльність ОУН на території повіту. 26 березня – 11 грудня 1931 р. – 17 арк.

114. Спр.267 – Інформація постерунків державної поліції про діяльність ОУН на території повіту. 13 січня – 23 грудня 1933 р. – 136 арк.

Ф.100, оп.1 – Здолбунівське повітове управління державної поліції.

1919-1939 рр.

115. Спр.226 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про діяльність націоналістичних організацій. 18 лютого 1922 р. – 10 жовтня 1924 р. – 50 арк.

116. Спр.749 – Переписка з Волинським воєводським управлінням і постерунками державної поліції про діяльність націоналістичних організацій. 1925 –1926 рр. – 50 арк.

Ф.113, оп.1 – Другий комісаріат державної поліції, м. Рівне.

1920-1939 рр.

117. Спр.155 – Коротка історична довідка про УНДО, УСРП, Сельроб. 1929 р. – 3 арк.

118. Спр.241 – Вказівки повітового управління державної поліції про заходи боротьби з діяльністю членів націоналістичних організацій УВО, УНДО та ін. 25 лютого 1932 р. – 23 грудня 1933 р. – 132 арк.

Ф.114, оп.1 - Постерунок державної поліції в м. Корець Рівненського повіту. 1921-1939 рр.

119. Спр.66 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю української націоналістичної організації Пласт. – 1929 р. – 35 арк.

Ф.115, оп.1 – Постерунок державної поліції в с. Клевань Рівненського повіту. 1921-1939 рр.

120. Спр.142 – Списки членів політичних партій. 3 жовтня 1931 р. – 7 арк.
121. Спр.177 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 19 січня – 25 грудня 1933 р. – 93 арк.

Ф.116, оп.1 – Постерунок державної поліції в с. Олександрія Рівненського повіту. 1921-1938 рр.

122. Спр.108 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 1930 р. – 4 арк.
123. Спр.150 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 1934 р. – 50 арк.

Ф.118, оп.1 – Постерунок державної поліції в с. Басів-Кут Рівненського повіту. 1921-1939 рр.

124. Спр.83 – Переписка з Рівненським повітовим управлінням державної поліції про нагляд за діяльністю націоналістичної організації Пласт, окремими її членами, списки членів. 4 лютого – 25 вересня 1929 р. – 12 арк.
125. Спр.102 – Переписка з Рівненським повітовим управлінням державної поліції про нагляд за діяльністю УВО. 1931-1932 рр. – 25 арк.

Ф.120, оп.1 – Постерунок державної поліції в с. Городок Рівненського повіту. 1925-1939 рр.

126. Спр.35 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 2 лютого 1928 р. – 12 серпня 1929 р. – 5 арк.
127. Спр.114 – Переписка з Волинським воєводським управлінням державної поліції, Рівненським повітовим староством про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 28 січня 1934 р. – 1 січня 1936 р. – 21 арк.
128. Спр.116 – Переписка з Волинським воєводським управлінням державної поліції, Рівненським повітовим староством про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 5 січня – 27 грудня 1934 р. – 86 арк.

Ф.126, оп.1 - Постерунок державної поліції в с. Майків Здолбунівського повіту. 1921-1937 рр.

129. Спр.169 – Переписка з повітовим управлінням державної поліції про нагляд за діяльністю політичних партій, списки членів УСРП. 31 березня – 18 грудня 1934 р. – 20 арк.

Ф.127, оп.1 - Постерунок державної поліції в с. Межирічі Рівненського повіту. 1920-1936 рр.

130. Спр.125 – Постанова слідчого Рівненського Окружного суду про арешт осіб, запідозрених у приналежності до ОУН. 24 листопада 1929 р. – 1 лютого 1930 р. – 2 арк.
131. Спр.126 – Список членів організації УСРП. 3 жовтня 1930 р. – 5 арк.

Ф.130, оп.1 – Постерунок державної поліції в с. Самостріли Рівненського повіту. 1922-1937 рр.

132. Спр.71 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про встановлення нагляду за діяльністю українських націоналістичних організацій. 18 квітня – 5 листопада 1930 р. – 7 арк.

**Ф.131, оп.1 - Постерунок державної поліції в с. Тучин Рівненського повіту.
1921-1939 рр.**

133. Спр.43 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю українських націоналістичних організацій. 15 січня 1925 р. – 27 грудня 1928 р. – 8 арк.

134. Спр.106 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за діяльністю українських партій. 1930-1935 рр. – 37 арк.

**Ф.133, оп.1 – Офіцерський постерунок державної поліції в м. Острог
Здолбунівського повіту. 1925-1934 рр.**

135. Спр.57 – Переписка зі Здолбунівським повітовим управлінням державної поліції про нагляд за діяльністю націоналістичних партій. 19 лютого 1929 р. – 5 грудня 1931 р. – 30 арк.

**Ф.156 – Здолбунівське (до 1925 року Острозьке) повітове староство.
оп.2 – Відділ безпеки. 1921-1939 рр.**

136. Спр.2 – Вказівки Волинського воєводського управління про порядок легалізації товариств і союзів. 1921-1928 рр. – 10 арк.

137. Спр.225 – Книга обліку польських скаутів в м. Здолбунів. 1934 р. – 15 арк.

Ф.300, оп.1 – Експозитура політичної поліції, м. Рівне. 1922-1926 рр.

138. Спр.94 – Переписка з постерунками державної поліції про нагляд за діяльністю товариств і союзів. 22 січня 1925 р. – 5 січня 1927 р. – 138 арк.

139. Спр.95 – Переписка з Рівненським повітовим управлінням державної поліції про нагляд за діяльністю товариств і союзів. 21 червня 1925 р. – 8 лютого 1927 р. – 171 арк.

Ф.314, оп.1 – Комісаріат державної поліції, м. Рівне. 1921-1939 рр.

140. Спр.165 – Циркуляр головного секретаріату УСРП про організацію місцевих соціалістично-радикальних партій. 21 вересня – 17 жовтня 1933 р. – 5 арк.
141. Спр.166 – Вказівки Рівненського повітового управління державної поліції про нагляд за товариством “Відродження”, списки його членів. 24 листопада 1933 р. – 5 січня 1934 р. – 11 арк.

Державний архів Волинської області (ДАВО)

Ф.1 – Волинська воєводська команда державної поліції, м. Луцьк.

1920-1939 рр.

оп.2 – Слідчий відділ. Том І. 1920-1932 рр.

142. Спр.51 – Інструкція Волинського воєводського управління про організацію розвідки і контролю діяльності експозитур політичної поліції. – 1924 р. – 27 арк.
143. Спр.52 – Інструкція для таємних агентів. Б/д. – 18 арк.
144. Спр.1837 – Інформація про діяльність організації Пласт та її членів. 28 грудня 1928 р. – 25 січня 1930 р. – 54 арк.
145. Спр.1838 – Інформація про діяльність української націоналістичної організації Пласт у Володимирському повіті. 26 листопада 1928 р. – 16 арк.
146. Спр.1856 – Інформація повітової поліції про діяльність членів націоналістичних організацій і становище УВО. 10 лютого 1928 р. – 1 липня 1930 р. – 93 арк.

147. Спр.1858 – Інформація Володимирської повітової поліції про діяльність членів УВО. 13 листопада 1928 р. – 17 вересня 1930 р. – 94 арк.
148. Спр.1862 – Інформація про арешт Романа Сушка та інших членів УВО. 22 вересня 1928 р. – 12 січня 1929 р. – 39 арк.
149. Спр.2210 – Інформація агента поліції Іларіона Коваленка про Пласт. 20 лютого – 16 квітня 1929 р. – 2 арк.
150. Спр.2240 – Комунікат Міністерства внутрішніх справ про діяльність членів УВО. 1 жовтня 1929 р. – 38 арк.
151. Спр.2243 - Інформація про діяльність УВО і його членів. 30 квітня – 30 червня 1929 р. – 32 арк.
152. Спр.2258 – Інформація про діяльність організації “Скаут”. – 1929 р. – 37 арк.
153. Спр.2611 – Анкети на осіб, затриманих за приналежність до УВО. 13 травня – 11 липня 1930 р. – 52 арк.
154. Спр.2304 – Повідомлення Дубенської повітової поліції про діяльність Пласту. 1929 р. – 52 арк.
155. Спр.3553 – Матеріали розслідування фактів побиття арештованих поліцією в м. Рівне під час ліквідації ОУН у 1929-1932 рр. 9 грудня 1929 р. – 1 травня 1934 р. – 58 арк.

Ф.34 – Фінансова палата, м. Луцьк,

оп.1 – Загальний відділ. Персональний підвідділ. 1925 р.

156. Спр.35 – Протокол про хід періодичного зібрання адміністративних начальників других інстанцій на території Волинського воєводства за квітень 1925 р. – 21 арк.

Ф.45, оп.1 – Луцька повітова команда державної поліції. 1919-1939 рр.

157. Спр.611 – Інформація воєводської команди і постерунків державної поліції про діяльність членів УВО. 1928 р. – 211 арк.

158. Спр.856 – Інформація воєводської команди і постерунків державної поліції про діяльність членів ОУН, УНДО та ВУО. 23 березня 1931 р. – 19 липня 1935 р. – 231 арк.

**Ф.46 – Волинське воєводське управління,
оп.9 – Відділ безпеки. 1919-1939 рр.**

159. Спр.220 – Ситуаційне донесення командування Корпусу Охорони Пограниччя за лютий 1925 р. – 48 арк.

160. Спр.410 – Статут товариства “Просвіта”. – 1926-1928 рр. – 56 арк.

161. Спр.650 – Інформація воєводських управлінь і староств Волинського воєводства про діяльність організації УВО. 26 березня 1927 р. – 24 лютого 1929 р. – 81 арк.

162. Спр.1321 – Інформація слідчого управління воєводської команди державної поліції і повітових староств про діяльність УВО. 3 січня – 21 листопада 1929 р. – 41 арк.

163. Спр.1323 – Інформації Рівненського повітового староства про діяльність членів УВО. 30 березня 1930 р. – 10 арк.

164. Спр.1325 - Інформації повітових староств про діяльність спортивної секції Пласт товариства “Просвіта”. 13 вересня 1929 р. – 6 арк.

165. Спр.4831 – Тези внутрішньої національної політики панської Польщі. Б/д. – 14 арк.

**Ф.390, оп.1 – Володимир-Волинська повітова “Просвіта”.
1919-1933 рр.**

166. Спр.51 – Список членів спортивної секції Пласт при “Просвіті” у Володимирі-Волинському. 1927 р. – 6 арк.

167. Спр.52 - Список членів спортивної секції Пласт при “Просвіті” у с. Перевали Володимир-Волинського повіту. 1927 р. – 7 арк.

Опубліковані документи

168. Рівне 720: від давнини до сучасності. Книга I. – Рівне: Волинські обереги, 2003. – 240 с., ілюстр.

Мемуари

169. Барановський Р., Тарнавський О. Восьма мандрівка Лісових Чортів (човнами по Волині і Поліссі від 2-го до 24-го липня 1930 року). // “Лісові Чорти”, їх життя і буття. 1922-1945. Ювілейний історично-мемуарний збірник у їх шістдесятиріччя . – Вашингтон–Нью-Йорк–Торонто, 1983. – С.187-193.

170. Боровський В. До історії українського Пласту на Волині. // Літопис Волині. Науково-популярний збірник волинєзнавства. – Вінніпег – Манітоба, Канада: Інститут дослідів Волині, Товариство волинян у Торонто і Вінніпезі, 1971-1972. – Ч.10-11. – С.31-41.

171. Боровський В. Під покровом Всевишнього. Спомини. – Атланта, США: Українське Євангельське об'єднання в Північній Америці, 1983. – 357с., ілюстр.

172. Боровський В. Теодосій Довгалюк - його життя і праця 1907-1943 рр. Вінок у пам'ять заслуженому борцеві за національне і духовне відродження народу в десятю річницю Незалежності України. – Рівне: Українська євангельсько-реформована церква, 2001. – 34 с., ілюстр.

173. Бортник Федір. Пласт у Радивиліві. Сторінки історії. (Спогади). // Прапор Перемоги. – 1995. - 16 грудня.

174. Гладкий Ярослав. Професор Северин Левицький – Сірий Лев, Верховний отаман Українського Пласту, голова ВПК. // Пластовий шлях. – 1981. – Ч.1. – С.9-17.

175. Грінчак Б. Ентузіасти з “Пласту”. Інтерв'ю з А.С.Васильківським. // Вісті Рівненщини. – 1991. – 23 листопада.

176. Гриньох Іван. XIII курінь старших пластунів ім. святого Володимира Великого. // Пластовий шлях. – 1983. – Ч.1. – С.30-44.

177. Із листів Ніли Гордієнко до Н. Омельчук. Лист від 16 лютого 1998 р. // Луцька українська гімназія. Спогади. – Луцьк, 1998. – С.127.
178. Карло Летючий. На тихих водах (хроніка першого водного, мандрівного, пластового табору на Волині. 4–20 серпня 1929 р.). // На Байдаках. Виправа III куреня “Лісові Чорти”. – Детройт, США: Український Прометей, 1957. – С.11-28.
179. Климчук А.І. Спогади. // Луцька українська гімназія. Спогади. – Луцьк, 1998. – С.36.
180. Левицький С. Український Пластовий Улад у роках 1911-1945 у спогадах. // Причинки до історії Пласту. – Мюнхен: Молоде життя, 1967. – С.45.
181. Левчанівська Ірина. “Пласт” на Волині. // Луцька українська гімназія. Спогади. – Луцьк, 1998. – С.24-26.
182. Львович Петро. Пласт на Волині. // Пластовий вісник. – 1992. – Ч.3. – С.50-52.
183. Максимець Василь. Пласт у Сокалі. // Пластовий шлях. – 1973. – Ч.1. – С.29-32.
184. Максимець В. Пласт і військо. // Пластовий шлях. Орган пластової думки. – 1986. - Ч.3-4. – С.80-81.
185. Мусіє Моріс. Пішком з Пінська до Львова. // На Байдаках. Виправа III куреня “Лісові Чорти”. – Детройт, США: Український Прометей, 1957. – С.53-60.
186. Пап-Пугач С. Пластовий альманах. З нагоди п’ятдесятиріччя українського Пласту на Закарпатті. 1921-1971. - Рим: Юг, 1976. – 196 с., ілюстр.
187. Парасілюс. Navigare Necesse Est. // На Байдаках. Виправа III куреня “Лісові Чорти”. – Детройт, США: Український Прометей, 1957. – С.7-9.
188. Пастернак Євген. Нотатки про Полісся. // На Байдаках. Виправа III куреня “Лісові Чорти”. – Детройт, США: Український Прометей, 1957. – С.61-67.
189. Потаповський В. Спогади. // Луцька українська гімназія. Спогади. – Луцьк, 1998. – С.39.

190. Річинський А. До життя, слави і свободи. – Львів, 1930. – 62 с.
191. Скобар Б. На Байдаках. З водної мандрівки пластового куреня “Лісові Чорти” по Волині і Полісся. // На Байдаках. Виправа III куреня “Лісові Чорти”. – Детройт, США: Український Прометей, 1957. – С.29-52.
192. Спогади пастора Української євангельської реформованої церкви Ф.О.Семенюка, записані Ю.М. Візитів. – Рівне. – 8 січня 2003 р.
193. Старосольський Ю. Велика Гра. – Мюнхен: Молоде життя, 1948. – 176 с.

Джерельні публікації

194. Байден-Пауелл Роберт. Пластування для хлопців. Переклад з англ. О.Кульчицького. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 304 с., ілюстр.
195. В дорогу. Листок. – Львів: Видавництво УПУ, 1927. – 16 с.
196. Дуб Б. Пластовий співаник – 58 пісень з нотами. – Ужгород: Унію, 1928. – 72 с.
197. Ісаїв П. Пластові приписи та розпоряди. – Львів, 1927. – 46 с.
198. Кархут В. Перша проба пластуна. – Львів: Видавництво УПУ, 1929. – 60 с.
199. Кархут В. Перша, друга і третя проба пластуна. – Львів: Видавництво УПУ, 1930. – 110 с.
200. Масюк Володимир, Чмола Іван. Пластовий впоряд, як доповнення до впоряду “Сокола-Батька”. – Львів: Видавництво УПУ, 1928. – 23 с., ілюстр.
201. Пластові табори. – Львів: Видавництво УПУ, 1929. – 15 с.
202. Пеленський Є. Пластовий гурток. – Львів: Вогні, 1930. – 48 с.
203. Скоб. Пластовий календарик для молоді на 1929-1930 роки. Зі записником та інформаційною частиною. – Львів: Видавництво УПУ, 1929. – 118 с., ілюстр.
204. Тисовський О. Життя в Пласті. – Львів, 1921. – 147 с.
205. Тисовський С. Пластові закони. – Львів: Видавництво УПУ, 1922. – 42 с.
206. Франко П. Історія і теорія руханки. – Коломия – Львів, 1923. – 56 с.
207. Яремченко О. Основи пластуна. – Берлін, 1923. – 78 с.

Матеріали преси

Фахова пластова періодика

208. Байден-Пауелл. Цитати. // Молоде життя. – 1930. – Лютий. – Ч.2. – С.20.
209. Бучацький Олександр. Пластові табори Новаків. // Пластовий шлях. – 1930. – Травень. – С.13-15.
210. Верес Роман. Пласт а кооперативне будівництво. // Пластовий шлях. – 1930. – Травень. – С.5-7.
211. Водний табір пластунів. Обіжчик про пластові табори. Урядові вісті Верховної Пластової Команди. // Молоде життя. – 1929. – 15 березня. – Ч.3. – С.8.
212. Гладкий Я. Пласт. // Вогні. – 1936. – Ч.2. – С.23-25.
213. Десять заповідей провідникам і впорядчикам. // Молоде життя. – 1927. – 15 листопада. – Ч.8. – С.8.
214. Довгаль Т. Селопласт і піднесення сільськогосподарської культури. // Молоде життя. – 1927. – 15 листопада. – Ч.8. – С.4-5.
215. З книжок і часописів. Із преси про наш Пласт. // Молоде життя. – 1929. – 5 березня. – Ч.3. – С.7.
216. Ісаїв П.М. Роля Пласту в національному розвою. // Пластовий шлях. – 1930. – Ч.1. – С.8-9.
217. Испити вмілостей: Таборництво. Урядові вісті Верховної Пластової Команди як секції Українського крайового товариства охорони дітей і опіки над молоддю. // Молоде життя. – 1925. – 1 листопада. – Ч.9. – С.15.
218. Кравців Богдан. З мандрівки на Волинь. // Молоде життя. – 1925. – Ч.2. – С.20.
219. Кравців Богдан. З мандрівки на Волинь. // Молоде життя. – 1925. – Ч.3. – С.21.
220. Кравців Богдан. З мандрівки на Волинь. // Молоде життя. – 1925. – Ч.7-8. – С.26-27.

221. Левицький С. Стріча в Александрії. // Молоде життя. – 1927. – 15 вересня. – Ч.6. – С.3-4.
222. Левицький С. Стріча в Александрії. Докінчення. // Молоде життя. – 1927. – 15 жовтня. – Ч.7. – С.3.
223. На будову пластового дому. // Молоде життя. – 1927. – 15 жовтня. – Ч.7. – С.8.
224. Обіжчик у справі відзначень. Вісті Верховної Пластової Команди. // Молоде життя. – 1927. – 15 листопада. – Ч.8. – С.11.
225. Обіжчик у справі світлин. Вісті Верховної Пластової Команди. // Молоде життя. – 1927. – 15 листопада. – Ч.8. – С.11.
226. Обіжчик у справі відзначень. // Пластовий шлях. – 1930. – Травень. – Ч.3. – С.20.
227. Орлине Перо. Волинь. // Молоде життя. – 1926. – Ч.9. – С.18.
228. Отар. Прогулька на Волинь. // Молоде життя. – 1925. – 1 листопада. – Ч.9. – С.5-6.
229. Пласт на Волині. // Молоде життя. – 1926. – Ч.8. – С.17.
230. Пласт і алкогольне питання. // Молоде життя. – 1927. – 15 листопада. – Ч.8. – С.3.
231. Пластовий провід. Інструкторський листок Українського Пластового Уладу. Додаток до Молодого Життя. – 1928. – Квітень. – Ч.1. – 6 с.
232. Свічі. З життя Волинських пластунів. // Молоде життя. – 1925. – Ч.5. – С.24.
233. Слова Байден-Пауелла. // Молоде життя. – 1930. – Лютий. – Ч.2. – С.20.
234. Скопюк Іван. Ніщо нам лихо ні пригоди! (Уривки із записника Водного Мандрівного Табору по Волині і Полісся в 1930 році). // На сліді. – 1936. – Ч.6. – С.109.
235. Українські пластуни на Волині. // Молоде життя. – 1924. – Ч.1-2. – С.18-19.
236. Як будувати човни? // Молоде життя. – 1927. – Липень-серпень. – Ч.4-5. – С.8-10.

237. Янів В.М. Значіння таборів в українськiм національнiм вихованнi. // Пластовий шлях. – 1930. – Травень. – С.7-11.

Громадсько-політична преса

238. Арештують дітей. // Українська громада. – 1924. – 22 листопада.
239. Боровський В., Семенюк Т., Довгалюк Т. Український скаутський гурток. // Селянська доля. – 1923. – 23 вересня.
240. Боровський В. На нові шляхи. // Наша бесіда. – 1926. – 20 листопада.
241. Вербенець В. Пластовий табір. // Діло – 1927. – 24 травня.
242. В здоровiм тiлi – здоровий дух! // Народний вісник. – 1927. – 26 травня.
243. Г-к. Літні пластові табори. // Громадянин. – 1928. – 1 жовтня.
244. Дещо про діяльність і план УВО. // Сурма. – 1928. – Квітень.
245. За м'яч в'язниці й катування. // Наше життя. – 1925. – 11 жовтня.
246. Кілька уваг про українську молодь на Ковельщині. // Українська нива. – 1927. – 28 травня.
247. Ковельська “Просвіта”. // Українська громада. – 1927. – 27 березня.
248. Неймовірно. // Новий час – 1925. – Ч.72.
249. Observator. Церковний з'їзд. // Народний вісник. – 1927. – 16 червня.
250. Початок роботи Крайового комітету охорони воєнних могил у Львові. // Батьківщина. – 1921. – 19 червня.
251. Програма виховання в ОУН. // Розбудова нації. – 1929. – Грудень. – С.402-407.
252. Суд над українськими дітьми. // Новий час. – 1925. – Ч.80.
253. Уваги в справі виховання української молоді в Ковелі. // Українська нива. – 1927. – 15 червня.
254. Українські скаути у Здолбунові. // Українське життя. – 1923. – 6 травня.
255. Хроніка українського життя. // Народний вісник. – 1927. – 14 липня.
256. Ювілей “Просвіти”. // Народний вісник. – 1927. – 8 грудня.

Література

Монографії, брошури

257. Андрухов П. Волинська земля (хроніка – джерела - постаті). – Сокаль, 1992. – 88 с.
258. Бухало Г. “Просвіта” сяє світло. Сторінки історії рівненської “Просвіти” 1917-1928, 1942-1944 рр. – Рівне: Державне редакційно-видавниче підприємство, 1994. – 48 с.
259. Власик О.В., Сидорук В.Й., Цятко В.М. “Східні креси” – під знаком польського орла. – Рівне: Волинські обереги, 2004. – 136 с.
260. Гладкий Я. Пластовий індивідуалізм в аспектах – суспільно-політичному українського народу, пластового устрою та фундаментів пластової виховної методи. – Аусбург: Молоде життя, 1948. – 20 с.
261. Данилів Теодор. Основоположник Пласту. До 80-річчя з дня народження професора, доктора Олександра Тисовського. – Мюнхен: Молоде життя, 1966. – 46 с., ілюстр.
262. Донцов Д. Юнацтво і Пласт. – Львів, 1928. – 106 с.
263. Книш Зіновій. Становлення ОУН. – К.: Видавництво ім. О. Теліги, 1994. – 128 с.
264. Кучерепа М., Давидюк Р. Волинське українське об'єднання. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 420 с.
265. Поліщук Я. Рівне: мандрівка крізь віки. Нариси історії міста. – Рівне, 1998. – 196 с., ілюстр.
266. Савчук Б. Український Пласт. 1911-1939. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 271 с., ілюстр.
267. Савчук Б. Волинська “Просвіта”. – Рівне: Ліста, 1996. – 154 с.
268. Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939 рр.) – К.: Наукова думка, 1985. – 272с.

Статті, замітки

269. Бухало Г. Ровенський Пласт. Сторінки історії. // Зміна. – 1991. – 19 лютого.
270. Бухало Г. Ровенський Пласт. Сторінки історії. Закінчення. // Зміна. – 1991. – 23 лютого.
271. Візитів Ю. Українська молодь Рівного під керівництвом “Просвіти”. // Рівне-720: від давнини до сучасності. Книга I. – Рівне: Волинські обереги, 2003. – С.185-188.
272. Візитів Ю. Діяльність польських адміністративних і репресивно-каральних органів на Волині проти пластового руху (20-30-ті роки ХХ століття). // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2003. – Випуск 8. – С.29-34.
273. Візитів Ю. Семенюк С.Ф. – пластовий скаутмайстер української молоді на Рівненщині. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2005. – Випуск 4. – С.52-56.
274. Візитів Ю. Зародження Пласту на Волині. // Пластовий шлях. Журнал пластової думки та інформації. – 2005. – Ч.1. – С.26-28.
275. Візитів Ю. Секретні співробітники у боротьбі польської влади проти Пласту на Волині (20-30-і рр. ХХ ст.). // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2005. – Випуск 5. – С.78-82.
276. Візитів Ю. Пластові з'їзди на Волині. // Слов'янський вісник: Збірник наукових праць. – Рівне, 2005. – Випуск 5. – С.97-106.
277. Васильєва Л. Українське питання в польській політиці міжвоєнного часу. // Польща-Україна: історична спадщина і суспільна свідомість. – К., 1992. – 175 с.
278. Винницький І. Пластовий конгрес третій. // Пластовий шлях. Орган пластової думки. – 1986. - Липень-грудень. – Ч.3-4. – С.17-26.

279. Висоцький Р. Питання українського підпілля у внутрішній політиці Польщі (1923-1939). // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”. Чернівці, 16-18 травня 2000р. Доповіді та повідомлення. – Чернівці: Рута, 2001. – Том 2. – С.282-289.
280. Вовк-Сіроманець. Нове про відновлення Пласту в Україні. // Пластовий шлях. Орган пластової думки. – 1990. – Квітень-червень. – Ч.2. – С.14-16.
281. Вовк-Сіроманець. Пласт в офіційній пресі в Україні. // Пластовий шлях. Орган пластової думки. – 1991. – Ч.3. – С.34-35.
282. Гладкий Яро. Морське пластування. // Чорноморець. – 1996. – Червень. – Ч.34. – С.35.
283. Гладилевич А. Пласт в Україні в 1989 році. // Пластовий шлях. Орган пластової думки. – 1990. – Квітень-червень. – Ч.2. – С.57-59.
284. Гримляк Є. Самовиховання. // Пластовий шлях. – 1987. – Січень-червень. Ч.1-2. – С.58-62.
285. Гусак В., Грищенко М., Тищенко О. Нарис історії створення молодіжних організацій на Рівненщині. – Рівне, 2001. – 93 с.
286. Дарованець О. Брати Іван та Микола Скопюки. // Пластовий шлях. Журнал пластової думки та інформації. – 2005. – Ч.1. – С.29-31.
287. Дем’янюк О.Й. Діяльність пластових осередків на Волині. // Вісник Національного університету ”Львівська політехніка“. Держава та армія. – 2002. – №451. – С.109-112.
288. Дем’янюк О.Й. Формування військового кадрового складу ОУН та УПА з числа вихованців Пласту. // Вісник Національного університету ”Львівська політехніка“. Держава та армія. – 2003. – №474. – С.60-66.
289. З історії Пласту на Рівненщині. // Зміна. – 1992. – 18 квітня.
290. Івойлова А. “Скоб”. // Волинь. – 1991. – Жовтень.
291. Історія Пласту. 1911-1930 рр. // Юнак. – 1997. – Ч.1., Ч.3., Ч.4. – С.4-5.
292. Коронець Ганна. Роля та досягнення Пласту в Україні. // Пластовий шлях. Орган пластової думки. – 1968. – Липень-грудень. – Ч.3-4. – С.23-29.

293. Кричильський С. Коли зустрічається молодь. // Волинь. – 1991. – 11 жовтня.
294. Кучерепа М. До генези конфлікту: українсько-польські відносини на Волині напередодні Другої світової війни. // У пошуках правди: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції “Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки”, Луцьк, 20-23 травня 2003р. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2003. – С.36-49.
295. Кучерепа М. “Таємний борець” (Про долю І.В. Скопюка). // “Роде наш красний ...”. Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк, 1996. – Т.1. – С.302-305.
296. Літковець Н. Велика гра юнаків і сеньйорів (Інтерв'ю з головою Рівненського проводу Пласт). // Рівне. – 1991. – 19 січня.
297. Максимов В.С. Розвиток Пласту на Волині. // Праці конференції: “Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: історія, здобутки, перспективи. 9-10 жовтня 1992 р.” – Луцьк, 1992. – С.135-136.
298. Матійченко В.І. Поляки на Волині: адміністративний устрій, населення (1921-1939рр.). // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”. Чернівці, 16-18 травня 2000 р. Доповіді та повідомлення. – Чернівці: Рута, 2001. – Том 2. – С.227-232.
299. Новік О. Вишкіл пластунів. // Вільне слово. – 1995. – 28 січня.
300. Панасюк В. Україномовне шкільництво на Волині у 1920-1930-ті роки: проблеми статусу та можливостей. // Міжнародний науковий конгрес “Українська історична наука на порозі ХХІ століття”. Чернівці, 16-18 травня 2000р. Доповіді та повідомлення. – Чернівці: Рута, 2001. – Том 2. – С.249-255.
301. “Пласту” виповнилося 80. // Вісті з України. – 1993. – 26 серпня – 1 вересня.

302. Пластуни у світі. // Волинь. – 1992. – 4 грудня.
303. Подруга Гребля. Як жити згідно з Пластовим Законом? // Пластовий шлях. – 1977. – Січень-березень. – Ч.1. – С.11-16.
304. Програма П'ятого Всеукраїнського пластового мистецького фестивалю “Зоряний вітер”. // Волинь. – 2003. – 30 травня.
305. Русанов В. Сіячі зерна обнови. З історії Пласту на Волині. // Сім днів. – 1994. – 20-26 грудня.
306. Савчук Б. С.Ф.Семенюк – керівник волинських пластунів. // Праці конференції “Минуле і сучасне Волині: історичні повісті краю”. – Луцьк, 1991. – С.129-130.
307. Савчук А.О. Розвиток руху пластунів на Волині в міжвоєнний період. // Велика Волинь. Минуле і сучасне. Матеріали міжнародної наукової конференції. Жовтень 1994 р. – Хмельницький – Ізяслав – Шепетівка, 1994. – С.345-347.
308. Савчук Б.П. Суспільно-політичне життя Західної України 20-30-х років ХХ століття за документами польської поліції. // Архіви України. – 2001. – Листопад-грудень. – Ч.6. – С.39-45.
309. Самотулка Т. Важливіші розвиткові процеси пластового сеніорату. // Пластовий шлях. – 1985. – Жовтень-грудень. – Ч.4. – С.23-29.
310. Самотулка Т. Основні питання самовиховання. // Пластовий шлях. – 1986. – Липень-грудень. – Ч.3-4. – С.50-59.
311. Самчук У. Волинь незабутня. // Молодий лєнінець. – 1990. – 27 жовтня.
312. Тарнавський О. На закінчення третього року видання. // Пластовий шлях. Орган пластової думки. – 1968. - Липень-грудень. – Ч.3-4. – С.1-3.
313. Тхорук Р. Під знаком тризуба. // Освіта. – 1993. – 20 серпня.
314. Фіголь Атанас. Великий вклад Пласту в культурно-громадське життя української діаспори в 1945-1985 роках. Допомога виданню Енциклопедії українознавства. // Пластовий шлях. Орган пластової думки. – 1985. - Липень-вересень. – Ч.74. – С.21-24.

315. Цьопа Паліїв. Поглиблюймо пластову працю! Доповідь на конференції пластових виховників 26.09.1947 р. у м. Ульмі. – Мюнхен, 1950. – 16 с.
316. Чи знаєте, що... // Юнак. – 1981. – Січень. – Ч.1. – С.27-29.
317. Чи знаєте ви, що ... // Зміна. – 1992. – 18 квітня.
318. Шершень М. Пласт – альтернатива вулиці. // Сім днів. – 2001. – 20 квітня.
319. Юрчук О. Пластуни і скаути. Хто вони і чим приваблюють молодь. // Життя і слово. – 1993. – 26 травня.

Довідники

320. Гей, мандрують пластуни. Пісенник. – Тернопіль, 1991. – 117 с.
321. Джулинська Т. Пластовий довідник. – Торонто: Головна Пластова Булава, 1999. – 230 с.
322. Історично-пластовий календар. – Торонто, 1997. – 118 с.
323. Історія Пласту – монтаж у піснях. – Торонто, 1997. – 96 с.
324. Левицький С. // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – К.: Глобус, 1996. – Т.4. – С.1269-1270.
325. Підручна книжечка пластуна і пластунки. – Нью-Йорк, 1990. – 240 с.
326. Пласт. Пластовий шлях. // Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Париж-Нью-Йорк: Молоде життя, 1970. – Т.6. – С.2101-2107.

Дисертації та автореферати

327. Дем'янюк О.Й. Військовопідготовча діяльність українських молодіжних організацій Галичини напередодні та в роки Першої світової війни: Автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22. – Львів, 2004. – 21 с.
328. Крамар Ю.В. Політика державної асиміляції на Волині (1928-1938 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук.: 07.00.01. – Львів, 1998. – 18 с.
329. Окаринський В.М. Український скаутський рух. 1911-1944 рр.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. - К., 2002. – 178 с.

330. Окаринський М.М. Формування у підлітків несприятливості до вживання наркотичних речовин у діяльності Пласту: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2002. 176 с.
331. Пальчевський Р.С. Український молодіжний рух на західноукраїнських землях. 20-30-ті роки ХХ століття: Дис...канд. іст. наук: 07.00.01. – Чернівці, 2000. – 173 с.
332. Шумський І.І. Молодіжний рух у Західній Україні: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. – Чернівці, 2001. – 174 с.

Джерела та література іноземною мовою

333. Burzliwe czasy sejmowładztwa. // Kronika Polski. 1923-1936. We władzy sejmu. – №30. – S.1-3.
334. Czy ne czas już skończyć z tym skandalem? Prywatna gimnazja ukraińska w Równem - placówką wojującego nacjonalizmu ukraińskiego. // Illustrowany Kurjer Codzienny – 1926. – 18 listopada.
335. Grabski S. Państwo narodowe. – Lwow, 1929. – 179 s.
336. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. – Lwow, 1925. – 42 s.
337. Kordon Sokalski. // Wołyn. – 1935. – 20 stycznia.
338. Krawciw B. The Plast Pathway. // Ukrainian A Concise Encyclopedia. In two volumes. – Toronto, Canada, 1988. – V.II. – P.300 (a).
339. Kronika Harcerska. // Wołyn. – 1933. – 26 lutogo.
340. Monografia O.U.N. na Wołyniu. – Łuck, 1935. – 180 s.
341. Niezdrowe stosunki w ruskim gimnazium w Równem. // Słowo Polskie –1928. – 23 listopada.
342. Pepłoński A. Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej. - Szczytno, 1991. – 212 s.
343. Plast na Wołyniu. // Harcmistrz. –1929. – 1 stycznia. – №1.
344. Plast na Wołyniu. // Słowo Polskie. –1931. – 17 sierpnia.

345. Plast. // Ukrainian A Concise Encyclopedia. In two volumes. – Toronto, Canada, 1988. – V.II. – P.333 (a).
346. Program demokratów. // Słowo Polskie. –1922. – 19 sierpnia.
347. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929. – Kraków: Wzdawnictwo literackie, 1989. – 467 s.
348. Ukrainian scouting. – Quebec, Canada, 1962. – 4 p.
349. Vatra. // Ukrainian A Concise Encyclopedia. In two volumes. – Toronto, Canada, 19 88. – V.II. – P.465 (b).

ДОДАТКИ

Додаток А

Хронологія розвитку Волинського Пласту

1922 рік

2 травня – член Острозької “Просвіти” Олександр Дмитрашенко з української молоді при місцевій російській гімназії організував скаутську дружину, яку очолив учень VII класу Андреев [115, арк.1-14].

26 листопада – постановою Загальних Зборів товариства “Просвіта” затверджено доповнення до Статуту 1920 року. В § 22 нового варіанту було передбачено створення при усіх філіях “Просвіти” секцій фізичного виховання Пласт [63, арк.29-34].

1922 – пластову частину створено у м. Здолбунів на чолі з Я.Вербівським [266, с.121].

1923 рік

18 березня – Володимир Боровський, Теодосій Довгалюк, Теодосій Семенюк - випускники семикласної школи в с. Олександрія Рівненського повіту заклали перший на Рівненщині пластовий курінь ім. Івана Богуна [29, арк.1].

літо – учні с. Вільгора Бугринської гміни Рівненського повіту створили пластовий гурток. Очолив осередок студент української духовної семінарії у Львові Іван Ворошук [110, арк.14].

вересень – гурток “Сич” при курені ім. Івана Богуна видав перший примірник – “Листка української селянської молоді “СКОБ”. Цей курінний часопис виходив до лютого 1925 року [21, арк.1-77].

листопад – Волинський воєвода припинив діяльність пластового гуртка в с. Олександрія [92, арк.1-13].

осінь – влада заборонила Пласт у м. Кременці [88, арк.8-8зв.].

1923 – при філіях “Просвіти” відкрито пластові осередки в м. Луцьк, м. Здолбунів, м. Ковель [110, арк.1], м. Кременець [88, арк.41-42зв.], м. Почаїв [17, арк.1-10].

1923 – з ініціативи членів кременецької “Просвіти” Дмитра Суханова, Петра Мартинюка, Людмили Градець, Олени Шепченко у м. Радивилів Дубнівського повіту закладено пластовий гурток [173; 281].

1924 рік

січень – експозитура політичної поліції закрила пластовий осередок у м. Дубно [289].

весна – осередки Пласту відкрито при “Просвіті” у с. Городок Рівненської гміни, с. Ставки, с. Милостов, с. Мала і Велика Омеляна Дядьковицької гміни, м. Дубно [110, арк.6, 24].

весна – галицькі виховники на чолі зі старшим пластуном Богданом Кравцівим здійснили інструкторську поїздку на Волинь. Вони відвідали м. Радивилів, м. Кременець, м. Остріг, м. Дубно, м. Рівне, с. Олександрія [10, арк.61-75].

22 листопада – у часописі “Українська громада” надруковано статтю “Арештовують дітей” про репресії пластунів с. Сурмичі Дубнівського повіту [238].

1925 рік

січень – курінь ім. Івана Богуна в с. Олександрія розпочав видавництво газети “Орган вільної української думки “Трибуна”” під редакцією пластуна Пласинського (Пласинія) та гумористично-сатиричного часопису “Цвірінь” під редакцією пластуна Дзичилика [21, арк.50, 68].

15 березня – Іван Гібський відроджує пластовий курінь в м. Кременець [88, арк.163].

12 липня – у м. Володимир-Волинський засновано жіночий курінь ім. Лесі Українки. Зв'язковим обрано Арсена Річинського [44, арк.9].

липень-серпень – галицькі пластуни на чолі з Осипом Бойчуком спільно з віце-президентом “Просвіти” м. Кременець організували та провели мандрівку землями Волині. Маршрут пролягав через Золочів – Черницю – Підкамінь – Почаїв – Кременець – Радивилів – Підлісся – Золочів [228; 116, арк.65].

липень-вересень – судовий процес над українською молоддю м. Кременця за приналежність до Пласту. Організатора пластового руху Івана Гібського притягнуто до сплати однієї тисячі злотих; ще з п'ятнадцяти пластунів стягнуто по 25 злотих із кожного [88, арк.1-99].

літо – під проводом старшого пластуна Омеляна Тарнавського здійснено інструкторську поїздку на Волинь. Її учасники працювали в м. Почаїв, м. Кременець, м. Радивилів [10, арк.61-75].

літо – з'їзд пластунів Рівненщини на “Стежках” в с. Олександрія. Організацією займався 61-й курінь ім. Івана Богуна [170, с.38].

17 вересня – у м. Володимир-Волинський розпочав роботу пластовий курінь ім. Івана Франка [46, арк.1].

11 жовтня – холмський часопис “Наше життя” надрукував статтю “За м'яч – в'язниця й катування”, присвячену справі кременецьких пластунів [245].

осінь – стаття волинського посла С. Козицького “Суд над українськими дітьми в Кременці” у часописі “Новий час” [252].

1926 рік

зима – пластун-скоб Володимир Остапович очолив реферат Волині при Верховній Пластовій Команді у Львові [266, с.122].

весна – відбулася кількаденна інструкторська поїздка галицьких пластунів під проводом Богдана Кравціва, її учасники відвідали пластові осередки

у м. Володимир-Волинський, м. Луцьк, м. Рівне, м. Олександрія, м. Острог, м. Кременець, м. Почаїв, м. Радивилів [10, арк.61-75].

липень-серпень – на пластових таборах у Карпатах побували пластуни з м. Радивилів, м. Володимир-Волинський, м. Ковель, м. Рівне, м. Межирічі [10, арк.58].

літо – пластова громада м. Володимир-Волинський запросила референта Волині В.Остаповича для проведення занять та лекцій серед пластунів [10, арк.61-75].

1 вересня – у м. Клевань закладено курінь ім. Петра Дорошенка. Курінний – Іван Оболонський [63, арк.300].

9 вересня – у с. Городище Межиріцької гміни Рівненського повіту створено курінь ім.Ярослава Осьмомисла. Курінний – Григорій Тимощук [63, арк.300].

26 вересня – у м. Рівне проходив з'їзд делегатів “Просвіти” з усієї Волині. З'їзд постановив об'єднати Волинську і Галицьку пластові області в одну на чолі з Верховною Пластовою Командою у Львові [139, арк.106].

14 жовтня – у м. Рівне закладено пластовий курінь ім. Байди Вишневецького. Курінний – Степан Семенюк [18, арк.42].

жовтень – у м. Володимир-Волинський створено 7-му Округну Пластову Команду на чолі з Арсеном Річинським. Сфера впливу Команди поширювалася на Північно-Західну Волинь [10, арк.58].

листопад-грудень – курінь ім. Івана Сірка в м. Почаїв розпочав видавництво журналу “Піонер”. Курінний – Леонтій Малкуш [10, арк.153].

24 грудня – з'їзд зв'язкових і делегатів пластових куренів і частин Рівненського повіту у м. Рівне. Організацією займався провідний пластовий діяч Степан Семенюк. З'їзд постановив розпочати роботу над створенням програми Селопласту та підготовку до Першого міжокругного з'їзду Волині і Галичини в 1927 році в с. Олександрія Рівненського повіту. Під час роботи з'їзду було створено 8-му Округну Пластову Команду на чолі з С.Семенюком, її секретарем призначили Федора

Мілютчика, скарбником – Ганну Язвінську. ОПК з центром у м. Рівне підпорядковувалися усі пластові осередки Східної Волині [18, арк.35].

грудень – курінна команда куреня ім. Байди Вишневецького при Рівненській українській приватній гімназії закладає курінь ім. князя Костянтина Острозького [18, арк.69-70].

1927 рік

1 січня – в м. Корець засновано пластовий гурток. Голова – Андрій Марченко [63, арк.300].

23 січня – у м. Луцьк засновано курінь ім. Симона Петлюри. Курінний – В.Турчин [44, арк.25].

січень – курінь ім. князя Костянтина Острозького в м. Рівне перейменовано на ім. Івана Мазепи. Курінний – Федір Тижук [18, арк.69-70].

13-14 березня – XIV звичайні загальні збори Рівненської “Просвіти” розглянули питання збільшення кількості пластових осередків на Волині [63, арк.170-177].

3 квітня – у с. Дивень Межиріцької гміни Рівненського повіту засновано мішаний курінь ім. Петра Дорошенка. Курінний – В.Синюк [10, арк.90-91].

червень – з'їзд представників пластових осередків 8-ї Окружної Пластової Команди. З'їзд прийняв рішення об'єднати розрізнені гуртки Рівненщини у курені [63, арк.274-278; 255].

червень – Верховна Пластова Команда присвоїла порядкові числа: куреню ім. Симона Петлюри у м. Луцьк – число 72, куреню ім. Івана Мазепи у м. Рівне – 69, куреню ім. Петра Дорошенка у с. Дивень Межиріцької гміни – 74, куреню ім. Лесі Українки у м. Луцьк – 73 [47, арк.].

11 липня – у Рівному засновано “Союз Українок”. Біля витоків товариства стояли знані на Рівненщині активістки пластового руху Ганна Ковбаса, Ольга Пелех, Любов Романчук, Ольга Тижук та ін. Членом

першої Головної управи “Союзу Українок” була Ганна Язвінська. Посаду секретаря кілька років підряд обіймала пластунка Антоніна Горохович [58, арк.1-40].

липень – у с. Велика Омеляна Дядьковицької гміни засновано пластовий гурток. Керівник – Федір Гуменюк [63, арк.304].

1 серпня - у с. Тучин Рівненського повіту засновано пластовий осередок. Голова – Поліщук Максим [63, арк.300].

19-20 серпня – Перший з'їзд зв'язкових, провідників і представників куренів та частин 7-го, 8-го, 9-го Округів Волині і Галичини в с. Олександрія [17, арк.1-10]. З'їзд зібрав близько 900 учасників [46, арк.1]. Серед них пластуни з м. Рівне, с. Олександрія, с. Тучин, с. Межирічі, с. Дивень, с. Застав'я, с. Харалуга Велика, с. Городище, с. Клевань [44, арк.47], с. Заріччя, с. Гоща, с. Гориньград [221], с. Радивилів [175], м. Ковель [67, арк.117], м. Луцьк [181], м. Володимир-Волинський, м. Почаїв [170, с.39], м. Кременець [221], м. Львів, м. Станіслав [44, арк.47] та інших міст і сіл Західної України. З'їзд затвердив проект розвитку Селопласту В.Боровського, С.Семенюка, Т.Довгалюка; увів нову структурну одиницю – пластовий кіш, який об'єднував усі пластові осередки в межах одного просвітянського району; затвердив особливості роботи новацьких гуртків; умови прийому до Уладу Старших Пластунів; проведення першого пластового табору на Волині у 1928 році. На з'їзді волинські пластуни вперше виступили з привселюдними пописами (програмою). Вони продемонстрували високий рівень пластового і військового вишколу [221].

серпень-вересень – у с. Рясники Бугринської гміни засновано пластовий гурток, на чолі з Гнатом Ярмолюком [63, арк.300, 304].

літо – почаївський курінь брав участь у пластовому таборі на Підкамені в Галичині [158, арк.60-60зв.].

25 вересня – у с. Старожуків Клеванської гміни Рівненського повіту закладено пластовий гурток [149, арк.1-2].

- вересень – в с. Межирічі Рівненського повіту відкрито курінь ім. Симона Петлюри. Курінний – Арсен Тижук [63, арк.300].
- 10 жовтня – тучинські пластуни у якості охоронців українського посла С.Козицького брали участь у мітингу в с. Гоща [63, арк.310].
- 2 листопада – Похвальний лист самостійному гуртку старших пластунів “Болотяні чорти” в с. Олександрія від реферату Волині при Верховній Пластовій Команді за відмінну підготовку Першої обласної пластової зустрічі в серпні 1927 року [43, арк.9].
- 12 листопада – Похвальний лист голові 8-ї ОПК С.Семенюку від ВПК за високий рівень організації і проведення Олександрійського з’їзду [43, арк.8].
- 15 листопада – пластовий часопис “Молоде життя” надрукував проект Селопласту В.Боровського та Т.Довгалюка [214].
- 21 листопада – виступ пластунів на святі “Просвіти”, приуроченому відзначенню десятиріччя діяльності товариства у м. Рівне [256].
- 24 грудня – Рада “Просвіти” у м. Рівне видала розпорядження про ліквідацію усіх пластових гуртків у повіті [63, арк.316].
- 28 грудня – у м. Рівне відбулася Нарада волиняків, присвячена розгляду справи зміни голови реферату Волині Володимира Остаповича [45, арк.5].
- грудень – куратор Волинського шкільного округу розв’язав Пласт при українській гімназії в м. Луцьк [255].
- 1927 – пластовий гурток закладено в с. Шубків Тучинської гміни. Голова – Микола Маленький [97, арк.31].

1928 рік

- лютий-травень – реферат Волині очолював старший пластун-розвідник Володимир Янів [46, арк.1].
- 19 травня – за наказом коменданта державної поліції Рівненського повіту вилучено архів пластового куреня в с. Клевань [65, арк.105].

травень-жовтень – посаду референта Волині обіймав старший пластун-розвідник Осип Рудакович [46, арк.1].

24 червня – у Гендловому відділі Магістрату м. Рівне зареєстровано пластовий кооператив “Наша спілка”. Голова – Феодосій Довгалюк. Кожен член кооперативу при вступі отримував у подарунок пластовий календар “СКОБ” на 1929-1930 рр. [76, арк.29].

червень-серпень – пластуни м. Володимир-Волинський і м. Рівне були учасниками пластових таборів на Соколі та у Підлютому [145, арк.3; 112, арк.2-3; 75, арк.3].

25 серпня – у с. Торчин Рівненського повіту виникає нелегальний осередок Пласту. Голова – Микола Лобунський [164, арк.6].

вересень – провідник пластового руху на Рівненщині Степан Семенюк створює перший осередок Української Військової Організації на базі пластової молоді української гімназії в Рівному [97, арк.65].

жовтень – старшого пластуна Ярослава Гладкого призначено референтом Волині [46, арк.1].

жовтень – розпочав роботу нелегальний пластовий гурток у м. Радивилів [162, арк.1-3зв.].

листопад - референт Я. Гладкий здійснив першу робочу поїздку на Волинь. Він відвідав м. Володимир-Волинський, м. Луцьк, м. Кременець, м. Почаїв, м. Радивилів [46, арк.1].

1929 рік

16-17 лютого – з'їзд окружних зв'язкових у Львові. Перший день роботи організатори присвятили розгляду волинських справ [71, арк.69].

31 березня – 1 квітня – в умовах конспірації проведено міжокружний з'їзд пластунів Волині. Перший день роботи з'їзду проходив у м. Здолбунів, другий – в с. Озеряни Дубенського повіту [71, арк.132, 134].

- квітень – референт Волині Ярослав Гладкий під час інструкторської поїздки відвідав м. Рівне, м. Кременець, м. Почаїв, м. Радивилів [46, арк.1].
- травень-липень – відбулися дві пластові зустрічі на Козацьких Могилах, куди прибули делегати від пластових куренів з м. Володимир-Волинський, м. Луцьк, м. Рівне, м. Почаїв, м. Львів та інших міст і сіл Волині й Галичини. ВПК представляв референт Волині Ярослав Гладкий [46, арк.1; 147, арк.87; 158, арк.60-60зв.].
- 8 липня – 5 серпня – проходив пластовий водний табір на Полянах поблизу Раковця. Комендантом табору був волинський скаутмайстер Степан Федорович Семенюк [211].
- червень-серпень – комендант 7-го Округу, зв'язковий Арсен Річинський працював у складі Комісії пластових таборів [46, арк.1].
- 4-20 серпня – учасники III куреня “Лісові Чорти” з Галичини організували та провели перший водний мандрівний табір річками Волині. Пластуни рухалися маршрутом Жовква – Сокаль – Старгород – Устилуг – Володимир-Волинський – Зимне – Володимирське Сільце – Маркостав – Буткевичі – Біскупичі – Локачі – Луцьк [146, арк.14-16; 147, арк.57; 178, с.10-28].
- літо - пластові табори відвідали пластуни м. Рівне, м. Луцьк, м. Володимир-Волинський, с. Олександрія. Всього близько 60 чоловік.
- 1 листопада – пластуни по всій Волині саботують святкування десятиріччя незалежності Речі Посполитої [76, арк.30].
- 19 листопада – за наказом Рівненського судді, польська поліція вилучила в активіста пластового руху Павла Гаврилюка “Історію Пласту Олександрії”, написану членами місцевого куреня [76, арк.30].
- листопад – повітова влада у м. Володимир-Волинський заборонила діяльність “Просвіти”. Пластовий кіш перейшов у підпілля [46, арк.1].
- листопад – Референт Волині Я.Гладкий відвідав нелегальні пластові осередки в м. Рівне, с. Клевань, с. Олександрія, с. Межирічі Рівненського повіту, м. Луцьк [46, арк.1].

грудень – підпільний Пласт нараховував: 7-й Пластовий Округ з центром у Володимирі-Волинському – 173 пластуни і пластунки, 8-й з центром у Рівному – 145 хлопців і дівчат, 9-й з центром у Кременці – 20 членів [46, арк.1].

грудень – володимир-волинський жіночий курінь з ціллю конспірації увійшов до складу товариства “Союз Українок” [147, арк.49].

1929 – відбувся з'їзд представників 7-го Володимир-Волинського Пластового Округу в м. Торчин та делегатів 8-го Рівненського Округу в с. Олександрія [46, арк.1].

1929 – нелегальні пластові осередки засновано в с. Плоска, с. Коростів, с. Дермань, с. Мізоч, на хуторі Вісенькі Хорівської гміни Здолбунівського повіту, с. Лопушино Почаївської гміни Кременецького повіту [162, арк.1-3зв., 4-16].

1930 рік

11 березня – участь пластунів у святкуванні шевченківських днів. Пластова молодь м. Рівне бойкотувала польськомовну частину вечора присвяченого Т.Г.Шевченку в кінотеатрі Зафрана [134, арк.1; 70, арк.270-300].

23 березня – у с. Городок Рівненської гміни створено нелегальний осередок Пласту [340, s.131].

травень – скавтмайстра Степана Семенюка нагороджено ”Свастикою заслуги“ [226].

травень-серпень – пластуни з м. Володимир-Волинський і с. Олександрія відвідали пластові табори в Карпатах. Комендант Арсен Річинський був призначений обозним лікарем [147, арк.32; 79, арк.166-177].

травень – листопад – масові арешти молоді за приналежність до нелегального Пласту. Репресій зазнали пластуни м. Рівне, с. Межирічі, с. Городище, с. Тучин, с. Даничів, с. Сапожин, с. Невірків, с. Дуліби, с. Гоща, с. Олександрія, с. Клевань, с. Майків, с. Великостав, с.

Чудниця Рівненського повіту, м. Почаїв Кременецького повіту, с. Підзамче Дубнівського повіту, та інших міст і сіл [79, арк.7-89; 99, арк.30].

2-24 липня – курінь “Лісові Чорти” організував другу водну мандрівку на Волинь і Полісся. Пластуни відвідали Бузьк, Кам’янку Струмилову (Бузьку), Руду Сілецьку, Вільку Поторицьку, Сокаль, Літовищ, Орхів, Забужжя, Берестя, Здітово, Пінськ [191, с.29-59].

1930 – голова 7-ої ОПК Арсен Річинський видає у Львові свою книгу “До життя, слави і свободи” [190].

1931

червень - волинські пластуни брали участь у з'їзді студентів волинян у м. Гданськ [162, арк.37].

червень – пластуни члени Організації Українських Націоналістів на всій території Волині зазнали репресій [89, арк.50-204].

1932-1934

зима-весна 1932 р. – кременецький підпільний пластовий курінь у повному складі на чолі з Ігорем Шубським переходить до складу “Юнак-ОУН” [85, арк.99-108].

травень-вересень 1932 р. – судовий процес у Рівному над 43 членами УВО, більшість учасників слідства становили пластуни на чолі з Степаном Семенюком [86, арк.5-22].

22 липня – 14 серпня 1933 року - пластуни, члени Організації Українських Націоналістів Павло Вітрук і Григорій Лішневич з м. Ковель були учасниками підпільного пластового табору на Соколі. На таборі П.Вітрук прочитав організаційний та ідеологічно-політичний курси [340, с.46].

листопад 1933-1934 рр. – судові процеси над пластунами членами ОУН [84, арк.7-24].

Додаток Б

Наставники пластової молоді на Волині

Одним з відомих на Волині своєю кваліфікованістю і обізнаністю зі справою Пласту був інструктор *Боровський Володимир*. Він народився 18 січня 1907 року в містечку Зінькові Кам'янець-Подільської губернії, у родині фельдшера Лукаша Боровського. Пізніше родина переїхала до с. Олександрія Рівненського повіту Волинської губернії [172, с.30]. Майбутній пластун закінчив польську семикласну школу в Олександрії [92, арк.2-2зв.], працював столяром. У 1922 році В.Боровському як “волинякові” було відмовлено у праві вступу до Української академічної гімназії у Львові [170, с.35]. Пізніше він навчався і успішно завершив Духовну семінарію у В'єнцборку в Західній Польщі.

У 1923 році Володимир Боровський організував в Олександрії 61-й курінь Українського Пластового Юнацтва ім. полковника Івана Богуна [170, с.36] і тим самим поклав початок Пласту на Рівненщині. Ініціатор пластового руху входив до складу гуртка “Болотяні чорти”, працюючи в якому, успішно склав дві пластові проби і здобув ступінь пластуна-розвідника.

В.Боровський був постійним учасником зборів товариства “Просвіта”, пластових заходів на Волині і Галичині. Він - один з організаторів пластових з'їздів в Олександрії: влітку 1925 року – з'їзду пластунів і представників українських культурно-просвітницьких організацій Рівненщини; в серпні 1927 року - з'їзду “на Стежках” пластунів із Луцька, Володимира-Волинського, Ковеля, Львова, Станіслава, Кременця, Здолбунова та інших міст і сіл Західної України [63, арк.291-292].

У січні 1927 року Володимира Боровського обрали секретарем ОПК у Рівному, а вже восени цього ж року ВПК відзначила його однією з вищих пластових нагород за вклад у пластову працю [224, с.11]. У 20-30-ті роки пластовий виховник редагував “суспільний місячник” – “Трибуна Олександрії” [171, арк.21], був автором багатьох публікацій на пластову тематику, брав

участь у розробці програми сільського Пласту. Згодом він засновував українські кооперативи для прикриття діяльності УВО [340, s.105].

У лютому 1928 року В.Боровського за освітню і пластову працю було виселено владою на корінні польські землі. Він як “бездержавний” переїхав до Любліна [170, с.40]. У 1931 році Міністерство внутрішніх справ заборонило В.Боровському проживати на Волині.

Перед нападом Гітлера на СРСР В.Боровський виїхав до Німеччини в м. Марбург. На еміграції, під час війни, він працював у видавництві, на фабриці хімічної промисловості. Після війни Боровський матеріально і духовно допомагав українським поселенцям у таборах у Майнц-Кастелі, Цюренберзі, Франкфурті-на-Майні, Корнберзі, Герсфельді, також сприяв діяльності пластових організацій, заснованих українською молоддю на чужині [171, с.117-185]. У 1947 році він переїжджає до США.

У 1949 році провідник волинського пластового руху пише і видає біографію одного з засновників Пласту в Олександрії Теодосія Довгалюка, приурочену річниці його смерті.

За кордоном В.Боровський не полишає пластової діяльності, так у вересні 1970 року приймає участь у Другому Конгресі Центральних установ Пласту з країн усього світу у Торонто.

Останні роки життя В.Боровський проживав у штаті Атланта, де й помер 25 січня 1987 року і був похований в Арлінгтоні у Сенді Спрінг, США.

Невтомним референтом пластової молоді с. Клевань був **Васильківський Ананій Сергійович**. Він народився в 1907 році в с. Клевань Рівненського повіту, де закінчив два класи місцевої школи.

Ананій у 1925 році став співзасновником “Просвіти”, долучився він і до створення 77-го пластового куреня в Клевані [175], куди пізніше вступив і його рідний брат Олександр [104, арк.138]. У Пласті хлопець виконував функції референта з духовного і фізичного виховання [161, арк.8]. Виховник молоді

продовжував займатися пластовою діяльністю і після заборони організації, налагодив відносини з членами УВО, пізніше ОУН.

А.Васильківський перебував під постійним наглядом поліції, а також розвідувальної застави XIII піхотної дивізії в Рівному [161, арк.8]. Лише наприкінці 20-х – на початку 30-х років за приналежність до “військової організації Пласт” заарештовувався вісім разів [175]. Під час арештів у нього неодноразово вилучали пластову та націоналістичну літературу [104, арк.138].

На початку 40-х років пластуна заарештували уже органи НКВС. А.Васильківського засудили до десяти років робіт у виправно-трудовах колоніях. По завершенні терміну покарання в 1954 році, А.Васильківський повернувся на постійне проживання у Клевань.

Шанованим у пластових колах наставником українських юнаків і дівчат був **Довгалюк Теодосій Климович** (Довгаль). Він народився 3 травня 1907 року в містечку Олександрія Рівненського повіту в родині теслі. Крім нього в сім'ї було ще троє сестер і двоє братів. До вищої початкової школи Теодосій вступив у 1915 році відразу в другий клас, а програмою за перший клас оволодів самостійно. У 1922 році він закінчив школу, яка на той час уже називалася польською семикласною. З 1928 по 1932 рік юнак здобував освіту в Духовній семінарії у В'єнцборку в Помор'ї.

Під час навчання в школі спільно з В.Боровським та іншими школярами Теодосій створив гурток “Малих козаків” та розробив правила його діяльності [170, с.34].

Довгалюк був одним із організаторів Пласту в Олександрії в 1923 році. Він виконував обов'язки курінного, кошового, впорядника [172, с.8], редагував і випускав місячник пластової станиці в Олександрії “Скоб” [171, с.21], матеріали записував чорнилом у звичайному зошиті [170, с.37]. У січні 1926 року Т.Довгалюка було обрано організаційним референтом новоствореної Окружної Пластової Команди у Рівному, уже восени 1927 року ВПК нагороджує його вищою пластовою відзнакою [224, с.11].

У жовтні 1933 року Т.Довгалюка разом з друзями було заарештовано на підставі приналежності до ОУН [91, арк.1-2]. Юнаків, закутими у кайдани, відправили у Рівненський слідчий відділ державної поліції для розслідування справи [91, арк.124], де 31 жовтня Окружний суддя прийняв рішення, згідно якого за Теодосієм Довгалюком встановлювався постійний нагляд, а сам він повинен був через день з'являтися в місцевий поліцейний відділок для реєстрації [91, арк.28].

20 жовтня 1939 року виховника пластової молоді за націоналістичну діяльність було заарештовано вже радянськими органами влади. 29 березня 1941 року Особлива нарада при НКВС СРСР засудила Т.Довгалюка за ст. 54-10 ч.11 КК УРСР до 8 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах, без конфіскації майна [172, арк.16]. Пластового наставника було етаповано в один з таборів Архангельської області. Є відомості, що у 1943 році він помер уже на Соловках [171, с.302].

25 травня 1989 року на підставі ст. I Указу ПВР СРСР від 16 січня 1989 року “Про додаткові заходи по поновленню справедливості відносно жертв репресій” Довгалюка Теодосія Климовича було реабілітовано [172, с.16].

Знаним провідником української молоді був **Казимірський Яків Микитович**. Він народився в 1908 році в с. Басів-Кут Рівненського повіту; навчався у місцевій школі; закінчив математично-природничий факультет Львівського університету.

У Пласт Яків вступив у 1929 році під час навчання в університеті, де входив до складу 21-го куреня старших пластунів Волині імені “Січових Стрільців” [70, арк.143]. Юнак також став активним учасником нелегального пластового руху на Волині. У товаристві “Просвіта” і організації Пласт у Рівному наставником Якова Казимірського був Степан Семенюк.

В 1930 році, після арешту С.Семенюка, Яків Казимірський став секретарем повітового осередку УСРП [70, арк.155], виконував функції

референта південної частини Рівненського повіту [82, арк.11]. Також він був членом товариств “Сільський господар” і “Відродження” [109, арк.80].

Активіст пластового руху таємно співпрацював з УВО і користувався величезним авторитетом в організації. Він очолив один з семи районних осередків УВО в Рівненському повіті - у Рівненській гміні [82, арк.11], займався створенням “трійок” і “п’ятірок” УВО в середовищі пластунів, просвітян, членів УСРП. Старший пластун для прикриття діяльності організації створював нові українські молодіжні культурно-освітні товариства [103, арк.10]. Я.Казимірський налагодив співпрацю з комендантами УВО Волині і Галичини; підтримував тісні відносини з досвідченим підпільником Ярославом Гладким, який одночасно був референтом ВПК на Волині, офіцером Крайової Команди УВО у Львові [82, арк.11], згодом членом Крайової Екзекутиви ОУН [114, арк.54].

Наставник пластової молоді розробляв програми та інструкції роботи нелегального Пласту та УВО, керував акціями саботажу. В цій сфері його інструктором був відомий своєї кваліфікованістю кур’єр Крайової команди УВО у Львові, член студентської організації “Зарево” у Гданську, Володимир Богушевський [70, арк.155, 164].

Яків Казимірський постійно перебував під наглядом поліції. Ним “опікувалися”, заслані в українське підпілля провокатори – “Лис” [82, арк.11] і “Степовий” [103, арк.10]. На початку 30-х років пластовий виховник неодноразово заарештовували за приналежність до нелегального Пласту, УВО та ОУН. Під час обшуків у нього було вилучено і передано на зберігання в архіви Окружного суду значну кількість документів українського підпілля, в тому числі пластові фото, списки пластунів, програми нарад старшини, пластову методичну літературу, листування [102, арк.109] та інші документи, що підтверджували зв’язки з УВО та ОУН.

Вихованець Пласту Казимірський – автор багатьох статей на пластову, освітньо-виховну і суспільно-політичну проблематику. Він був постійним

кореспондентом рівненської повітової газети “Громадський голос” [109, арк.80]. Як склалася його подальша доля, поки-що виявити не вдалося.

Відомим провідником волинської пластової молоді був *Річинський Арсен*. Він народився 12 червня 1892 року в с. Тетельківці Кременецького повіту у родині священника; закінчив Житомирську духовну семінарію і медичний факультет Київського університету; з 1922 по 1939 рік працював лікарем у м. Володимирі-Волинському.

12 липня 1925 року Арсен Річинський заснував і очолив перший у Володимирі-Волинському пластовий курінь ім. Івана Франка, який складався з двох гуртків: чоловічого “Орел” і жіночого “Олень”. Всього вони охопили близько сорока юнаків і дівчат.

Ініціатор пластового руху організовував і проводив з молоддю пластові піші і водні мандрівки по визначних історичних місцях Володимир-Волинського повіту, а також під Берестечко на Козацькі Могили та в Почаїв. Він був постійним учасником пластових таборів у Карпатах, Сокалі, на Підкарпатті, в якості пластового інструктора чи обозного лікаря [147, арк.66].

А.Річинський у Володимирі-Волинському започаткував і субсидіював пластову курінну бібліотеку [164, арк.87]. Власним коштом він підтримував активістів пластового руху, які здобували середню і вищу освіту за межами Володимир-Волинського повіту [164, арк.81]. Пластовий меценат був одним з тих, хто добивався дозволу у Волинського воєводи Вл. Меха на проведення пластового з’їзду в Олександрії Рівненського повіту 19 серпня 1927 року [221, с.3-4].

Провідник пластової молоді також став ініціатором скликання Українського церковного з’їзду 5-6 червня 1927 року в Луцьку, на якому були присутні пластуни з Луцького, Рівненського, Володимирського, Дубенського, Здолбунівського та інших повітів воєводства.

За сприяння Арсена Річинського на листопад 1928 року в курені м. Володимира-Волинського вже нараховувалося близько 300 чоловік [145, арк.6].

Після заборони Пласту на Волині, він приєднав жіночий пластовий гурток до складу товариства “Союз Українок”, яке очолювала його дружина [147, арк.49]. Річинський активно займався відбором кадрів із пластового середовища для Української Військової Організації (УВО) [147, арк.43].

Як засвідчують архівні документи діяльність волинського пластового коменданта була під постійним наглядом польських карально-репресивних органів, тому в його найближче оточення засилялися таємні співробітники поліції, які повідомляли про кожен крок наставника української молоді.

У вересні 1939 року на Волині встановилася радянська влада. Уже 20 жовтня міський відділ НКВС у Володимирі-Волинському заарештував Арсена Річинського. Особлива нарада при НКВС СРСР 5 травня 1942 року за статтею 54-3 КК УРСР засудила організатора Пласту в краї на десять років виправно-трудова таборів. Ув'язнення Річинський відбував в Інаторі. Після звільнення, з 1949 по 1956 роки він проживав на спецпоселенні в Казахстані, де і помер 13 квітня 1956 року. Поховали провідного пластового діяча на кладовищі станції Джусали Кзил-Ординської області Казахстану [264, арк.373].

Знаним волинським скаутмайстром був *Семенюк Степан Федорович (Муляр, Семенов)*. Він народився у 1899 році в с. Шпанів Рівненського повіту. Вперше проявив себе як учасник революційних подій у своєму селі взимку 1918 року, через час юнак знову ініціював виступ проти польської окупації в Шпанові та його околицях. Після включення Рівненщини до складу Другої Речі Посполитої, Семенюк вступив до товариства “Просвіта” в Рівному, де був референтом (інструктором культурно-освітньої праці). Він засновував у селах і містечках представництва “Просвіти”, відкривав бібліотеки і хати-читальні, виступав перед вчителями і службовцями, робітниками і селянами в селах Квасилів, Клевань, Невірків, Гоща, Дорогобуж, Шпанів, Обарів, Бугрин та інших населених пунктах Рівненщини з лекціями і рефератами, в яких розповідав про значення виховання молоді в національно-патріотичному дусі,

про шкідливість вживання алкоголю і тютюну, про необхідність освіти на селі [66, арк.121].

На початку 20-х років Степан Семенюк зацікавився статутом і програмою молодіжної національної організації Пласт. За дорученням товариства “Просвіта”, він пройшов необхідний вишкіл у Львові, де вивчив пластову методику виховання; був обраний членом львівської Верховної Пластової Команди (ВПК) і призначений пластовим інструктором. Степан Семенюк став одним з перших рівненських просвітян, які почали закладати основи пластового руху на Волині.

У 1924 році С.Семенюк об’єднав у Рівненській українській приватній гімназії два скаутські гуртки, які тут діяли, в курінь ім. Байди Вишневецького. У січні 1926 року ВПК у Львові, за рекомендацією Ради рівненського товариства “Просвіта”, призначає Семенюка головою новоствореної Окружної Пластової Команди з центром у м. Рівне. Рівненський комендант був відомий як один з найдосвідченіших скаутмайстрів Західної України, тому ВПК регулярно запрошує його брати участь у постійних літніх пластових таборах у Карпатах як таборового коменданта [95, арк.13зв.; 63, арк.83].

С.Семенюк розробив основи сільського виду скаутингу – Селопласту на Волині. При його сприянні створювалися пластові осередки у с. Велика Омеляна, с. Межирічі, с. Рясники, с. Городище та інших селах Рівненщини [63, арк.300; 163, арк.7-9зв.]. Він був також одним із організаторів Олександрійського з’їзду пластунів у серпні 1927 року.

Після заборони Пласту С.Семенюк перевів організацію на нелегальне становище і зосередив увагу на вдосконаленні підпільної роботи з молоддю. Частина старшопластунів він включив у роботу УВО [97, арк.65], а пізніше в ОУН. На початку 30-х років провідник волинського Пласту уже виконував функції коменданта ОУН у Рівненському повіті. У травні 1930 року Верховна Пластова Команда відзначила С.Семенюка вищою пластовою нагородою “Свастикою заслуги” [226, с.20].

Організатор пластового руху перебував під постійним наглядом поліції. Протягом 30-х років польські судові органи неодноразово засуджували його до різних термінів ув'язнення.

У вересні 1939 року на Рівненщину вступила Червона Армія, тоді до її рук потрапили таємні документи польських спецслужб, серед яких і доволі об'ємна справа Семенюка. У результаті знаного в краї пластового провідника ув'язнили і вислали в один із радянських концтаборів на півночі Росії [170, с.41], де його сліди і загубилися.

Відданим своїй праці пластовим виховником був **Скопюк Іван Володимирович**. Він народився 17 жовтня 1909 року в м. Луцьк [286, с.29], закінчив чотири класи місцевої української гімназії [164, арк.4].

Іван Скопюк був одним із засновників Пласту в Луцькій українській гімназії. Він обіймав посаду кошового (станичного) [340, с.97], виконував функції інструктора; регулярно брав участь у пластових таборах [146, арк.14]; закладав нові осередки в Луцькому, Кременецькому, Горохівському і Володимир-Волинському повітах та координував їх роботу [146, арк.14; 164, арк.6].

Після заборони товариства, пластун звернувся з проханням до волинського віце-воєводи поновити український скаутинг, при цьому намагався заручитися підтримкою голови польських гарцержів у Варшаві. Проте усі його починання зазнали поразки [144, арк.3], тому продовжував пластову діяльність уже нелегально.

Протягом 1931-1932 років він служив у польському війську [295, с.302-305].

Пластовий наставник підтримував тісні контакти з провідниками ОУН у краї. Восени 1932 року його призначили командиром повітової ексективи ОУН. Пластун керував мережею “трійок” і “п'ятірок” в повіті; виконував настанови ОУН по організації товариства “Відродження”, проведенні

“антишкільних акцій”; займався розповсюдженням націоналістичних видань “Розбудова нації”, “Сурма” і листівок [340, s.75].

В 1932 році Іван Скопюк на базі підпільного Пласту утворив молодіжне товариство ОУН-“Юнак”. Відтепер замість участі у звичних пластових таборах він запровадив нову систему “мандрівок”, метою яких було навчити “мандрівника” (пластуна-підпільника) збирати необхідну інформацію у незвичних умовах, у незнайомій місцевості і тим самим перевірити його фізичну і психічну витривалість. Кожен учасник особисто отримував у Івана Скопюка вказівки, директиви, контактні адреси і маршрути [340, s.71].

11 квітня 1933 року, під час ліквідації польськими органами влади підпілля ОУН в с. Лаврові Полонківської гміни, Івана Скопюка заарештували і відправили в Станіслав, де засудили до десяти років. Ув’язнення він відбував у Равіцькій і Сідлецькій тюрмах. У вересні 1939 року, після вступу німецьких військ на територію Польщі, Іван Скопюк виходить на волю і повертається у Луцьк.

Уже в жовтні активіст українського скаутського руху взявся до відновлення та відбудови сітки ОУН на Волині. Приблизно через рік підпільної роботи його призначили провідником ОУН у Волинській області.

7 січня 1941 року в с. Забороль поблизу Луцька Івана Скопюка було заарештовано НКВД. 13 липня в Москві відбулося закрите засідання воєнної колегії Верховного Суду СРСР під головуванням В.Ульріха, який засудив І.Скопюка до розстрілу. Вирок був виконаний 30 липня 1941 року в таборі біля радгоспу НКВС “Комунарка” під Москвою [286, с.30-31].

Невтомною пластовою діячкою була **Язвінська Ганна Володимирівна**. Вона народилася 20 грудня 1899 року в с. Степань Костопільського повіту. Закінчила сім класів української гімназії.

Дівчина входила до складу куреня ім. Байди Вишневецького в м. Рівне, в якому виконувала обов’язки скарбника, секретаря [71, арк.14], була постійною

учасницею жіночих пластових таборів [71, арк.82]. Після заборони Пласту Ганна перейшла в підпілля.

Пластунка також займалася конспіративною діяльністю в УВО, виконувала функції референта жіночого підрозділу УВО [82, арк.11]. Вона створила сітку фіктивних адрес на які надходила пошта для членів Пласту, УВО [102, арк.39]; отримувала “Сурму”, яку розповсюджувала серед зв’язкових [153, арк.13]. Також Г.Язвінська збирала кошти на “бойовий фонд” УВО [340, s.130], відкривала рахунки в рівненських банках на які отримувала кошти для місцевого осередку УВО. Лише протягом першої декади вересня 1929 року Ганна Язвінська зняла з рахунків близько однієї тисячі злотих [101, арк.9].

Активістка пластового руху перебувала під постійним наглядом поліції. 18 вересня 1932 року Рівненський Окружний суд засудив її до півтора року ув’язнення за націоналістичну діяльність [340, s.134]. Пошук матеріалів про Ганну Язвінську триває.